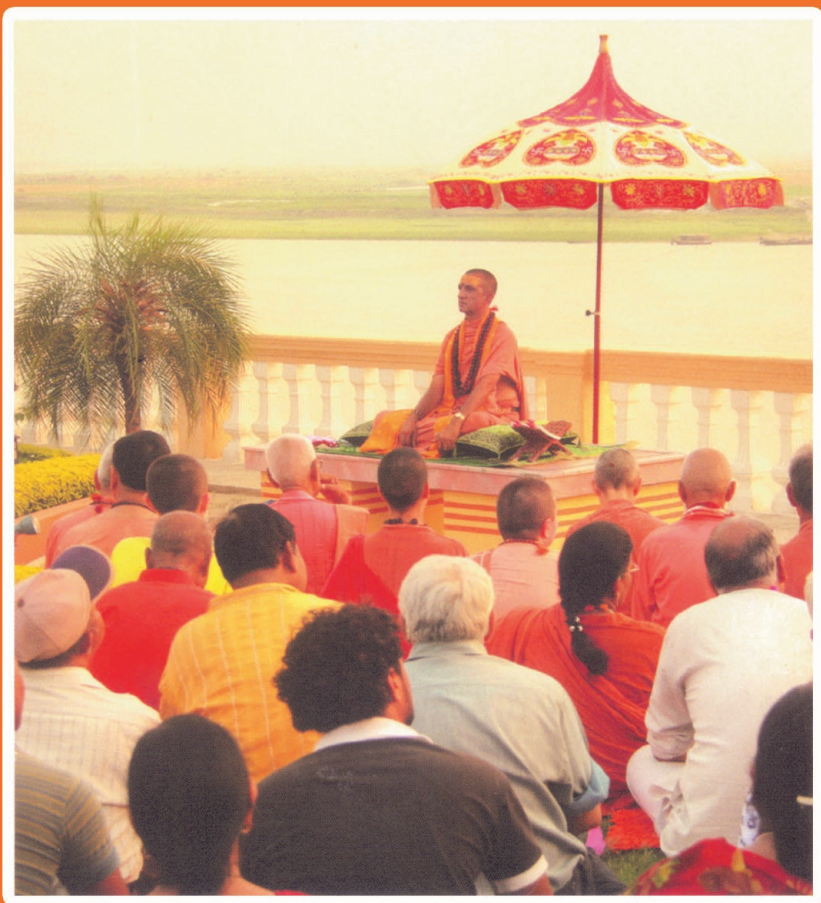

ଯୋଗଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ସଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଖଳା

ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ

ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି

ସ୍ବାମୀ ନିରଂଜନାନନ୍ଦ ସରସ୍ବତୀ

ଯୋଗ ପରିକ୍ଳେଶନସ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ମୁଜୋର, ବିହାର, ଭାରତ

ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ

ସାଧନା ଓ ବିଜ୍ଞାନ

ଓଁ, ପ୍ରେମ ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ସହିତ

ଜ୍ଞାନ ଯୋଗ

ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି

ସ୍ବାମୀ ନିରଞ୍ଜନାନନ୍ଦ ସରସ୍ବତୀ

ବିଶ୍ୱ ଯୋଗପୀଠ, ଗଙ୍ଗା ଦର୍ଶନ, ମୁଙ୍ଗେରରେ ୧୨ରୁ ୧୫ମଇ, ୨୦୧୧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଆୟୋଜିତ ଯୋଗଦୃଷ୍ଟି ସତ୍ସଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ପ୍ରବଚନ

ଯୋଗ ପବ୍ଲିକେଶନସ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟ, ମୁଙ୍ଗେର, ବିହାର, ଭାରତ

ମୂଳ ଇଂରାଜୀର ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ: ସୁଦତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ
ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ଯୋଗ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ଓଡ଼ିଶା, ଭାରତ

© ବିହାର ଯୋଗ ବିଦ୍ୟାଳୟ- ୨୦୧୨

ଯୋଗ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ ଟ୍ରଷ୍ଟର ଲିଖିତ ଅନୁମତି ବିନା
ଏହି ପୁସ୍ତକର କୌଣସି ବି ଅଂଶର ଅନ୍ୟତ୍ର ମୁଦ୍ରଣ କିମ୍ବା
ଅନ୍ୟ କେଉଁ ରୂପରେ ପ୍ରୟୋଗ ନିଷିଦ୍ଧ ।

ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ଯୋଗ ଓ ବିହାର ଯୋଗ- ଏ ଦୁଇଟି ନାମ ହେଉଛି
ଆନ୍ତର୍ଜାତୀୟ ଯୋଗମିତ୍ରମଣ୍ଡଳ ଆନ୍ଦୋଳନର ପଞ୍ଜୀକୃତ ସ୍ୱତ୍ୱଚିହ୍ନ । ଏହି
ପୁସ୍ତକରେ ଅନୁମତି ସହକାରେ ଏ ଦୁଇଟିକୁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ।

ଯୋଗ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ ଟ୍ରଷ୍ଟଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ

ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାଶନ: ୨୦୧୨

ପୁନର୍ମୁଦ୍ରଣ: ୨୦୧୩

ପ୍ରକାଶକ ଏବଂ ବିତରକ: ଯୋଗ ପବ୍ଲିକେଶନ୍ସ ଟ୍ରଷ୍ଟ

ମୁଜେର, ବିହାର, ଭାରତ

ISBN: 978-93-81620-13-7

ମୁଦ୍ରକ: ଏଜିଏନ୍ ଅଫ୍ ସେଟ୍ ପ୍ରେସ୍, ଗ୍ରେଟର ନଏଡ଼ା

ୱେବ୍‌ସାଇଟ୍: www.biharyoga.net

ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦ: ସୁଦତ୍ତା ପଟ୍ଟନାୟକ

ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ଯୋଗ ବିଦ୍ୟାଳୟ

ଏ, ୬/୨, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ମାର୍ଗ, ଜୟଦେବ ବିହାର

ଭୁବନେଶ୍ୱର- ୭୫୧୦୧୩

ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରକାଶନ: ୨୦୨୧

ମୁଦ୍ରକ: ଶ୍ରୀରାମ ସ୍କିନ୍ ପ୍ରେସ୍, ଭୁବନେଶ୍ୱର

ସବିନୟ ସମର୍ପଣ

ଶ୍ରୀ ସ୍ବାମୀ ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ଚରଣ କମଳରେ
ଯେ ଆମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଯାତ୍ରାରେ
ସଦାସର୍ବଦା ପ୍ରେରଣା ଓ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ
କରି ଆସୁଛନ୍ତି

ବିଷୟ ସୂଚୀ

ବୁଦ୍ଧି: ଏକ ଉକ୍ତୁଷ୍ଟ ସାଧନ	୦୭
ପ୍ରଜ୍ଞାଦୀପ୍ତ ସ୍ଥିତିର କ୍ରମବିକାଶ	୨୪
ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସାଧନା: ଦ୍ଵୈତରୁ ଅଦ୍ଵୈତ	୪୫
ଜ୍ଞାନର ଅନୁଭବ	୬୭

ବୁଦ୍ଧି: ଏକ ଉକ୍ତୁଷ୍ଟ ସାଧନ

୧୨ ମଇ, ୨୦୧୧

ଗୋଟିଏ ଜଙ୍ଗଲରେ ସିଂହଟିଏ ରହୁଥିଲା । ସେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ଶିକାରୀ ଥିଲା । ଦିନେ ସେ ତାର ଶିକାର ଖୋଜି ଖୋଜି ଚାରିଆଡ଼େ ବୁଲିଲା କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଜୀବଜନ୍ତୁ ପାଇଲା ନାହିଁ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ସିଂହ ଗୁମ୍ଫାଟିଏ ଦେଖି ଭାବିଲା ଯେ ନିଶ୍ଚୟ ତାହା କୌଣସି ପଶୁର ଘର ହୋଇଥିବ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଫେରିବ, ସେ ତା’ ଉପରକୁ ଡାମ୍ପିପଡ଼ିବ ଓ ତାକୁ ନିଜର ଖାଦ୍ୟ ବନେଇଦେବ । ଏହା ଚିନ୍ତାକରି ସିଂହ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଲା ଓ ଗୁମ୍ଫାରେ ରହୁଥିବା ପଶୁକୁ ଅପେକ୍ଷା କଲା ।

ସେ ଗୁମ୍ଫାରେ ପ୍ରକୃତରେ ଗୋଟିଏ ବିଲୁଆ ରହୁଥିଲା ଯାହାର ନାଁ ଥିଲା ‘ବିଚକ୍ଷଣ ମତି’ । ଗୁମ୍ଫାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବିଲୁଆ ଚାରିଆଡ଼େ ଚାହିଁ ଦେଖିଲା ଯେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପାଦଚିହ୍ନ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରକୁ ଲମ୍ବି ଯାଇଛି । ସେ ଜାଣିପାରିଲା ଯେ ଏଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟିଏ ସିଂହର ଖୋଜଚିହ୍ନ । ସେ ଆହୁରି ସାବଧାନ ହୋଇ ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲା ଯେ ପାଦଚିହ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରକୁ ଯାଇଛି ସତ, କିନ୍ତୁ ବାହାରକୁ ଆସିନାହିଁ । ସେ ମନେମନେ ଭାବିଲା, “ମୋ ଗୁମ୍ଫାରେ ତ ଗୋଟାଏ ସିଂହ ଅଛି ! କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ସଂପର୍କରେ ସୁନିଶ୍ଚିତ କିପରି ହେବି ? କ’ଣ କଲେ ମୁଁ ଏକଥା ଜାଣିପାରିବି ?”

ହଠାତ୍ ତା’ ମୁଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ବୁଦ୍ଧି ଜୁଟିଲା । ସେ ଗୁମ୍ଫାର ପ୍ରବେଶ ଦ୍ଵାର ପାଖରେ ଠିଆହୋଇ ଚିତ୍କାର କରି କହିଲା, “ଗୁମ୍ଫା, ଦେଖ ମୁଁ ଆସିଯାଇଛି ।” ସ୍ଵାଭାବିକ ରୂପେ ଗୁମ୍ଫା କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲା ନାହିଁ । ସେ ପୁଣିଥରେ କହିଲା, “ଗୁମ୍ଫା, ଦେଖ ମୁଁ ଆସିଯାଇଛି । ତମେ କାହିଁକି କିଛି ଉତ୍ତର ଦେଉନାହିଁ ? ତୁମ ସାଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ବୁଝାମଣା ହୋଇଥିଲା ଯେ ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ମୁଁ ଫେରିବା ମାତ୍ରେ ତୁମକୁ ଡାକିବି ଆଉ ତୁମେ ମୋତେ ସ୍ଵାଗତ

କରିବ, ତାହା କ’ଣ ଭୁଲିଗଲଣି ? ତେବେ ହେଲା କ’ଣ ? ତୁମେ ମୋତେ ଆଜି ଘର ଭିତରକୁ କାହିଁକି ସ୍ବାଗତ କରୁନାହିଁ ? ଯଦି ତୁମେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେବ ନାହିଁ, ତେବେ ମୁଁ ଅନ୍ୟ ଗୁମ୍ଫାକୁ ଚାଲିଯିବି ।”

ସିଂହର ସିନା ବଳ ଥିଲା, କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧି ନଥିଲା । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିଲା, “ଯଦି ବିଲୁଆ ଗୁମ୍ଫା ସହିତ ଏପରି କଥା ହେଉଛି, ତେବେ ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ସ୍ବାଗତ କରିବାପାଇଁ ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେଇଥିବେ । ମୁଁ ଏଠି ବସିଛି ଦେଖି ଗୁମ୍ଫା ବୋଧେ ଡରିଯାଇଛି । ତେଣୁ ବିଲୁଆ କଥାର ସେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଉ ନାହିଁ । ବିଲୁଆ ଏଠାରୁ ଚାଲିଯିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ନିଜେ ଗୁମ୍ଫା ହେବାର ଛଳନା କରି ତାକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରିବି ।” ସେ ବିଲୁଆକୁ ଡାକି କହିବାକୁ ଲାଗିଲା, “ଆସ ଆସ, ମୁଁ ତୁମକୁ ସ୍ବାଗତ କରୁଛି ।” ସିଂହ ଭୁଲି ଯାଇଥିଲା ଯେ ତା’ର କଣ୍ଠସ୍ବର ଗୁମ୍ଫା ଭଳି ନଥିଲା । ସେ ଏଡ଼େ ଜୋରରେ ଗର୍ଜନ କଲା ଯେ ଗୁମ୍ଫାଟି ପ୍ରତିଧ୍ବନିତ ହୋଇଉଠିଲା ଏବଂ ଦୂରରେ ଥିବା ଜୀବଜନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ଭୟଭୀତ ହୋଇଗଲେ । ବିଲୁଆ ଗୁମ୍ଫାକୁ କହିଲା, “ଆଜି କ’ଣ ତୁମର କଣ୍ଠସ୍ବର ବଦଳିଯାଇଛି ?” ଏହା କହି ସେ ସେଠାରୁ ଧାଇଁବାକୁ ଲାଗିଲା । ନିଜକୁ ନିଜେ କହିଲା, “ଯିଏ ଆସନ୍ନ ବିପଦକୁ ଅନୁମାନ କରିପାରେ ଏବଂ ସେହି ଅନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ସେ ରକ୍ଷା ପାଇଯାଏ । ଯିଏ ଏହାର ପୂର୍ବାନୁମାନ କରିପାରେନି, ତା’ର ଶୋଚନୀୟ ପରିସ୍ଥିତି ହୁଏ । ମୁଁ ଏ ଜଙ୍ଗଲରେ ରହି ବୁଢ଼ା ହେଇଗଲିଣି, କିନ୍ତୁ ଗୁମ୍ଫା କେବେ କଥା କହିବାର ଶୁଣିନାହିଁ ।”

ଏ ଗଛଟିରୁ ଏହି ଶିକ୍ଷା ମିଳେ ଯେ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ ହିଁ ତୁମକୁ ଚତୁର କରିପାରିବ । ଯଦି ତୁମେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଠିକ୍ ରୂପେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଜାଣନା, ତେବେ ତୁମେ ନିର୍ବୋଧ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହେବ । ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ଵାରା ବିଲୁଆଟି ସିଂହର ଶିକାର ହେବାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲା । ଗୁମ୍ଫା ଆଡ଼କୁ ଲମ୍ଫିଯାଇଥିବା ସିଂହର ପାଦଟିକୁ ଦେଖି ସେ ଭୟଭୀତ ହେଲା ନାହିଁ କିମ୍ବା ପଳାଇଗଲା ନାହିଁ । ସେ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଜାଣିପାରିଲା ଯେ ଗୁମ୍ଫା ଭିତରେ କିଏ ଅଛି । ସିଂହ କିନ୍ତୁ ବୋକା ଥିଲା । ସେ ଯଦି ତାର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରିଥାନ୍ତା, ତେବେ ଚିନ୍ତା କରିଥାନ୍ତା ଯେ ଗୁମ୍ଫାଟିଏ କିପରି କଥା କହିପାରିବ । ସେଥିପାଇଁ ବୁଦ୍ଧିର ଉପଯୁକ୍ତ ବିନିଯୋଗ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବିଚକ୍ଷଣ ଓ କୁଶଳୀ କରିପାରିବ ।

ବୁଦ୍ଧିର ଉଦ୍ଦର୍ଶ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ବୁଦ୍ଧି ନିହିତ, ମାତ୍ର ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ଵାରା ପ୍ରାପ୍ତ ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ ଯୁକ୍ତ ହେଲେ ହେଁ ଜଣେ ନିପୁଣ ବା ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ହୋଇପାରିବ । ଯଦି ନିଜ ଭିତରେ ଏହି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ନଥିବ, ତେବେ ବୁଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଣେ ନିର୍ବୋଧ ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହେବ । ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ବା ବିଚକ୍ଷଣତା ମନର ଏଭଳି ଏକ ଅବସ୍ଥାକୁ ବୁଝାଏ ଯାହା ତାକ୍ଷଣିକ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ, ଗ୍ରହଣଶୀଳ ଓ ତତ୍ପରତାଯୁକ୍ତ । ଏହା ମନର ଏଭଳି ଏକ ଅବସ୍ଥା ଯାହାକି ଜୀବନରେ ଉପଯୁକ୍ତ ଥିବା ଅନେକ ବିପଦ ଓ ବାଧା ସଂପର୍କରେ ତୁମକୁ ସତର୍କ କରାଇଥାଏ । ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତାର ଅଭାବରେ ଦ୍ଵିଧା, ସଂଶୟ ଓ ଅନିଶ୍ଚିତତା ଦେଖାଦିଏ ଏବଂ ଜୀବନ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ ।

ବୁଦ୍ଧି ଏଭଳି ଏକ ସାଧନ ଯାହା ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ବ୍ୟତୀତ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀକୁ ଦିଆଯାଇନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧି କହିଲେ କ’ଣ ବୁଝାଏ ? “ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ମୁଁ ଅଛି । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ମୋର ଅସ୍ତିତ୍ଵ ରହିଛି ।” ତୁମ ଅସ୍ତିତ୍ଵ ସଂପର୍କରେ ତୁମର ସଚେତନତା ହେଉଛି ବୌଦ୍ଧିକ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁମାନଙ୍କ ମନରେ ଏହି ସଚେତନତା ନାହିଁ । ଏହା ବୁଦ୍ଧି ଉପରେ ଆଧାରିତ ନୁହେଁ, ଏହା କେବଳ ସେମାନଙ୍କର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ଆଧାରିତ । ପଶୁମାନଙ୍କୁ ଭୋକ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଏକଥା ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ତୁମକୁ କ୍ଷୁଧା ହେଲେ ତୁମେ ଏକଥା ଜାଣିପାର । ତୁମେ କହିପାରିବ, “ମୋତେ ଭୋକ ଲାଗୁଛି । ମୋ ପେଟରେ ବିଚିତ୍ର ଶବ୍ଦ ହେଉଛି ।” ତୁମେ ନିଜେ ବିଭିନ୍ନ ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ତୁମେ କ’ଣ ଅନୁଭବ କରୁଛ ତାହା ବୁଦ୍ଧିର ସହାୟତାରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିବ । ଗୋଟିଏ ପଶୁଠାରେ ସେ ଗୁଣ ନାହିଁ । ସେ ତାର ସ୍ଵଭାବଜାତ ଗୁଣ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ସେ ଜୀବିତ ଅଛି କିମ୍ବା ତାକୁ କ୍ଷୁଧା ଲାଗୁଛି- ଏ ସଂପର୍କରେ ସେ ସଚେତନ

ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହି ସଚେତନତା ଓ ବୋଧଶକ୍ତି ରହିଛି । ଏହି ବୋଧଶକ୍ତି ହିଁ ‘ବୁଦ୍ଧି’ । ଏହା ଚେତନାର ଏକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଯେପରି ଆମ ଭାବନା, ଆବେଗ, ଚିନ୍ତା, ଯୁକ୍ତି ଓ ବିଶ୍ଳେଷଣ, ଚେତନାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅଟନ୍ତି ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପ୍ରତି ଏକ ନବୀନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ

ଯୋଗ ପରଂପରାରେ ବୁଦ୍ଧି ସଂପର୍କରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ନିଜର ଶରୀର, ମନ, ଆବେଗ ଓ ପ୍ରାଣ ଭଳି ଯୋଗୀମାନେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ମଧ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଯୋଗର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀ ଆବିଷ୍କାର କରିଛନ୍ତି ଯାହାକି ଯୋଗର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅବସ୍ଥା ବା ସ୍ଥିତିରେ ନିହିତ ଥିବା ସଂଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ବିଷ୍ଣୁତ ଭାବରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସାଧାରଣତଃ ଯୋଗର ପାଞ୍ଚଟି ପଦ୍ଧତି ରହିଛି । ଯୋଗ ପରଂପରା ତଥା ଆମର ଗୁରୁ ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପାଞ୍ଚଟି ମୁଖ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀ ସଂପର୍କରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ‘ହଠଯୋଗ’ ଯାହାକି ଶରୀର ଓ ସେଥିରେ ସନ୍ନିହିତ ସମ୍ଭାବନା ସବୁକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ତାହାକୁ ଏକ ଉତ୍ତମ ଓ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣିବା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ଯେଉଁଥିରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସୁସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଲାଭ କରିପାରିବ । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ‘ରାଜଯୋଗ’ । ଏହା ମନ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ମନର ସୀମିତ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଏଥିରେ ନିହିତ ସମ୍ଭାବନାର ବିକାଶ ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ତୃତୀୟଟି ହେଉଛି ‘ଭକ୍ତିଯୋଗ’, ଯାହାଦ୍ୱାରା ନିଜର ଭାବନା ଓ ଆବେଗକୁ ଏକ ସକାରାତ୍ମକ ତଥା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଦିଗରେ ପରିଚାଳିତ କରି ଚେତନାର ଉତ୍ଥାନ ଓ ଶୁଦ୍ଧୀକରଣ କରାଯାଇପାରିବ । ଚତୁର୍ଥ ହେଉଛି କର୍ମଯୋଗ, ଯାହାଦ୍ୱାରା ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର ଆଚରଣ ଓ କର୍ମକୁ ଆହୁରି ଉନ୍ନତ କରିପାରିବ । ନିଜ ସହିତ ତଥା ନିଜର ପରିବେଶ ସହିତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷ ଓ ରଚନାତ୍ମକ ଢଙ୍ଗରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ସେହିଭଳି ମନୁଷ୍ୟର ବୁଦ୍ଧିରେ ନିହିତ ଥିବା ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ଭାବନାକୁ ମଧ୍ୟ ସୁନିୟୋଜିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପଦ୍ଧତିର ଉଦ୍ଭାବନ କରାଯାଇଛି । ଜ୍ଞାନଯୋଗ ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଓ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ । ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସର ପ୍ରଥମ ଉପକରଣ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧି ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଯୋଗର ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ଏହି ଯୋଗସାଧନା ସାଧକକୁ ସେହି ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ ଅଭିମୁଖେ ଘେନିଯାଏ । ଜ୍ଞାନଯୋଗର ସାଧନା କ’ଣ ? ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ’ଣ ? ଜ୍ଞାନଯୋଗ ସାଧନାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ବିଷୟାତ୍ମିକା ଅର୍ଥାତ୍ ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ବୁଦ୍ଧି ଓ ବ୍ୟବସାୟାତ୍ମିକା ବୁଦ୍ଧି ଯାହା ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବନରେ ସଂଘର୍ଷର ସୂତ୍ରପାତ କରେ ଏବଂ ସୁଖଦୁଃଖର ଅନୁଭୂତି କରାଏ, ଉଭୟକୁ ଚିହ୍ନିବା ଏବଂ ସଂସାର ବନ୍ଧନରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରି ଆତ୍ମଜ୍ଞାନ ତଥା ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ଲାଭ କରିବା ।

ସାଧାରଣତଃ ଜ୍ଞାନଯୋଗ କହିଲେ ସମସ୍ତେ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା ବୋଲି ବୁଝନ୍ତି । “ମୁଁ କିଏ ?” ଏହି ପ୍ରଶ୍ନରୁ ହିଁ ଜିଜ୍ଞାସାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ଜ୍ଞାନଯୋଗ ବିଷୟକ ଯେକୌଣସି ପୁସ୍ତକ ଖୋଲିଲେ କିମ୍ବା ଏ ସଂପର୍କିତ କୌଣସି ଉଦ୍ଧୃତରେ ଏହିପରି ଦର୍ଶାଯାଇଥାଏ : “ଜ୍ଞାନଯୋଗ ହେଉଛି ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା । ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆବିଷ୍କାର କର । ତୁମେ କ’ଣ ଏ ଶରୀର ? ତୁମେ କ’ଣ ଏ ମନ ? ତୁମେ କ’ଣ ଏ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ? ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ କିଏ ତାହା ଅନୁସନ୍ଧାନ କର । ଏହା ଜାଣିଲେ ହିଁ ତୁମେ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଜ୍ଞାନରେ ସମାରୋହ ହୋଇପାରିବ ।” ମାତ୍ର “ମୁଁ କିଏ ?” ଏହି ପ୍ରଶ୍ନରୁ ନିଜର ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିବା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ନୁହେଁ ।

ଯଦି କେବଳ ଚିନ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ଆମେ ସବୁକିଛି ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରୁଥା’ନ୍ତେ, ତେବେ ଜୀବନରେ ଅନୁଶାସନ, କର୍ମ ଓ ଅନୁଭୂତିର କୌଣସି ମୂଲ୍ୟ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ଯଦି ତୁମେ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରନ୍ତି, ତେବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓ କର୍ମର ମୂଲ୍ୟ ବା କ’ଣ ରହନ୍ତା ? ଯଦି ତୁମେ କ୍ଷୁଧିତ ଥିବା ସମୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବ, “ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭୋଜନ କରୁଛି, ମୋ ପେଟ ଭରିଗଲାଣି, ମୋର କ୍ଷୁଧା ଶାନ୍ତ ହୋଇଗଲାଣି”, ତେବେ ପ୍ରକୃତରେ ତୁମର କ୍ଷୁଧା ଶାନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ସେହିଭଳି ତୁମେ କ୍ଳାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଯଦି ଭାବିବ- “ମୁଁ ବିଶ୍ରାନ୍ତି ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି”, ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର ହେବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ ଏ ଶରୀର, ମନ ଅଥବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନୁହେଁ, ଏହି ଚିନ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଶରୀର, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ସମସ୍ତ ଅନୁଭବକୁ କିପରି ଅତିକ୍ରମ କରିପାରିବ ? “ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ଆତ୍ମା ନୁହେଁ, ମୁଁ ସେହି ବିଶ୍ୱାତ୍ମା ବା ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ”, କେବଳ ଏହା ଭାବିବା ଦ୍ୱାରା କ’ଣ ତୁମେ ଏହାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ?

ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଏହି ଉପଲବ୍ଧି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । କାରଣ ତାହାର ଭାବନା ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଥାଏ । ମନ ମଧ୍ୟ ଏତେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଥାଏ ଯେ ସେଥିରେ କୌଣସି କ୍ଷମତା, ଶକ୍ତି ଓ ସଂକଳ୍ପ ନଥାଏ । ଆଲାର୍ମ ଘଣ୍ଟାର ବିନା ସହାୟତାରେ ତୁମେ ଯଦି ଭୋର ଚାରିଟାରେ ଉଠିବାକୁ ସମର୍ଥ ନୁହଁ, ତେବେ “ମୁଁ ବୁଦ୍ଧ, ମୁଁ ବୁଦ୍ଧ, ମୁଁ ବୁଦ୍ଧ” ଏହା ଚିନ୍ତା କଲେ କ’ଣ ବୁଦ୍ଧତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇଯିବ ? ତୁମେ ନିଜର ମନକୁ ସୁପରିଚାଳିତ କରିପାରୁ ନାହିଁ କିମ୍ବା ତାର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଉପରେ ତୁମର କୌଣସି ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ନାହିଁ । ତେଣୁ “ମୁଁ ଏ ଶରୀର ନୁହେଁ, ମୁଁ ଏ ମନ ନୁହେଁ, ମୁଁ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧ”, ଏହା ହେବାକୁ ଚାହଁଲେ ମଧ୍ୟ କ’ଣ ତୁମ ମନର ରୂପାନ୍ତରଣ ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ ? ଏସବୁ କେବଳ ଏକ ଭ୍ରାନ୍ତି ବା ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷର ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।

ତେବେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ବିଧି କ’ଣ ?

ଜ୍ଞାନର ଯୌଗିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ତୁମକୁ ଯୌଗିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ‘ବୁଦ୍ଧି’ ସଂପର୍କରେ ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବା ସାମାଜିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଯାହାକୁ ସାଧାରଣତଃ ଆମେ ବୁଦ୍ଧି କହିଥାଉ, ଆମେ ସେ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରୁ ନାହିଁ । ଆମେ ଏଠାରେ ଯୌଗିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରସ୍ତୁତନ କିପରି ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରିବ, ସେ ସଂପର୍କରେ କହିବାକୁ ଯାଉଛୁ ।

ଯୋଗ ଅନୁସାରେ ବୁଦ୍ଧି ଦୁଇଟି ରୂପରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରକାର ବୁଦ୍ଧି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତ ସହିତ ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ସୂକ୍ଷ୍ମ ମନ ଓ ଉଚ୍ଚତର ଆତ୍ମା ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥାଏ ।

ଏ ସଂସାରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରଥମ ପ୍ରକାରର ଜୀବନ ଜିଅନ୍ତି; ଯେଉଁଠି ବୁଦ୍ଧି ବାହ୍ୟ ପରିବେଶ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ବାହ୍ୟ ବା ବହିର୍ମୁଖୀ ବୃତ୍ତିକୁ ଜନ୍ମ ଦିଏ । ଏହାର ଅର୍ଥ ତୁମର ସ୍ବଭାବ, ତୁମର ସମଗ୍ର ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ତୁମର ଶତ ପ୍ରତିଶତ ମାନସିକ ବୃତ୍ତି ଭୌତିକ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତର ଅନୁଭବ ଓ ଉପଲବ୍ଧି ପାଇଁ ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇଉଠନ୍ତି । ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ସେଥିରୁ ଏକ ମନଃସ୍ଥିତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ, ଯାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁକ୍ଷ୍ମ । ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ ‘ବିଷୟାକାର’ ବୃତ୍ତି କୁହାଯାଏ, ଯାହାକି କେତେକ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଉତ୍ପନ୍ନ କରେ ଏବଂ ଯାହାର ସଂଯୋଗ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଏବଂ ‘ରାଗ’ ଓ ‘ଦ୍ବେଷ’ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ବିଷୟାକାର ବୃତ୍ତି ହେଉଛି ସେହି ବହିର୍ମୁଖୀ ବୃତ୍ତି ଯାହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇଯାଏ । ଏହାକୁ ‘ଅପରାବୃତ୍ତି’ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

ବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷଟି କ୍ଷଷ୍ଟ ହୋଇଉଠେ, ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତଠାରୁ ଜଣେ ନିଜକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରେ । ଏହା ଆତ୍ମଜ୍ୟୋତିରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାବୃତ୍ତି’ ବୁଦ୍ଧି ବା ‘ପରାବୁଦ୍ଧି’ କୁହାଯାଏ । ଏଥିରେ ବୁଦ୍ଧି-ପ୍ରଜ୍ଞା ତଥା ଜ୍ଞାନାଲୋକରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୁଏ । ଏହା ଏକ ଭାବତୀତ ଅବସ୍ଥା । ଯୋଗୀମାନେ ଏହି ସ୍ଥିତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବାପାଇଁ ଆଶାୟୀ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଯୋଗରେ ଏହାକୁ ସମାଧି କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଭଗବଦ୍ ଗୀତାରେ ସ୍ଥିତପ୍ରଜ୍ଞା, ପ୍ରତୀପ୍ତ ବୁଦ୍ଧି ବା ପ୍ରଜ୍ଞା କୁହାଯାଏ ।

ବୁଦ୍ଧି: ଉଚ୍ଚତର ଚେତନାପାଇଁ ଏକ ସାଧନ

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ମାର୍ଗରେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରିବାର ପ୍ରଥମ ଲକ୍ଷଣ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିରେ ସ୍ଥିରତା ଆସିବା। ଯଦି ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର ଅଥବା ସୁଦୃଢ଼ ନୁହେଁ, ତେବେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଆରମ୍ଭ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ। ‘ଭଗବଦ୍ ଗୀତା’ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି। ଅର୍ଜୁନ ପ୍ରଶ୍ନଟିଏ ଉତ୍ତରାପନ କରିଛନ୍ତି- “ହେ କୃଷ୍ଣ ! ଆପଣଙ୍କୁ କିପରି ଲାଭ କରିପାରିବି ? କିଭଳି ଆପଣ ମୋର ଅନୁଭବଗମ୍ୟ ହେବେ ?” କୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି, “ତିନୋଟି ରାସ୍ତା ଅଛି। ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି, ମୋ ଉପରେ ନିଜର ମନକୁ ସ୍ଥିର ରଖ। *ମୟେବ ମନ ଆଧତ୍ସ୍ବ* (୧୨:୮:୧) ଏହା କଠିନ ହେବ କାରଣ ମନ ସ୍ଥିର ରହିପାରିବ ନାହିଁ। ଯେପରିକି ପବନର ଗତିରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ବା ସ୍ଥିରତା ଆଣିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ। ମନର ସ୍ୱଭାବ ହେଉଛି ଏହିପରି। ଏହାକୁ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଉପରେ ସ୍ଥିର ରଖି ହେବ ନାହିଁ। ମନର ସ୍ୱଭାବ, ଆଚରଣ ଓ ଚରିତ୍ର ହେଉଛି ଏହା ସ୍ଥିର ନରହି ପବନ ଭଳି ଗତିଶୀଳ ହୋଇଥାଏ।

ଯଦି ମନରେ ଦୃଢ଼ତା ଓ ସଂକଳ୍ପ ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ତେବେ ମନକୁ ଶାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାକୁ ଆଣି ଆବୃତଭୂରେ ନିବିଷ୍ଣ କରିବା କଷ୍ଟକର ଅଟେ। ଯଦି ସୁଦୃଢ଼ ଜଞ୍ଜାଶକ୍ତି ଅଛି ତେବେ ମନକୁ ବିଷୟସମୂହରୁ ଦୂରେଇ ନେଇ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବିନ୍ଦୁରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରାଯାଇପାରେ। ପ୍ରବଳ

ଇଚ୍ଛାଶକ୍ତି ଓ ସଂକଳ୍ପ ବ୍ୟତିରେକେ ମନରେ ସ୍ଥିରତା ଆଣିବା ଅସମ୍ଭବ । ତୁମେମାନେ ମନର ଗତିଶୀଳତାକୁ ଅନୁଭବ କରିଥିବ ନିଶ୍ଚୟ । ଯଦି ତୁମେ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଉପରେ ମନକୁ କେନ୍ଦ୍ରିତ କରିବାକୁ ଚାହଁ, ମନ ସେହି ବିନ୍ଦୁଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଏ । ଅଧିକ ସମୟ କୌଣସି ଜିନିଷ ଉପରେ ମନକୁ କେନ୍ଦ୍ରିତ କରି ରଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସର୍ବୋକୃଷ୍ଟ ଉଦାହରଣ ହେଉଛି ମନ୍ତ୍ରର ଅଭ୍ୟାସ । ଜପ କରୁଥିବା ଅବସ୍ଥାରେ ମାଳାର କେତୋଟି ଗୁଳି ପ୍ରତି ତୁମେ ସଜାଗ ରହିପାର ? ଥରଟିଏ ମାଳା ଜପ ସମୟରେ ତୁମକୁ କେତେ ଥର ମନକୁ ଜପ ନିକଟକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ହୁଏ ? ଅନେକଙ୍କ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ମାଳା ଜପ କରିବାକୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ୍ ଲାଗିଥାଏ । ଏହି ପାଞ୍ଚମିନିଟ୍ ମଧ୍ୟରେ ତୁମକୁ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ଥର ତୁମ ମନକୁ ଫେରାଇ ଆଣିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ତୁମର ଏକାଗ୍ରତା ଓ ମାନସିକ ସ୍ଥିରତାର ପ୍ରତିଶତ କେତେ ? ମାଳାର ପାଞ୍ଚଟି ଗୁଳି ? ଦଶଟି ଗୁଳି ? ଯଦି ତୁମେ ଦଶଟି ମାତ୍ର ଗୁଳି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମର ମନକୁ ମନ୍ତ୍ର ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ କରିପାରିବ, ତେବେ ଏହା ଏକ ଲଜ୍ଜାଜନକ ପରିସ୍ଥିତି ନୁହେଁ କି ? ଏହା ନିଜର ମାନସିକ ବିକ୍ଷେପ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଥିବାର ଅସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବୁଝାଏ ଓ ଅର୍ଜୁନ ଯାହା କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ହିଁ ପ୍ରମାଣିତ କରେ । ବାୟୁର ଗତିକୁ ଯେପରି ଆମେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରିବା ନାହିଁ, ସେହିପରି ମନକୁ ମଧ୍ୟ ଧରି ରଖିବା ଓ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିବା କଷ୍ଟକର । ଅର୍ଜୁନ କହିଛନ୍ତି, “ମୁଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି, ମାତ୍ର ଜାଣେ ନାହିଁ ଆପଣଙ୍କଠାରେ ମୋ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କରିପାରିବି କି ନାହିଁ ।”

କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି, “ପ୍ରଥମେ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର କର” । ଅର୍ଜୁନ କହୁଛନ୍ତି, “ଏଥିରେ ମନ ସହିତ ଅତିରିକ୍ତ ସଂଘର୍ଷ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।” କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି, “ଠିକ୍ ଅଛି, ଆହୁରି ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ଅଛି । ଚିତ୍ତକୁ ମୋ’ଠାରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ କର- ମୟି ବୁଦ୍ଧିଂ ନିବେଶୟ” (୧୨:୮:୧) ଅର୍ଜୁନ କହୁଛନ୍ତି, “ଏହା କିପରି ସମ୍ଭବ ?” ଉତ୍ତରରେ କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି, “ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକ ସହିତ ସଂପୃକ୍ତି ହିଁ ଚିତ୍ତକୁ ବିକ୍ଷିପ୍ତ କରିଥାଏ । ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ଵାରା ତୁମେ ତୁମର କାମ୍ୟ ଓ ଅଭିଳାଷିତ ବସ୍ତୁକୁ ଜାଣିପାର । ଏହି କାମନା, ଅଭିଳାଷ ଓ ସ୍ଵାର୍ଥପ୍ରବଣ ଚିନ୍ତାଧାରାରୁ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପୃଥକ୍ କରିନିଅ ଏବଂ ସନ୍ତୋଷ ଓ ତୃପ୍ତିର ସହିତ ମୋତେ ଚିନ୍ତା କର ।” ମନ ଅପେକ୍ଷା ବୁଦ୍ଧିକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ କାରଣ ବୁଦ୍ଧି, ଜ୍ଞାନ ଓ ପ୍ରଜ୍ଞାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ଚିନ୍ତାଧାରାକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରେ । ଜ୍ଞାନର ଆଶ୍ରୟ ପାଇବା ପରେ, ଭାବନାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ମନ ଉପଯୁକ୍ତ ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏଥି ସହିତ ବୁଦ୍ଧିର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିକୁ ଐକ୍ୟଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରିବାପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇପାରେ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ଵାରା ଏହାକୁ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇ ପାରେ ।

ଭାବିନିଅ ଯେ ତୁମର ପିଲାମାନେ ନିଜର ବୃତ୍ତି ଅଥବା ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ଯୁରୋପ ଯାଇଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତୁମକୁ ଖୁବ୍ ଏକଚିଆ ଲାଗିବ । ତୁମେ ସେମାନଙ୍କୁ ମନେ ପକାଇବ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରିବ । ବେଳେବେଳେ ରାତ୍ରିରେ ଜାଗ୍ରତ ରହି ସେମାନଙ୍କ ଶଯ୍ୟାକୁ ଚାହିଁ ରହିବ । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତୁମର ଆସକ୍ତି ଯୋଗୁଁ ତୁମେ ସେମାନଙ୍କର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରୁଥିବ, କିନ୍ତୁ ମନ ଭିତରେ ତୁମର ସନ୍ତୋଷ ଓ ଖୁସି ଥିବ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲ କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଶିକ୍ଷା ହେଉ କିମ୍ବା ବୃତ୍ତି ହେଉ ତହିଁରେ ଉତ୍କର୍ଷ ବା ସଫଳତା ଲାଭ କରିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତୁମେ ଜାଣ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ତିଆରି କରି ନାମ, ଖ୍ୟାତି ଓ ଯଶ ଅର୍ଜନ କରୁଛନ୍ତି । ତୁମେ ଯଦି ଏହି ଭାବନାରେ ନିଜକୁ କେନ୍ଦ୍ରିତ କରିବ, ତେବେ ତୁମେ ଦୁଃଖୀ କିମ୍ବା ବିଷାଦଗ୍ରସ୍ତ ହେବ ନାହିଁ, ଯଦିଓ ସେମାନଙ୍କ ଅଭାବବୋଧ ତୁମଠାରେ ରହିବ । ସେମାନେ ସ୍ୱର୍ଗ ପାଳନ କରୁଛନ୍ତି ଭାବି ତୁମକୁ ସନ୍ତୋଷ ମିଳିବ । ତେଣୁ ଯଦି ତୁମେ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅ, ତେବେ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବା କଷ୍ଟକର । ଯଦି ତୁମେ ନିଜ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ କରିଜାଣ, ତେବେ ତୁମେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ସହିତ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରିପାରିବ । ପିଲାମାନେ ଦୂରରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସନ୍ତୋଷ ଅଛି, ଆସକ୍ତି ନୁହେଁ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ପ୍ରକୃତ ବୋଧଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଯଦି ସାଂସାରିକ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ହାସ ପାଏ, ଚିତ୍ତ ମଧ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ସ୍ଥିର ହେବାକୁ ଲାଗେ । ଯେତେବେଳେ ଚିତ୍ତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜ୍ଞାଦିକା ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଘଟେ । ତୁମେ ତୁମର ସନ୍ତାନ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ନହୋଇ, ସେ ଯାହା କିଛି କରୁଛି ନିଜର ଉନ୍ନତିପାଇଁ ହିଁ କରୁଛି, ଏହା ଚିନ୍ତା କରି ସୁଖୀ ହୋଇଥାଅ । ଏଠାରେ ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ୱରୂପ ଭିନ୍ନ ଅଟେ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଅସ୍ଥିରତା ନାହିଁ । ଏହା ସନ୍ତୁଳିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି । ଏହି ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ତୁମେ ବୁଝିପାରିବ ଯେ ତୁମେ ଓ ତୁମର ସନ୍ତାନମାନେ ଭିନ୍ନ ନୁହଁ; ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହାସଲର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଅନୁରୂପ କରୁଛ । ଯେତେବେଳେ ବୁଦ୍ଧି ବା ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଜ୍ଞାଯୁକ୍ତ ହୁଏ ସେତେବେଳେ ତାହା ବ୍ୟବସାୟାଦିକା ବୁଦ୍ଧି ପରିବର୍ତ୍ତେ ପ୍ରଜ୍ଞାଦିକା ବୁଦ୍ଧିରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ଯେଉଁଲି ପିତାମାତା ଦୂର ଦେଶରେ ରହୁଥିବା ତାଙ୍କ ପିଲାମାନଙ୍କ କଥା ମନେ ପକାଇ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ସେହିଭଳି ଜଣେ ଭକ୍ତ ପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ଥିର ରଖି ସେ ଯେ ତା’ ସହିତ ଅଛନ୍ତି, ଏହା ଚିନ୍ତା କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାରିବ । ଅର୍ଜୁନ କହୁଛନ୍ତି, “ଏହା ମଧ୍ୟ ଯଦି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ଅନ୍ୟ କିଛି ବିଧି ଅଛି କି ?” କୃଷ୍ଣ କହୁଛନ୍ତି, “ହଁ, ଅଛି, ତେବେ ଏହା ପୂର୍ବଠାରୁ ମଧ୍ୟ ଅଧିକ କ୍ଳିଷ୍ଟ । ତୃତୀୟ ବିଧି ହେଉଛି- ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପଣ । ନିବିଷ୍ୟସି ମୟେବା” (୧୨:୮:୨) । ଏହାର ଅର୍ଥ ତୁମେ ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ତାହାଠାରୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ ବା ଅନାସକ୍ତ ରହି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହିତ ରହିପାରିବ ।

କେବଳ ନିର୍ଲିପ୍ତ ଭାବର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଯଦି ତୁମେ ସଂସାର, ପରିବାର ଓ ସମାଜ ସହିତ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ରହିଛ, ତେବେ ‘ନିବସିଷ୍ୟସି ମୟେବ’ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଏହି ବିଧିକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହେଲେ ସଂସାରଠାରୁ ନିର୍ଲିପ୍ତ ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ ।

ନିଜର ଦିବ୍ୟ ସ୍ୱଭାବକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ କୃଷ୍ଣ ଅର୍ଜୁନଙ୍କୁ ତିନୋଟି ବିଧି ବତାଇଛନ୍ତି । ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବା ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବିଧି ହେଉଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମର୍ପଣ- “ସଂସାରଠାରୁ ନିଜକୁ ପୃଥକ୍ କରି ମୋ ଭିତରେ ହିଁ ନିବାସ କର ।” ଯଦି ସଂସାରଠାରୁ ନିଜକୁ ପୃଥକ୍ କରି ତୁମେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଚିନ୍ତନ ସହିତ ଏ ସମଗ୍ର ସଂସାରକୁ ତାଙ୍କର ଏକ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ରୂପେ ଦେଖିବ, ତେବେ ତୁମେ ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ଯାତ୍ରା କରୁଛ ବୋଲି ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଯାଇପାରେ । ମଧ୍ୟମ ପନ୍ଥା ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ଥିର ବା ନିଶ୍ଚଳ ରଖି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ ନହେବା । ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜ୍ଞାକୁ ବିକଶିତ କରି, ତୁମେ ଏକ ସ୍ଥିର ଓ ସନ୍ତୋଷପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥିତିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ସବୁଠାରୁ ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ବିଧି ହେଉଛି ମନ ଇତସ୍ତତଃ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହେବା ମାତ୍ରେ ବାରମ୍ବାର ତାହାକୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଈଶ୍ୱରୀୟତା ବସ୍ତୁରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିବା ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଧି, ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ଥିର ରଖିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଏ । ଏହା ଜୀବନପ୍ରତି ଏକ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ବିଚାର ଓ ବିଶ୍ୱାସ ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଏ । ଏହାକୁ ଏକ ଭାବାତ୍ମକ ବା ସତ୍ତାହୀନ ଦର୍ଶନ କୁହାଯାଇଥାଏ, ମାତ୍ର ଏହା ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏକ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ଆତ୍ମା ସଂଚାର କରେ ।

ବେଦାନ୍ତ ଓ ଅଦୈତ୍ୟବାଦ ଏକାତ୍ମକତାରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖନ୍ତି । ସବୁକିଛି ହେଉଛି ଏକ, ମୁଁ ତାହାର ଅଂଶ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅଂଶ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଦୈତ ଭାବ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠି ଦୈତବୋଧ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ତୁମେ ଓ ମୁଁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସତ୍ତା, ଏ ପ୍ରକାର ଧାରଣା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ତୁମ ଭିତରେ ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ । ଐକ୍ୟାନୁଭୂତିର ସ୍ଥିତିରେ, ଯେତେବେଳେ ସବୁକିଛି ଏକତ୍ର ହୁଅନ୍ତି ସେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଅ । ଅଦୈତ୍ୟବାଦ ଯାହାକି ସବୁକିଛି ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ଏହି ଦାର୍ଶନିକ ସତ୍ୟରେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖେ, ଘୋଷଣା କରେ ଯେ “ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ଉଚ୍ଚତର ଚେତନା ।” ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗୀମାନେ ପ୍ରଜ୍ଞାର ଶିଖରଦେଶରେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ଉପଲବ୍ଧି ସଂପର୍କରେ ଦର୍ଶାଇଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ, “ଜ୍ଞାନଯୋଗର ମୂଳ ଶିକ୍ଷା ହେଉଛି ସେହି ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ଯଦ୍ୱାରା ସଂସାର ଓ ଜୀବ ସେହି ଅନନ୍ତ ଅବିନାଶୀ ସତ୍ତା ଇଶ୍ୱରଙ୍କର ଏକ ଅଂଶ ବିଶେଷ ଅଟେ ।”

ଜ୍ଞାନଯୋଗର ବୈଦାନ୍ତିକ ଆଧାର

ବେଦ ଯେଉଁ ଚାରୋଟି ବାକ୍ୟର ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା କରିଛି, ବୈଦାନ୍ତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଅନୁଯାୟୀ ତାହା ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଆଧାର ଅଟନ୍ତି । ଏହି ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣାଗୁଡ଼ିକୁ ମହାବାକ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

୧. ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି: ମୁଁ ସେହି ଉଚ୍ଚତର ଚେତନା ଅଟେ

୨. ତତ୍ ତ୍ୱଂ ଅସି: ତୁମେ ଓ ସେ ଅଭିନ୍ନ

୩. ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ: ଏହି ଆତ୍ମା ହେଉଛି ସେହି ଉଚ୍ଚତର ଚେତନା

୪. ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ: ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ଉପଲବ୍ଧି

ଉପରୋକ୍ତ ଚାରିଟି ମହାବାକ୍ୟର ସତ୍ୟ ଉପରେ ମନନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ବେଦରେ ଦର୍ଶାଯାଇଛି ଏବଂ ଏହି ଚାରୋଟି ମହାବାକ୍ୟକୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଆଧାର ରୂପେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ସମସ୍ୟା ହେଉଛି ଯଦିଓ ତୁମେ ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ଲାଗିବ ଯେ ‘ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମ, ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମ, ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମ’ ତୁମେ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ, କାରଣ ତୁମର ବାସ୍ତବ

ଜୀବନଶୈଳୀ ତୁମର ଚିନ୍ତନଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ଯେଉଁ ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟରେ ତୁମେ ଜୀବନ ନିର୍ବାହ କରୁଛ, ତହିଁରେ ଯାହା କିଛି ବି ତୁମେ ଅନୁଭବ କରୁଛ, ଯେଉଁ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗତି କରୁଛ, ସେଥିରେ ତୁମେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇ ରହିଯାଅ । ଏଥିରେ କୌଣସି ନିଷ୍ପକ୍ଷତା ଆସେନାହିଁ । ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଘଟଣାମାନ ସଂଘଟିତ ହେଉଥାଏ, ତାହାକୁ ଅବଲୋକନ କରିବାପାଇଁ ତୁମ ଭିତରେ ଦୃଷ୍ଟାଭାବ ଆସିନଥାଏ । ତୁମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ନିମଗ୍ନ ହୋଇଯାଇଥାଅ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଏ ସବୁଥିରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଯା'ନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ବହୁବର୍ଷ ଧରି ଯୋଗଶିକ୍ଷା ଦେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ରାଜଯୋଗ ଅଥବା ପତଞ୍ଜଳିଙ୍କର ଯୋଗସୂତ୍ର ଉପରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ବା ପ୍ରବଚନ ଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପରସ୍ପର ସହିତ ବାଦବିବାଦରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ କେବଳ “ମୁଁ ସେହି ବ୍ରହ୍ମ ସତ୍ତା” ଚିନ୍ତା କରିବା ଦ୍ଵାରା ଜଣେ ସେ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ଅରେ ଜଣେ ଜ୍ଞାନଯୋଗୀଙ୍କ ସହିତ ମୋର ଭେଟ ହୋଇଥିଲା । କୌତୁହଳବଶତଃ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିଥିଲି, “ଆପଣ କେଉଁ ସାଧନା କରୁଛନ୍ତି ? ଆପଣ କ’ଣ ଜପ, ଧ୍ୟାନ, ଆସନ ଓ ପ୍ରାଣାୟାମ କରନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ସାଧନା କ’ଣ ?” ସେ ଅତି ସ୍ଵାଭାବିକ ଭଙ୍ଗରେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ସ୍ଵାମିଜୀ, ପ୍ରତିଦିନ ପ୍ରାତଃଭୋଜନ ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ଟେବୁଲ୍ ନିକଟରେ ବସେ, ଖବରକାଗଜଟି ଉଠାଇନେବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ନିଜକୁ ନିଜେ ପ୍ରଶ୍ନ କରେ, ‘ମୁଁ କିଏ ?’ ଏହା ହିଁ ମୋର ସାଧନା ।” ମୁଁ ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ତାଙ୍କ କଥା ଟିକେ ଅଭୂତ ଲାଗିଲା । ପ୍ରକୃତରେ ଯଦି ତୁମେ ପ୍ରାତଃଭୋଜନ ପୂର୍ବରୁ ନିଜକୁ ନିଜେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବ କି ‘ମୁଁ କିଏ’, ତେବେ ତୁମେ ତାର କେଉଁ ଉତ୍ତର ପାଇବ ? “ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି ପ୍ରାତଃଭୋଜନ କରିବାକୁ ଯାଉଛି ।” ଏହିଭଳି ନିର୍ବୋଧ ଉତ୍ତର ତୁମେ କେବଳ ନିଜକୁ ନିଜେ ହିଁ ଦେବ । ଏଥିରେ କୌଣସି ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଅନୁସନ୍ଧାନର ବିଧି ପ୍ରକାଶ ପାଉନାହିଁ । ଚିନ୍ତନ ମନନର କୌଣସି ଗମ୍ଭୀରତା ପ୍ରକଟିତ ହେଉନାହିଁ । କେବଳ ‘ମୁଁ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମ’ ଚିନ୍ତା କରିଦେଲେ ଜଣେ ତାହା ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ଭାବନା ସହିତ କର୍ମର ମଧ୍ୟ ସଂଯୋଗ ରହିଛି । ଯଦି ଭାବନା କେବଳ ଭାବନାରେ ହିଁ ରହିଯାଏ ତେବେ ସେଥିରେ କୌଣସି ଅର୍ଥ ରହେ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ଭାବନାର ଆଚରଣ ଓ କର୍ମ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ରହେ, ସେତେବେଳେ ତାହା ଉପଲବ୍ଧିରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ତେଣୁ କେବଳ ଚିନ୍ତନ ଦ୍ଵାରା ନୁହେଁ, ପ୍ରୟାସ ଦ୍ଵାରା ଯେକୌଣସି ଉପଲବ୍ଧି ସଂଭବ ହୋଇଥାଏ ।

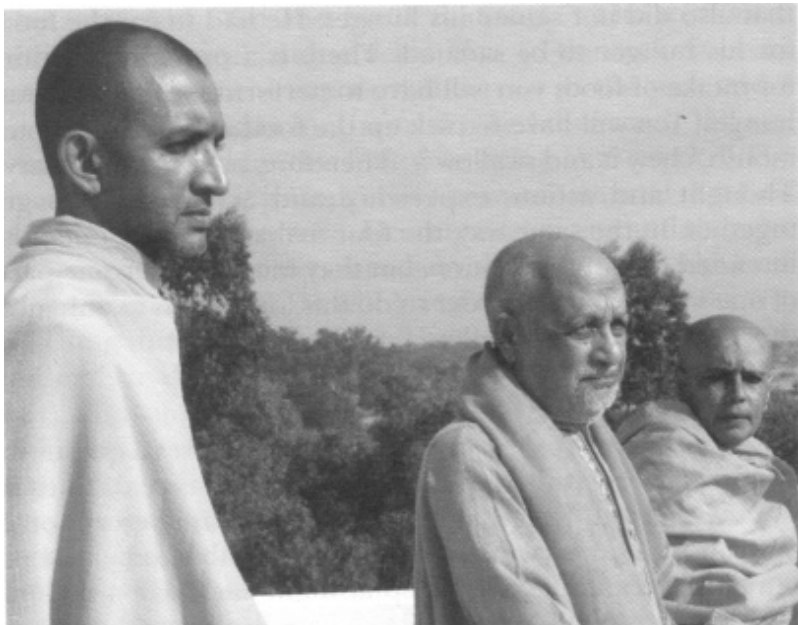
ଅରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣେ ସନ୍ଥଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲା ଯେ ଇଶ୍ଵର ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀପାଇଁ ଆହାରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି । ସେ ସନ୍ଥଙ୍କୁ ପଚାରିଲା, “ଏହା କିପରି ସମ୍ଭବ ?”

ସନ୍ତୁ କହିଲେ, “ତୁମେ ଯାଇ ସେ ପଥରଟିକୁ ଭାଙ୍ଗିଦିଅ।” ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ହାତୁଡ଼ି ନେଇ ପଥର ଉପରେ ଗୋଟିଏ ପାହାର ପକାଇଲା। ପଥରଟି ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା। ସେହି ପଥର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଫାଟ ଥିଲା, ଯେଉଁଠି ଛୋଟ ବେଙ୍ଗଟିଏ ରହୁଥିଲା। ସନ୍ତୁ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକୁ ପଚାରିଲେ, “ମୋତେ କୁହ, ଏହି ପଥର ଭିତରେ ବେଙ୍ଗଟିକୁ ବଞ୍ଚି ରହିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କିଏ କରିଛି ?” ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ଉତ୍ତର ଦେଲା, “ପ୍ରଭୁ ନିଶ୍ଚୟ କରିଛନ୍ତି।” ଏବେ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଗଲା ଯେ ଈଶ୍ବର ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟର ପ୍ରବନ୍ଧ କରିଥାନ୍ତି। ସେ ଘରକୁ ଫେରି ଚିନ୍ତା କଲା, “ଯଦି ପ୍ରଭୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଖାଦ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଛନ୍ତି, ମୋର କାମ କରିବା କ’ଣ ଦରକାର ? ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ତାପ୍ତ ବସି ରହିଲେ ସେ ମୋତେ ଖାଦ୍ୟ ଆଣି ଯୋଗାଇ ଦେବେ।” ଈଶ୍ବର ମଧ୍ୟ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲେ। ସେ ନିଜକୁ ନିଜେ କହିଲେ, “ଦେଖୁଛି, ସେ ମୋତେ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଚାହୁଁଛି। କେତେ ସମୟ ସେ ଭୋକରେ ରହିପାରିବ ଦେଖିବି।” ଈଶ୍ବର ମଧ୍ୟ ବସିରହିଲେ। ଲୋକଟି ତା’ର ଘର ବାହାରକୁ ଆସି ଗୋଟିଏ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନ ବାଛି ସେହିଠାରେ ବସି ରହିଲା। ତା’ ମନରେ କେବଳ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ଥିଲା “ମୋତେ ଖାଦ୍ୟ ଦରକାର, ମୋତେ ଖାଦ୍ୟ ଦରକାର।” ସାରାଦିନ ବିତିଗଲା। ଭୋକରେ ଆତୁର ହୋଇ ସେ ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଭୋଜନ ମାଗିବାପାଇଁ ସ୍ଥିର କଲା। ପରଦିନ ସେ ପୁଣି ଥରେ ସକାଳୁ ସଞ୍ଜ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିନା ଖାଦ୍ୟରେ ବସି ରହିଲା। ମାତ୍ର ଖାଦ୍ୟ ମିଳିଲା ନାହିଁ। ପୁଣି ଥରେ ତାକୁ ତା’ର ପତ୍ନୀ ନିକଟକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ହେଲା। ତୃତୀୟ ଦିନ ସନ୍ତୁ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟକୁ ଆସିଲେ। ଲୋକଟି କହିଲା, “ସ୍ବାମିଜୀ, ଆପଣ ତ ସେଦିନ କହିଥିଲେ ଯେ ଭଗବାନ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଭୋଜନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥାନ୍ତି। କିନ୍ତୁ ମୋ ପାଇଁ ତ ସେଭଳି କିଛି କଲେ ନାହିଁ।” ସନ୍ତୁ ତା’ଠାରୁ ସବୁକଥା ପଚାରି ବୁଝିଲେ ଓ କହିଲେ, “ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଅଳସୁଆ ହୋଇ ବସିରହି ଭଗବାନଙ୍କଠାରୁ ଭୋଜନ ଆଶା କରୁଥିଲ, ଭଗବାନ ତୁମପାଇଁ କିଛି କଲେ ନାହିଁ। ସେ କହିଲେ, “ଏ ଲୋକଟା ବହୁତ ଅଳସୁଆ, ସେ ମାଗଣା ଖାଇବାକୁ ଚାହୁଁଛି। ମୁଁ ତାକୁ କିଛି ଦେବି ନାହିଁ।” ଏଥିସହିତ ସେ ତୁମ ପାଇଁ ଏଭଳି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ ଯେଉଁଠିରେ ତୁମେ ଭୋକବିକଳରେ ତୁମର ପତ୍ନୀ ନିକଟକୁ ଫେରିଯିବାର ପ୍ରୟାସ କରିବ। ପତ୍ନୀ ମଧ୍ୟ ତୁମକୁ ସୁସ୍ବାଦୁ ଭୋଜନ କରାଇବ। ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଈଶ୍ବରଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରୁଥିଲ, ସେତେବେଳେ କ’ଣ କୌଣସି ପ୍ରୟାସ କରିଛ ? ନା। ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଦେଖିଲ ଯେ ସେ ତୁମ ପାଇଁ କିଛି କରୁ ନାହାନ୍ତି, ତୁମେ ଘରକୁ ଚାଲିଚାଲି ଯାଇ ଖାଦ୍ୟ ମାଗିବାର ପ୍ରୟାସ କଲ। ବାକି ସବୁ କାମ ତୁମ ପତ୍ନୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ସଂପନ୍ନ ହେଲା।”

ଉପରୋକ୍ତ ଗନ୍ଧରୁ ସୂଚନା ମିଳେ ଯେ କେବଳ ଚିନ୍ତା କରିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ, ନିଜକୁ କିଛି ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ହେବ । ଉପନିଷଦ୍ରେ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଅଛି । ଭଗବାନ ମଣିଷକୁ ତିଆରି କରିବା ପରେ, ତାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷୁଧା ଅନୁଭବ ହେଲା । ସେ ଖାଦ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ମାତ୍ର ସେଥିରେ ତାର କ୍ଷୁଧା ଶାନ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ସେହି ଖାଦ୍ୟକୁ ଆତ୍ମାଶୟ କଲା । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ତା’ର କ୍ଷୁଧା ଶାନ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ । କ୍ଷୁଧା ଶାନ୍ତ ହେବାପାଇଁ ତାକୁ ସେହି ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ଭୋଜନ କରିବାକୁ ହେଲେ ତୁମକୁ କେତୋଟି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଖାଦ୍ୟକୁ ପ୍ରଥମେ ପାଟିକୁ ନେଇ ତାହାକୁ ଚୋବାଇ କରି ଗିଳିଦେବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ, କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ରହିଛି । ଭାବନା ଓ କର୍ମ, ଅନୁଭୂତି ଓ କର୍ମ ଉଭୟ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ଚାଲିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସେହିପରି, ବେଦାନ୍ତର ଚାରୋଟି ମହାବାକ୍ୟ କେବଳ ଚିନ୍ତନପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ; ଆଚରଣର ଅଙ୍ଗ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା କରିବାକୁ ହେଲେ, ବୁଦ୍ଧିର ରଚନାତ୍ମକ ବିକାଶ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଜିଜ୍ଞାସା: ବାସ୍ତବତାର ଅନୁସନ୍ଧାନ

ବେଦାନ୍ତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଉପସ୍ଥାପିତ କରେ- ଏହା ବାସ୍ତବ ନା ଅବାସ୍ତବ ? ଯଦି ତୁମେ କୁହ ଯେ ଏହା ବାସ୍ତବ, ତେବେ ଭଲ କଥା । ଯଦି ତୁମେ କୁହ ଯେ ଏହା ଅବାସ୍ତବ,

ତେବେ ମଧ୍ୟ ଠିକ୍ । ଉଭୟ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନୁଭୂତି । ମାତ୍ର ତୁମକୁ ବୁଝାଇବାକୁ ହେବ କି ତୁମେ ଏହାକୁ କାହିଁକି ବାସ୍ତବ ବା ଅବାସ୍ତବ ରୂପେ ବିବେଚନା କରୁଛ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ତୁମେ ରାତିରେ ନିଦ୍ରାବସ୍ଥାରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲ । ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଥିବା ସମୟରେ ଏହି ସ୍ୱପ୍ନଟି ତୁମକୁ ବାସ୍ତବ ମନେହେବ । ମାତ୍ର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେବା ପରେ, ପୂର୍ବରୁ ଯାହା ବାସ୍ତବ ଥିଲା, ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ରୂପେ ପ୍ରତୀତ ହେବ । ତେଣୁ କେଉଁଟା ସତ୍ୟ ? ସ୍ୱପ୍ନର ବାସ୍ତବତା ନା ତୁମ ଜାଗ୍ରତାବସ୍ଥାର ବାସ୍ତବତା ? କିଏ ଜାଣେ ? ତୁମର ଜୀବନ ଯେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ନୁହେଁ, ତାହା କିଏ କହିପାରିବ ? ଯେତେବେଳେ ଅଶୀ ବର୍ଷ ବୟସରେ ତୁମର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ, ଠିକ୍ ତାହା ପୂର୍ବରୁ ତୁମର ଏହି ସ୍ୱପ୍ନ ଭଙ୍ଗ ହେବ ଓ ତୁମେ କହିବ, “ଦୀର୍ଘ ଅଶୀ ବର୍ଷ କାଳ ମୁଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖୁଥିଲି ଯେ ମୋର ପତ୍ନୀ, ସନ୍ତାନ ଓ ଘରଟିଏ ଅଛି ।” ତେବେ କେଉଁ ବାସ୍ତବତା ହିଁ ସତ୍ୟ ? ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୋଇଛି । “ମୁଁ କିଏ ?” ଏ ପ୍ରଶ୍ନରୁ ଏହା ଆରମ୍ଭ ହୋଇନାହିଁ । ମାତ୍ର “କେଉଁ ବାସ୍ତବତା ସହିତ ମୋର ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ରହିଛି ?” ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଛି । ଯଦି ତୁମେ କୌଣସି ଏକ ବାସ୍ତବତା ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରୁଥାଅ, ତେବେ ଏଥିରେ ଥିବା ସମ୍ଭାବନା ବା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କର । ଏହା ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗ କ’ଣ ବୁଝିବାକୁ ହେଲେ ଏହାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ସମ୍ପର୍କରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଧାରଣା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିରେ କ’ଣ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନ ନିହିତ ? ନା, ଏହା ଜିଜ୍ଞାସା ନୁହେଁ । ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରକ୍ରିୟା ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ପରିସର ବୁଦ୍ଧି ସହିତ ସମ୍ପର୍କିତ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଚର୍ଚ୍ଚଲାଈଚର ଉଦାହରଣ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଏହାର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ସାମାନ୍ୟ ମୋଡ଼ିଲେ ଆଲୋକର ପରିଧି ବୁଦ୍ଧି ପାଏ ଅଥବା ହ୍ରାସ ପାଇଥାଏ । ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋକରେଖା ଭଳି । ବୁଦ୍ଧି ଯଦି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ, ତେବେ ମନର ସମସ୍ତ ଅନୁଭୂତି, ବିଚାର ଓ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟ ସଂକୁଚିତ ହୋଇଥାଏ । ଯେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ତୁମେ ଚର୍ଚ୍ଚଟିକୁ ମୋଡ଼ିଦେଇ ଏହାର ଆଲୋକ ରଶ୍ମିର ପରିଧିକୁ ବୁଦ୍ଧି କର ସେତେବେଳେ ଏକ ବୃହତ୍ କ୍ଷେତ୍ର ଆଲୋକିତ ହୋଇଉଠେ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି, ବୁଦ୍ଧିର ବିକାଶ ଓ ପରିବ୍ୟାପ୍ତି ସମ୍ଭବ ।

ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପ୍ରାରମ୍ଭ

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପ୍ରକ୍ରିୟାର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ହେଉଛି ଏହି ଭୌତିକ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟଗତ ଏବଂ ବାହ୍ୟ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିବା ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରତି ସତେତନ ହେବା ଏବଂ ଧୀରେ ଧୀରେ ଏଥିରେ ସ୍ଥିରତା ଆଣିବା ।

ଜନ୍ମ ସମୟରୁ ହିଁ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରାରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଆସିଛି ।

ଏହାର ବିକାଶ ବାହ୍ୟ ସଂସାର ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ । ତୁମେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଯାଇ ପ୍ରଥମେ ଅକ୍ଷର ଶିଖ ଏବଂ ଏହା ହିଁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ତୁମର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଶିକ୍ଷାର ଆଧାର ହୋଇଉଠେ । ଶିଶୁଟିଏ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜଣେ ବୈଜ୍ଞାନିକ, ଜଣେ ଡାକ୍ତର, ଜଣେ ବିମାନଚାଳକ, ଜଣେ ଇଞ୍ଜିନିୟର କିମ୍ବା ଜଣେ ମହାକାଶଚାରୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିପାରେ । ମାତ୍ର ସେହି ସମସ୍ତ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ, ଯେଉଁଠାରୁ ସେ ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନିଶିଖେ । ଯଦି ଶିଶୁଟି କୁହେ ଯେ “ମୁଁ ଅକ୍ଷର ଶିଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହୀ ନୁହେଁ । ମୁଁ କେବଳ ଜଣେ ଡାକ୍ତର ହେବାକୁ ଚାହେଁ । ମୁଁ ଅ, ଆ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହେଁନା, ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବାକୁ ଚାହେଁ, ତେବେ ଏହା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ ।” ଡାକ୍ତରୀ ପଢ଼ିବାକୁ ହେଲେ ତୁମ ପାଇଁ ମୂଳଭୂତ ଶିକ୍ଷାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପ୍ରଥମେ ଅ, ଆ ତା’ପରେ ଶବ୍ଦସମୂହ, ତା’ପରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଷୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ଜୀବନରେ ଯାହା କିଛି ବି ହୋଇପାରିବ । ଯେତେ ସମୟ ନେଲେ ମଧ୍ୟ, ତୁମକୁ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ ।

ଯେପରି ତୁମେ ବାହ୍ୟ ସାଂସାରିକ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନଧାରଣ କରି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ହେବା ନିମନ୍ତେ ତୁମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ କରିଥାଅ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଜ୍ଞାନ ଯୋଗର ମହତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବାପାଇଁ ତଥା ଏହି ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାପାଇଁ ତୁମର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଢଙ୍ଗରେ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ବା ତାଲିମ୍ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରି ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷିତ ବୋଲାଉଛ । ଏହାଦ୍ୱାରା ତୁମେ ଚାହଁଲେ କ’ଣ ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି’ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନ ଓ ସେହି ପରମତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବ ? ଲୋକମାନେ ତାହାହିଁ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ତୁମେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଅ, ଆ ପଢ଼ିନାହିଁ ଅଥଚ ଏଥିରେ ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କରିବାକୁ ଚାହଁଛ ।

ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଅକ୍ଷର ଚିହ୍ନିବା ପରେ, ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଉଚ୍ଚତର ଶ୍ରେଣୀକୁ ଯାଅ, ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଡିଗ୍ରୀ ହାସଲ କର, ସେତେବେଳେ ତୁମର ବ୍ୟବସାୟାତ୍ମିକ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ସେହିପରି, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ କର, ତୁମକୁ ବେଦର ଚାରି ମହାବାକ୍ୟ— ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି, ତତ୍ ଓଂ ଅସି, ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’— ଏହି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଡିଗ୍ରୀଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏଗୁଡ଼ିକ ସାଧନା ନୁହନ୍ତି, ଜ୍ଞାନଯୋଗରୁପୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଚାରୋଟି ଉପାଧି ଅଟନ୍ତି, ଯେଉଁ ସ୍ତରରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ତୁମେ ଏହି ଉପାଧିମାନ ଲାଭ କରିପାରିବ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ, ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧି ତୁମର ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ତା ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇଥାଏ, ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞାତ୍ମିକ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଆବଶ୍ୟକ । ତୁମର ମନ ଯାହାକି ବ୍ୟବସାୟାତ୍ମିକ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥାଏ, ଏହାର ପୁନଃପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ହିଁ ତୁମେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବ ।

ତେବେ ବୁଦ୍ଧିକୁ କିପରି ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ କରାଯାଇପାରିବ ? କେବଳ ଚିନ୍ତନଦ୍ୱାରା କ’ଣ ଏହା ସମ୍ଭବ ? ଏପରି ଭାବିବା ଅର୍ଥହୀନ । ଯଦି ତୁମେ କେବଳ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗି ଯେ “ମୁଁ ସେହି ଦିବ୍ୟ ଆତ୍ମା । ମୁଁ ସେହି ପରମ ସତ୍ତା ।”, ତେବେ କୌଣସି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଯଦି ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି’ ବାରମ୍ବାର ଆବୃତ୍ତି କରି ଚାଲିଥିବ ମାତ୍ର ତାହା ସହିତ ସାଂସାରିକ ବ୍ୟାପାରରେ ମନକୁ ନିବିଷ୍ଟ ରଖିଥିବ, ତେବେ ଉପରୋକ୍ତ ମହାବାକ୍ୟର ସତ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ନାହିଁ । ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ବ୍ୟତିରେକେ, ତୁମର ସଂସାରୋନ୍ମୁଖୀ ବୁଦ୍ଧି ତୁମର ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବାଧକ ହୋଇଉଠିବ । ତେବେ ତୁମେ ଆଗକୁ ବଢ଼ିବ କିପରି ? ସେଥିପାଇଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି, ଯଦ୍ୱାରା ତୁମେ ପ୍ରଜ୍ଞାତୁଳି ବୁଦ୍ଧିର ଆଲୋକିତ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ତୁମକୁ ଏଭଳି ଏକ ଶିକ୍ଷାପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ, ଯାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ପରେ ତୁମେ ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଉପାଧିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଏକ ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ ଭାବରେ ନିଜକୁ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିପାରିବ । ମନର ପୁନଃ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଶାସ୍ତ୍ରପଠନ, ପ୍ରଶ୍ନ, ଜିଜ୍ଞାସା ଅଥବା କୌଣସି ମାନସିକ ବା ବୌଦ୍ଧିକ କ୍ଷରତରୁ ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଉପାୟରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ: ଦ୍ରଷ୍ଟା ବା ବୁଦ୍ଧିର ସାକ୍ଷୀ ଭାବର ବିକାଶପାଇଁ ନିଜକୁ ସମର୍ଥ କରିବା ।

ପ୍ରଜାଦୀପ୍ତ ସ୍ଥିତିର କ୍ରମବିକାଶ

୧୩ ମଇ, ୨୦୧୧

‘ଜ୍ଞାନଯୋଗ’ର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ ହେଉଛି ଯେଉଁ ଯୋଗ ଦ୍ଵାରା ଜ୍ଞାନଲାଭ ହୋଇଥାଏ ଯଦିଓ ଏହାକୁ ଆତ୍ମାନୁସନ୍ଧାନର ଯୋଗ ଭାବରେ ଅନେକେ ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି । ଯୋଗ ଶୃଙ୍ଖଳାରେ ପାଞ୍ଚଟି ପଦ୍ଧତି ବା ମାର୍ଗକୁ ଗୁରୁତ୍ଵ ଦିଆଯାଇଛି । ପ୍ରଥମଟି, ଶରୀରପାଇଁ ‘ହଠଯୋଗ’, ଦ୍ଵିତୀୟରେ ମନପାଇଁ ‘ରାଜଯୋଗ’, ତୃତୀୟରେ ଭାବାବେଗପାଇଁ ‘ଭକ୍ତିଯୋଗ’, ଚତୁର୍ଥରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ପ୍ରଜ୍ଞାର ବିକାଶପାଇଁ ‘ଜ୍ଞାନଯୋଗ’ ଓ ପଞ୍ଚମଟି ହେଉଛି ନିଜର ପରିବେଶ, ସମାଜ ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ସହ ସଂପର୍କ ତଥା କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରେ ସମନ୍ୱୟ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ‘କର୍ମଯୋଗ’ ।

ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ଯୋଗ ସ୍ଵାମୀ ଶିବାନନ୍ଦ ଓ ସ୍ଵାମୀ ସତ୍ୟାନନ୍ଦଙ୍କର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଯୋଗର ସମଷ୍ଟି । ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସ ଅପେକ୍ଷାକୃତ କମ୍ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ହଠଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସ ଅଧିକ । ଜାଣିରଖ, ଯୋଗୀମାନେ କେବଳ ଏ ଶରୀର ବା ଶାରୀରିକ କ୍ଷେତ୍ରର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନ ଉପରେ ନିଜର ଧ୍ୟାନକୁ ସୀମିତ ରଖି ନଥିଲେ; ସେମାନେ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ଵଭାବ, ଚରିତ୍ର ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ଵର ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ପକ୍ଷକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ରୂପାନ୍ତରିତ କରି ଏହା କିପରି ରଚନାତ୍ମକ, ସକାରାତ୍ମକ ତଥା ହିତକାରୀ ହୋଇପାରିବ ତାହା ବିଚାର କରିଥିଲେ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଜୀବନକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ତଥା ବୌଦ୍ଧିକ କ୍ଷମତା ଓ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିକୁ ସ୍ଥୂଳ ଓ ଭୌତିକ ସ୍ତରରୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ସକାରାତ୍ମକ ସ୍ତରକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ଦିଗରେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଏକ ମହତ୍ତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି ।

ବୁଦ୍ଧି: ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ଉପାଦାନ

‘ବୁଦ୍ଧି’ ସାଧାରଣତଃ ଜ୍ଞାନ ଓ ବୁଦ୍ଧି, ଅବସ୍ଥା ବିଶେଷରେ ଉଭୟକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଦୁଇଟି ଶବ୍ଦ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବୁଦ୍ଧିର ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥ

ହେଉଛି ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ସାଧନ
ଯାହାକି ଚିହ୍ନିବା ଓ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାରେ
ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ ।

ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ଚେତନାର ଏକ ପକ୍ଷ ।
ଯୋଗରେ ଚେତନାକୁ ଚାରୋଟି ବିଭାଗରେ
ବିଭାଜିତ କରାଯାଇଛି: ମନଃ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ଓ
ଅହଂକାର । ‘ଅହଂକାର’ ହେଉଛି ଦେହାଭିମାନର
ପ୍ରତୀକ । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୂକ୍ଷ୍ମ । ଏହା ମନର
ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ଦୂରରେ ରହିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମପରିଚୟ
ତଥା ନିଜ ସଂପର୍କରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରଣା ସୃଷ୍ଟି

କରିବା ଦିଗରେ ଜୀବନରେ ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରିଥାଏ । ଏହାଠାରୁ
ସାମାନ୍ୟ କମ୍ ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଉଛି ‘ଚିତ୍ତ’ ଯାହାକି ସ୍ମୃତି, ସଂସ୍କାର ଓ କର୍ମସମୂହର ଗନ୍ତାଘର । ମନଃ
ଏବଂ ବୁଦ୍ଧି- ଏ ଦୁଇଟି ହେଉଛନ୍ତି ସ୍ଥୂଳ ସାଧନ ଯାହାକି ସାଂସାରିକ ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟ ସହିତ
ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ନିଜର ପରିବେଶ ସହିତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତ ସହିତ
ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ସୁଖ-ଦୁଃଖ, ସନ୍ତୋଷ-ଅସନ୍ତୋଷ ଆଦି ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ଅନୁଭବ କରିବାରେ ଏମାନେ
ସହାୟକ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏଣୁ ମନଃ ଓ ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛନ୍ତି ଚୈତନ୍ୟସ୍ତରର ସ୍ଥୂଳ ତଥା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାମୂଳକ
ପକ୍ଷ ଏବଂ ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଂକାର ହେଉଛନ୍ତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱ ।

ସଂସାର ଓ ନିଜ ସଂପର୍କରେ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅବଧାରଣା ନିମନ୍ତେ ବୁଦ୍ଧି ଏକ ମୁଖ୍ୟ
ଉପାଦାନ ଅଟେ । ଏହି ସାଧନଟି କେବଳ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କୁ ଜନ୍ମଗତ ଭାବରେ ମିଳିଥାଏ । ଏହି
ଗ୍ରହରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀର ଏହି କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ତୁମେ ଜାଣୁଛ ଯେ ତୁମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ
ଅଛି । ଏହି ଧାରଣା, ଅବସ୍ଥା ଓ ଭାବନା ଯାହା ତୁମକୁ ତୁମର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ
କରାଏ, ତାହା ତୁମ ଭିତରେ ରହିଛି । ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ, ଆତ୍ମପରିଚୟ ଓ ଆତ୍ମଅବଧାରଣାର
ଶ୍ରେୟ ‘ବୁଦ୍ଧି’ର ଏହା ଏକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ଅଟେ ।

ଯୌଗିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବୁଦ୍ଧିର ଦୁଇଟି ଶ୍ରେଣୀବିଭାଗ ଅଛି- ବାହ୍ୟିକ ବୁଦ୍ଧି ଓ ଆନ୍ତରିକ
ବୁଦ୍ଧି । ପ୍ରାୟତଃ ଲୋକମାନେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧିକୁ ବାହ୍ୟିକ ତଥା ବହିର୍ମୁଖୀ ହେବାକୁ ତାଲିମ
ଦେଇଥାନ୍ତି । ଜୀବନର ଆନ୍ତରିକ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ବୁଦ୍ଧିକୁ
ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟର ଉପାଧି ଲାଭ
କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୁଦ୍ଧିକୁ କେବଳ ବାହ୍ୟ ସ୍ତରରେ ନିଜକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ
ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍ ବୁଦ୍ଧି କେବଳ ବାହ୍ୟଜଗତରେ ପ୍ରୟୁକ୍ତ ହୋଇଥାଏ ।

ବୁଦ୍ଧିର ଏହି ବହିର୍ମୁଖୀ ପ୍ରକୃତି ହେତୁ ଏହା ଆମର ମାନସିକ ବ୍ୟବହାରକୁ ପରିଚାଳିତ କରିଥାଏ । ଆମର ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଅନ୍ତି । ଆମର ଆଶା ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଓ କାମନା ବୁଦ୍ଧି ହେତୁ ସୃଷ୍ଟି ହୁଅନ୍ତି । ଆମେ ନିଜର ଆନନ୍ଦ ଓ କ୍ଳେଶକୁ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ଵାରା ଜାଣିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଉ । ଏଣୁ ମନ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର କାର୍ଯ୍ୟଦକ୍ଷତା ତଥା ଆଚରଣକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ହେଲେ ବୁଦ୍ଧି ହେଉଛି ଏକ ଅତୀବ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ ।

ବୁଦ୍ଧିର ବିଭାସ

ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ବହିର୍ମୁଖୀ ହୁଏ, ଏହା ତମୋଗୁଣ ଓ ରଜୋଗୁଣ ଦ୍ଵାରା ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥାଏ । ଗୁଣତ୍ରୟୀ- ସତ୍ତ୍ଵ (ଶୁଦ୍ଧତା), ରଜଃ (ସକ୍ରିୟତା) ଏବଂ ତମଃ (ନିଷ୍ଠିରତା)- ବୁଦ୍ଧିରେ ସମୁପସ୍ଥିତ । ମାତ୍ର ବହିର୍ମୁଖୀ ଅବସ୍ଥାରେ ତମଃ ଓ ରଜଃର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ଏବଂ ସତ୍ତ୍ଵ ପୃଷ୍ଠଭୂମିରେ ହିଁ ରହିଯାଏ । ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ତମଃ ଓ ରଜଃ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରଭାବିତ ହୁଏ, ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ଏହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ରଂଗ ଗ୍ରହଣ କରିନିଅନ୍ତି । ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଏହାର ହିଁ ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ ।

ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ତମଃ ଓ ରଜୋଗୁଣର ରଂଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଥିବା ହେତୁ, ତୁମର ମାନସିକତା ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାର୍ଥଜଡ଼ିତ ହୋଇଥାଏ । ତୁମର ଭାବନା, ଆଶା ଓ କାମନା ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାର୍ଥପ୍ରଣୋଦିତ ହୁଏ । ସବୁକିଛି ନିଜର ସ୍ଵାର୍ଥ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହିଁ ତୁମେ କରିଥାଅ । ତମଃ ଓ ରଜଃର ଉପସ୍ଥିତି ହେତୁ ତୁମ ଜୀବନରେ କୌଣସି ସ୍ଵାର୍ଥରହିତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବା ଆଚରଣ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ସତ୍ତ୍ଵର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ରହେ, ସ୍ଵାର୍ଥରହିତ ଚିନ୍ତାଧାରା ଓ ବ୍ୟବହାର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି, ମାତ୍ର ତମଃ ଓ ରଜଃର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ହେଲେ ସ୍ଵାର୍ଥପରତା ବିରାଜମାନ କରେ । ଏହି ସ୍ଵାର୍ଥପରତା ହିଁ ବାସ୍ତବ ହେଉ କିମ୍ବା କୌଣସି ମହତ୍ତ୍ଵାକାଂକ୍ଷାର ଫଳସ୍ଵରୂପ ହେଉ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବାସନା, ଚିନ୍ତା, ଆଶା ପ୍ରତ୍ୟାଶା ଓ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଜନ୍ମ ଦିଅନ୍ତି ଯାହାକି ମନର ଶାନ୍ତି ଓ ସଂହତିକୁ ନଷ୍ଟ କରିଥାଏ । ତାମସିକ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସାତ୍ତ୍ଵିକ ବୁଦ୍ଧିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ହେବ, ଯେଉଁଠି ଜ୍ଞାନର ଦୀପ୍ତି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ବିନ୍ଦୁରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇପାରିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମର ଜ୍ଞାନାଲୋକର ଦୀପ୍ତି ତାହାର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଶିଖରରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଭୋଗ ଅଭିମୁଖେ ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ଵାଭାବିକ ପ୍ରବାହକୁ ନିରୋଧ କରି ଏହାକୁ ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ।

ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ବିଷୟ ସଂସାର ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ଶାନ୍ତିର ଅନୁଭବ ହୁଏନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷକୁ ଦ୍ଵିବିଧ ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ- ବାହ୍ୟିକ ଓ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ । ବାହ୍ୟିକ ସ୍ତରରେ ତୁମେ ଆନନ୍ଦ, ଆରାମ ଓ ସମୃଦ୍ଧି

ଚାହଁ । ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ସ୍ତରରେ ତୁମେ ଶାନ୍ତି ଓ ସମନ୍ୱୟର ସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଚାହଁ, ଯେପରିକି ତୁମେ ବିଚଳିତ ଅଥବା ଉତ୍ତେଜିତ ହେବ ନାହିଁ । ଏହି ଦୁଇପ୍ରକାର ଅନୁଭବର ଅନେକ୍ଷଣରେ ତୁମେ ଯେଉଁ ବୁଦ୍ଧିର ଉପଯୋଗ କର, ତାହା ବହିର୍ମୁଖୀ ବୁଦ୍ଧି ଯାହାକି ତୁମକୁ ସଂସାର ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ କରି ରଖିଥାଏ । ତୁମେ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ଚାହଁ ଏବଂ ତାହା ପୁଣି ଏ ପ୍ରକାର ବୁଦ୍ଧି ମାଧ୍ୟମରେ । ଏହା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ବାହ୍ୟିକ ବୁଦ୍ଧି ବାରମ୍ବାର ତୁମର ମନ, ଚେତନା ଓ ଏକାଗ୍ରତାକୁ ବହିର୍ମୁଖୀ କରିଥାଏ । ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ହେବାପାଇଁ ସେ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇନାହିଁ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ସେ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଇଆସିଛି, ସେଥିରେ ତାହାର ବିକାଶ ଘଟିଛି ସତ, ମାତ୍ର ଏହା କେବଳ ବାହ୍ୟ ସଂସାର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବାପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସଂସାର ସହିତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ତାବାହ୍ୟ ତାହାକୁ ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ମାର୍ଗରେ ଯାତ୍ରା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ସଚେତନତା, ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ବୋଧଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିନଥାଏ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲୋଡ଼ା ।

ମନୁଷ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧିର ଶେଷସୀମା: ମହାବାକ୍ୟ

ରଖିମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ଆତ୍ମଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ହିଁ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଚିନ୍ତନ ପାଇଁ ସେମାନେ ଚାରୋଟି ମହାବାକ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ, ଯଦି ତୁମେ ଏହି ଚାରୋଟି ମହାବାକ୍ୟର ଚିନ୍ତନ କରିବ, ତେବେ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ଜାଣିବାପାଇଁ ତୁମେ ସମର୍ଥ ହୋଇପାରିବ । ମାତ୍ର ଆବଶ୍ୟକତାଟି ହେଉଛି ଚିନ୍ତନ, ଯାହା କି ଭାବନାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏକାଗ୍ରତା ଆସିଲେ ହିଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ । ଜଣେ ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟର ଭାବନାର ପ୍ରକ୍ରିୟା କଦାପି ଗୋଟିଏ ବିନ୍ଦୁରେ ସ୍ଥିର ରହିପାରେ ନାହିଁ । ମନର ଅସ୍ଥିର ସ୍ୱଭାବ ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସ୍ଥିରତା ଆସିବାରେ ବାଧକ ହୋଇଥାଏ । ଚିନ୍ତନ ଓ ମନନ ପାଇଁ ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତା ହେଉଛି ଏକ ସ୍ଥିର ଓ ନିଷ୍ଠଳ ମନ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ବିଚାର ଓ ବାସନାଗୁଡ଼ିକ ହ୍ରାସ ପାଆନ୍ତି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତି ମିଳେ ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିପାରେ । ଯେତେବେଳେ ସେ ନିଜ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ, ସେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

ତେଣୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗକୁ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସାର ଯୋଗ ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, ମୁଁ ଏଥିରେ ଏକମତ ନୁହେଁ । ଏହା ଜିଜ୍ଞାସା ବା ପ୍ରଶ୍ନର ଯୋଗ ନୁହେଁ । ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାର ଯୋଗ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ । ଚାରିବେଦରେ ନିହିତ ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଏହାର ଆଭାସ ଦେଇଥାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବେଦ ତାହାର ମହାବାକ୍ୟ ସହ ସଂପୃକ୍ତ ବିଷୟ ଉପରେ ଆଲୋକପାତ କରେ ଯାହାକି ମନୁଷ୍ୟର ଚରମ ଉପଲବ୍ଧିର ପ୍ରତୀକ ଅଟେ । ଏହା ଏ ସଂସାର ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ନୁହନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁଭୂତିକୁ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିଥାଏ ।

ଆମ ଜୀବନ ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଏହି ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟ ଯେ କି ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବାର କ୍ଷମତା ଦିଏ ତାହା ହେଉଛି ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’ । ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ‘ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ’ । ‘ବ୍ରହ୍ମ’ ଶବ୍ଦଟି ଅନେକ ସମୟରେ ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରଂପରାରେ, ଧାର୍ମିକ ପରଂପରାରେ ଅବଶ୍ୟ ନୁହେଁ, ଈଶ୍ଵରଙ୍କୁ ସାକାର ଭାବରେ ନୁହେଁ, କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୁଣ ଓ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟରେ ଅଧ୍ୟୁଷିତ କରାଯାଇଛି । ଈଶ୍ଵର ସାକାର କିମ୍ବା ନିରାକାର ନୁହନ୍ତି । ଏହା କେବଳ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଧାରଣା, ଭାବନା ବା ଅନୁଭୂତି । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରଂପରା ଅନୁସାରେ ଈଶ୍ଵର ଯେଉଁ ବିଶେଷ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ସୂଚିତ କରିଥାନ୍ତି ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ମହାଜାଗତିକ ଚେତନା ଓ ଉର୍ଜାର ବିବର୍ତ୍ତନମୂଳକ ଗୁଣର ସହାବସ୍ଥାନ । ‘ବ୍ରହ୍ମ’ ଶବ୍ଦଟି ସଂସ୍କୃତର ମୂଳରୂପ ‘ବ୍ରହ୍ମଣ’ରୁ ଆସିଛି, ଯାହାର ଅର୍ଥ ବୃଦ୍ଧି ବା ପ୍ରସାରଣ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମ କହିଲେ, ସେହି ପରିବର୍ଦ୍ଧନଶୀଳ, ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ ଚେତନା ଓ ଉର୍ଜାକୁ ବୁଝାଏ । ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରଂପରାରେ ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ଅବଧାରଣା ଏହିପରି ଏବଂ ମହାବାକ୍ୟ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’କୁ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ହେବ ।

ତୁମେ ଓ ତୁମର ପିତା

ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ ଭଗବତ୍ ଅନୁଭବ ଅନନ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ତୁମର ଈଶ୍ଵରାନୁଭୂତି ପରମାତ୍ମାଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସ୍ଵରୂପ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣୀୟ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଦିନେ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ଜଙ୍ଗଲରେ ଚାଲୁଥିବା ସମୟରେ ପଥର ଉପରେ ଏଣୁଅଟିଏ ବସି ଖରା ଖାଉଥିବା ଦେଖିଲା । ସେତେବେଳେ ତାର ବର୍ଷ ସବୁଜ ଥିଲା । ଅନ୍ୟ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏଣୁଅଟିକୁ ଅନୁରୂପ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିଲା । କିନ୍ତୁ ଏବେ ତାର ରଙ୍ଗ ମାଟିଆ ଦିଶୁଥିଲା । କିଛି ସମୟ ପରେ ଜଣେ ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ଚାଲିଚାଲି ଆସିଲା ଏବଂ ଏଣୁଅ ଉପରେ ତାର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେତେବେଳେ ତାର ବର୍ଷ ଗାଢ଼ ବାଇଗଣୀରେ ପରିଣତ ହୋଇସାରିଥିଲା । ଏହି ତିନି ଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ପରସ୍ପରକୁ ଭେଟିଲେ ଓ ନିଜ ନିଜର ଅନୁଭବ ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜଣେ କହିଲା, “ମୁଁ ଆଜି ଗୋଟିଏ ଏଣୁଅ ଦେଖିଲି, ଯାହାର ବର୍ଷ ସବୁଜ ଥିଲା ।” ଦ୍ଵିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କହିଲା, “ମୁଁ କୌଣସି ସବୁଜବର୍ଷ ଏଣୁଅ ଦେଖିନାହିଁ । ଯାହାକୁ ଦେଖିଲି ସେ ତ ମାଟିଆ ରଙ୍ଗର ଥିଲା ।” ତୃତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତିଟି କହିଲା, “ତୁମେ ଦୁଇଜଣ ଭୁଲ୍ ଦେଖିଛ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଏଣୁଅଟି ଦେଖିଲି ତାର ବର୍ଷ ଗାଢ଼ ବାଇଗଣୀ ଥିଲା ।” ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏଣୁଅଟିର ଅନୁଭବ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଥିଲା । ସବୁଜ, ମାଟିଆ ଓ ଗାଢ଼ ବାଇଗଣୀ । ଠିକ୍ ସେହିଭଳି, ଭଗବତ୍ ଉପଲବ୍ଧି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିପାଇଁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବା ଅନନ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

ମୁଁ ରାମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କିମ୍ବା ମୋ ଗୁରୁଙ୍କୁ ଯେଭଳି ଭାବରେ କଷ୍ଟନା କରୁଛି ଓ ଦେଖୁଛି, ତାହା ତୁମ ପ୍ରତି ପ୍ରୟତ୍ନ ନ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ନିଜ ମନ ସହିତ ଏକ ଅନନ୍ୟ ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଥାଏ ଏବଂ ଏହାହିଁ ଏକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭୂତିକୁ ଏକ ଧାର୍ମିକ ଧାରଣାରେ ପରିଣତ କରିଥାଏ । ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭୂତି କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ବା ଗୁଣର ସମାବେଶ, ଯାହାକି ସୃଷ୍ଟିରେ ଅନନ୍ୟ ବା ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ଏହା ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମ ବା ମହାଜାଗତିକ ଚେତନା ଯାହା କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ବିକାଶୋନ୍ମୁଖୀ, ନିଷ୍ପିନ୍ନ ନୁହେଁ । ଚେତନାରେ ନିହିତ ଉର୍ଜା ବା ଶକ୍ତିତତ୍ତ୍ୱ ହେତୁ ଏହି କ୍ରିୟାକଳାପ ଓ ବିକାଶର କ୍ରମ ଚାଲିଥାଏ । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମର ସଂଜ୍ଞା ହେଉଛି ଚେତନା ଓ ଉର୍ଜାର ସମାହାର ।

ସେହି ଏକ ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱଚେତନା ଓ ଉର୍ଜା ବ୍ୟଞ୍ଜିତେତନା ଓ ଶରୀରରେ ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କରେ । ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ଦ୍ୱାରା ଏହି ସତ୍ୟକୁ ବୁଝାଇଦିଆଯାଇପାରେ । ତୁମେ ତୁମର ପିତାମାତାଙ୍କର ମିଳନରୁ ଜାତ ହୋଇଛ । ବୟସ ବଢ଼ିବା ସହିତ ତୁମଠାରେ ତୁମ ପିତାମାତାଙ୍କର କେତେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ତୁମଠାରେ ତୁମ ପିତାଙ୍କର ନାକ ଓ କାନ, ତୁମ ମାତାଙ୍କର ଆଖି ଓ ପାଚିର ସାଦୃଶ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଯଦିଓ ତୁମେ ତୁମର ପିତାମାତାଙ୍କର ଅବିକଳ ପ୍ରତିକୃତି ନୁହଁ, ତାଙ୍କ ରୂପ ଓ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର କୌଣସି ନା କୌଣସି ସାଦୃଶ୍ୟ ତୁମ ଭିତରେ ରହିପାରେ । ସେହିପରି, ତୁମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅବିକଳ ପ୍ରତିରୂପ ନୁହଁ, ମାତ୍ର ତୁମେ ନିଜ ଭିତରେ ଧାରଣ କରିଥିବା କେତେକ ବିଶିଷ୍ଟ ଗୁଣରେ

ସାଦୃଶ୍ୟ ରହିଥାଏ । ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୌଳିକ ପ୍ରକୃତି ହେଉଛି, ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଏବଂ ପ୍ରକାଶମାନ । ଏହା ହିଁ ନିଜ ଭିତରେ ଦିବ୍ୟତାର ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ତେଣୁ ଏହି ପ୍ରକୃତିକୁ ଜୀବନରେ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେବ, ତମଃ କିମ୍ବା ରଜଃ ନୁହେଁ । ତୁମର ଚେତନା ଏକ ତାମସିକ ଅବସ୍ଥାରୁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏ ସଂସାର ତମୋଗୁଣ ଏବଂ ରଜୋଗୁଣ ଦ୍ୱାରା ବଶୀଭୂତ ଏବଂ ଜୀବାତ୍ମା ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ମାୟାଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ତୁମେ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଛ । ଈଶ୍ୱର ତୁମକୁ ସତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ତୁମେ ଏହାକୁ ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । କିନ୍ତୁ ମାୟା ତୁମ ଭିତରେ ତମୋଗୁଣର ସଞ୍ଚାର କରିଛି ଏବଂ ତୁମେ ଏହାକୁ ସଦାସର୍ବଦା ଅନୁଭବ କରିଆସୁଛ । ଏହାର କାରଣ ହେଉଛି ତମୋଗୁଣ ସ୍ଥୂଳ ଏବଂ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହେଉଛି ସୂକ୍ଷ୍ମ । ଶରୀର ସ୍ଥୂଳ, ଏ ସଂସାର ସ୍ଥୂଳ ଏବଂ ତମଃ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥୂଳ । ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟ ସ୍ଥୂଳ କାରଣ ଏହି ବୃତ୍ତିଦ୍ୱାରା ତୁମେ ସାଂସାରିକ ବସ୍ତୁ ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଅ । ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ହେଉଛି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟମାନ ନୁହେଁ, ଯେପରିକି ତୁମେ ତୁମର ମନକୁ ଦେଖିପାରୁ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଅନୁଭବ କରିପାର । ତୁମେ ନିଜର ଶରୀରକୁ ଦେଖିପାର ଓ ଅନୁଭବ କରିପାର, ମାତ୍ର ମନକୁ ଦେଖିପାର କି ? ତେବେ ଶରୀର ଭଳି ମନକୁ ମଧ୍ୟ ଅନୁଭବ କରାଯାଇପାରେ ।

ନାମ ଓ ରୂପ ହେଉଛନ୍ତି ତମୋଗୁଣର ଦୁଇଟି ପକ୍ଷ । ଏହି ସଂସାର ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ତମୋଗୁଣର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଅଧାତ୍ମ ପ୍ରତି ଆଶ୍ୱହା ହେଉଛି ସତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରାରମ୍ଭ । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜଃ ଓ ତମଃ କେଉଁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଅନ୍ତି ? ଯେତେବେଳେ ମନରେ ଆଳସ୍ୟ, କାମନା, ବିରକ୍ତି, ଈର୍ଷା ଓ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ଉଦ୍ରେକ ହୁଅନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଜାଣ ଯେ ତୁମେ ତମଃକୁ ଅନୁଭବ କରୁଛ । ନିଜର ଇଚ୍ଛା, ମହତ୍ୱାକାଂକ୍ଷା ଏବଂ ନିଜର ବାସନାଗୁଡ଼ିକର ପରିପୂର୍ତ୍ତି ପାଇଁ ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁବା ଓ ପ୍ରୟାସ କରିବା ହେଉଛି ରଜୋଗୁଣର ଲକ୍ଷଣ । ରଜୋଗୁଣ କ୍ରିୟାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଚେତନା ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥିର, ନିଷ୍କଳ ଓ ଆନନ୍ଦମୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ ସେତେବେଳେ ସତ୍ତ୍ୱର ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ ଏବଂ ସନ୍ତୋଷ, ଆନନ୍ଦ ଓ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଏକ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ, ସମନ୍ୱିତ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣତାର ସ୍ଥିତି ହିଁ ସତ୍ତ୍ୱକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରେ ।

ବ୍ରହ୍ମ ବା ସେହି ପରମସତ୍ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ତଥା ତମଃ ଓ ରଜଃ ମଧ୍ୟରେ ସଂହତି ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ସତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ହେତୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ଆନ୍ତରିକ ସ୍ଥିତିର ଅନୁଭବ ହୁଏ । ଏହି ଅନୁଭବ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ଏଥିରେ ଚେତନା ଓ ଉର୍ଜା ସମାହିତ ।

ଚେତନା ଏବଂ ଉର୍ଜାର ସମ୍ମିଶ୍ରଣ ତଥା ଦିନ୍ୟାସରୁ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ଉଦ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଏହି ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସଂସାର ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରାନ୍ତି । ଯଦି ଗୁଣସବୁ ନଥାନ୍ତେ, ତେବେ ଆତ୍ମା ଚିରକାଳ ବ୍ରହ୍ମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥାନ୍ତା । ତେଣୁ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ ସେହି

ଉପଲବ୍ଧିକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ ଯେ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ । ‘ଜଗାବାସ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍’ର ଶାନ୍ତିମନ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ସୂଚନା ମିଳେ ।

“ଓଁ ପୂର୍ଣ୍ଣମଦଃ ପୂର୍ଣ୍ଣମିଦଂ ପୂର୍ଣ୍ଣାତ୍ ପୂର୍ଣ୍ଣମୁଦତ୍ୟତେ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣସ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମାଦାୟ ପୂର୍ଣ୍ଣମେବାବଶିଷ୍ଟ୍ୟତେ ॥”

ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏହା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁ ନିଆଯାଇଛି, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହିଁ ରହିଛି । ଯଦି ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣକୁ କାଢ଼ି ନିଆଯାଏ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ହିଁ ରହିଥାଏ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣତାକୁ ଜୀବନର ଆଧାର, ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉପଲବ୍ଧି ଭାବରେ ବିବାର କରାଯାଇଛି । ଆହୁରି ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି—

“ଜଗାବାସ୍ୟମିଦଂ ସର୍ବଂ ଯତ୍ତକିଞ୍ଚ ଜଗତ୍ୟାଂ ଜଗତ୍”

ବିଶ୍ୱର ସମସ୍ତ ଗତିଶୀଳ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ଜଗ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏ ଜଗତ ହେଉଛି ଜିଶ୍ୱର ବା ବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ନିବାସସ୍ଥାନ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତେ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ କେଉଁଠି ଖୋଜନ୍ତି ? ନାମ, ରୂପ ଓ ଗୁଣ ମଧ୍ୟରେ ଖୋଜନ୍ତି । ରୂପ ହେଉଛି ସେହି ଆକୃତି ଯାହା ସେମାନଙ୍କୁ ମିଳିଛି; ଏହା ତମୋଗୁଣ । ନାମ ଦ୍ୱାରା ତୁମେ ପରିଚୟ ଲାଭ କରୁଛ; ଏହା ରଜୋଗୁଣ । ଯେଉଁ ତତ୍ତ୍ୱରେ ସମସ୍ତ ଗୁଣ ନିହିତ, ତାହା ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନାମ ଓ ରୂପ ଦ୍ୱାରା ବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ଜାଣିବାକୁ ଚେଷ୍ଟାକର, ସେହି ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ତୁମେ ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କର ତାହା ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ନୁହେଁ, ଭୌତିକତାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ । ଜିଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ଭୌତିକ ସମ୍ବନ୍ଧ, ସର୍ମପଣର ନୁହେଁ ବ୍ୟବସାୟାତ୍ମକ ହୋଇଥାଏ । ତୁମେ ମନ୍ଦିର କାହିଁକି ଯାଅ ? ତୁମେ ସେଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କର ନା କୌଣସି ଯାତନା କରିଥାଅ । “ତୁମେ ମୋ ପାଇଁ ଅମୃତକଟା କଲେ ମୁଁ ତୁମପାଇଁ ସମୃଦ୍ଧକଟା କରିବି ।” ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଏହି ମାନସିକତାରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯିବ, ତୁମର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକର ମଧ୍ୟ ଅତିକ୍ରମଣ ଘଟିବ । ସେତେବେଳେ ଆତ୍ମା ଓ ସମର୍ପଣର ବୀଜ ଜୀବନରେ ଅଙ୍କୁରିତ ହେବ ଏବଂ କୌଣସି ବାସନା ରହିବ ନାହିଁ । ଏହା ଏକ ସିଦ୍ଧ ଯୋଗୀର ଉପଲବ୍ଧି ଅଟେ । ଏହାକୁ ପାଇବାକୁ ହେଲେ, ପାହାଚ ପରେ ପାହାଚ ଚଢ଼ିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି କେଉଁ ଆସକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତୁମର ପତନର କାରଣ ଏବଂ ବିକାଶ ପଥରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ସାଜିଛନ୍ତି, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ନିଜ ଚେତନାର ସ୍ଥିତି ସଂପର୍କରେ ତୁମକୁ ସଚେତନ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏହାହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ।

ଚେତନାର ଦ୍ୱାରଦେଶ

ବୁଦ୍ଧି ହିଁ ଏକମାତ୍ର ମାଧ୍ୟମ ଯାହା ତୁମକୁ ଚେତନା ରାଜ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ମନଃ ନୁହେଁ, ଚିତ୍ତ ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଅହଂକାର ନୁହେଁ । ବୁଦ୍ଧି ତୁମକୁ

ବିଶ୍ଳେଷଣ, ଅନୁଧ୍ୟାନ ଏବଂ ଭୁଲ୍ ଓ ଠିକ୍ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଜାଣିବାର ଅଧିକାର ଦେଇଥାଏ । ବୁଦ୍ଧିରେ ବିଚାରଶକ୍ତିର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ରହିଛି ଏବଂ ଏହି ସୁକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶିତା ହିଁ ଜୀବନରେ ରୂପାନ୍ତରଣ ଆଣିବା ନିମନ୍ତେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଭୂମିକା ବହନ କରିଥାଏ ।

ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟ ‘ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ’ରୁ ଜିଜ୍ଞାସାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୁଏ । ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ସୂତ୍ର ଦିଆଯାଇଛି ଯାହା ସଂପର୍କରେ ତୁମର ଚିନ୍ତନ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଏହି ସୂତ୍ରଟିକୁ ନିଜର ଅଭିଜ୍ଞତା, ଚେତନାର ବିଭିନ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ମନ ଉପରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଦେଖ । ଯଦି ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ, ତେବେ ତୁମର ବାସନା ମଧ୍ୟ କ’ଣ ବ୍ରହ୍ମ ? ପ୍ରେମର ଆବଶ୍ୟକତା ଏବଂ ଅନ୍ୟର କାମ୍ୟ ହେବାର ଇଚ୍ଛାକୁ କ’ଣ ତୁମେ ବ୍ରହ୍ମ ବୋଲି ବିଚାର କରିବ ? ଏସବୁ ବ୍ରହ୍ମ ନୁହନ୍ତି । ଯଦି ଏହାର କାରଣ ଜାଣିବାକୁ ଚାହଁ, ତେବେ ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଥିବା ବିଷୟ: ତମଃ ହିଁ ଏହାର ଉତ୍ତର ।

ଯଦି ତୁମେ ସାତ୍ତ୍ବିକ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହୋଇପାରିଛ, ତେବେ ତୁମେ କହିପାରିବ ଯେ “ମୋ ଭାବନାସମୂହ ହେଉଛନ୍ତି ବ୍ରହ୍ମ ।” ଶ୍ରୀସ୍ବାମିଜୀ କହନ୍ତି, “ମୋତେ ନିୟମିତ ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଓ ଦିଗ୍ଦର୍ଶନ ମିଳେ ।” ସତ୍ତ୍ବ ଯେତେବେଳେ ମୁଖ୍ୟ ହୋଇଉଠେ, ସେତେବେଳେ ଜଣେ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ସେ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଶକ୍ତିର ସ୍ରୋତରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହାର ଅଭାବରେ, ତୁମର ମନ ଓ ଚେତନା ସାହାଯ୍ୟରେ ହିଁ ନିଜର ମୌଳିକ ପ୍ରକୃତି ସଂପର୍କରେ ଜାଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ସେଥିପାଇଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସ ‘ମୁଁ କିଏ ?’ରୁ ଆରମ୍ଭ ନହୋଇ ଧ୍ୟାନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ, ଯାହା ବଳରେ ମନର ବିଶେଷ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକୁ ଚିହ୍ନି ଏଗୁଡ଼ିକୁ ଧାରଣ କରିବା ସହିତ ଏହାକୁ ଦିବ୍ୟତା ଅଭିମୁଖେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବାମୀ କରାଯାଇପାରିବ ।

‘ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଦେବୀସୂକ୍ତମ୍’ରେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ

ମହାଜାଗତିକ ଚେତନାରୁ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାକୁ ଅବତରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ସବୁଠାରୁ ସ୍ଥୂଳ ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ଯେତେବେଳେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ବହିର୍ମୁଖୀ ରହନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ୟକ୍ତି ନିଜର କାମ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହ ଜଡ଼ିତ ରହେ । ତନ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ଦେବୀସୂକ୍ତମ୍‌ରେ ଏକ ସୁନ୍ଦର କ୍ରମରେ ଏହାର ଆଭାସ ଦିଆଯାଇଛି ।

“ୟା ଦେବୀ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ଚେତନେତ୍ୟଭିଧାୟତେ

ୟା ଦେବୀ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ବୁଦ୍ଧିରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତା

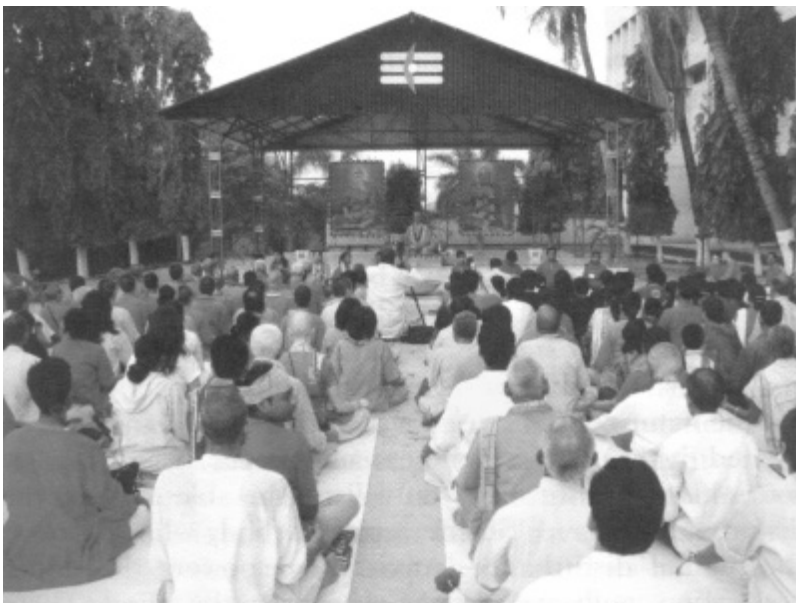
ୟା ଦେବୀ ସର୍ବଭୂତେଷୁ ନିଦ୍ରାରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତା

ୟା ଦେବୀ ସର୍ବଭୂତେଷୁ କ୍ଷୁଧାରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତା ।”

ଏହି ଚରାଚର ଜଗତର ଦୃଶ୍ୟମାନ ସ୍ୱରୂପର ମୂଳ କାରଣ ଦେବୀଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛି ‘ଚେତନେତ୍ୟଭିଧାୟତେ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଚେତନା । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଉଛି ‘ବୁଦ୍ଧିରୂପେଣ

ସଂସ୍ଥିତା’ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନରୂପା ସାଧନ । ତୃତୀୟତା ହେଉଛି ‘ନିଦ୍ରାରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତା’ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଦ୍ରା ଏବଂ ଚତୁର୍ଥତା ‘କ୍ଷୁଧା ରୂପେଣ ସଂସ୍ଥିତା’ ଅର୍ଥାତ୍ କାମନା । ଏହା ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ବିଷୟବସ୍ତୁ । ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଚେତନା ଜୀବନରେ ବୁଦ୍ଧି ବା ସୀମିତ ଚେତନା ରୂପେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିଥାଏ । ଯେହେତୁ ଦେହ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଓ ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବିଷୟ ସହ ଆସକ୍ତ, ସେଥିପାଇଁ ନିଦ୍ରା ଜାତ ହୋଇଥାଏ ।

ନିଦ୍ରାରେ କ’ଣ ହୁଏ ? ତୁମେ ନିଜର ସଭା, ସମୟ, କାଳ ଓ ପାତ୍ର ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହି ନଥାଅ । ଆଠ ଘଣ୍ଟାର ନିଦ୍ରା ଅତି ଶୀଘ୍ର ଅତିବାହିତ ହୋଇଯାଏ । ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେବା ପରେ ତୁମେ ପୁନର୍ବାର ସ୍ଥାନ, କାଳ ଓ ପାତ୍ର ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଯାଅ । ନିଦ୍ରାବସ୍ଥାରେ ବୁଦ୍ଧି ତାହାର ଉତ୍ସରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତୁମେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ଏକ କାଳ୍ପନିକ ଦୁନିଆରେ ବିଚରଣ କର । ସେହିପରି ଏ ସଂସାରରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ତୁମେ ବିସ୍ମୃତ ହୁଅ ଯେ ତୁମେ ଥରେ ଜାଗ୍ରତ ଥିଲ ଏବଂ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ହିଁ ଜିଜ୍ଞାସୁ, ନିଜର ବାସ୍ତବତା, ପରିବେଶ ଓ ସଂପର୍କର ପରିସରକୁ ସୃଷ୍ଟି କରୁଛ । ନିଦ୍ରା ତୁମକୁ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଭୁଲାଇଦିଏ ଏବଂ ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାରେ ତୁମେ ଯାହା କିଛି ଅନୁଭବ କର, ତାହା ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରାଏ । ତୁମେ ହୁଏତ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଦେଖୁଥିବ ଯେ କେହି ଜଣେ ତୁମକୁ ଛୁରା ଧରି ଗୋଡ଼ାଉଛି । ତୁମେ ଧାଉଁଛ, ଭୟରେ ଅଣନିଶ୍ୱାସୀ ହୋଇ । ନିଦ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ତୁମେ

କୁହ, “ଭଗବାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଯେ ଏହା କେବଳ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା । କେହି ମୋ ପଛରେ ଧାଇଁ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ତ ମୋ ବିଛଣାରେ ଆରାମରେ ଶୋଇଛି ।” ସେହିପରି ଭାବରେ ତୁମେ ଏ ଦୁନିଆରେ ବସୁ, ସ୍ୱାମୀ, ସ୍ତ୍ରୀ, ସନ୍ତାନ ଇତ୍ୟାଦି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ସଂପର୍କ ତିଆରି କରିଥାଅ । ସେଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ତୁମ ନିଦ୍ରାରୁ ଜାଗ୍ରତ ହେବ, ସେତେବେଳେ କହିବ, “ରକ୍ଷା ହୋଇଛି, ଏହା କେବଳ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ଥିଲା । ଏହା ମୁଁ ନୁହେଁ ।”

ନିଦ୍ରା ପରେ ଆସେ କ୍ଷୁଧା ବା କାମନା । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗ୍ରତ ରୁହ, ସେତେବେଳେ ଜାଣ ଯେ ତୁମେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜଗତ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗ୍ରତ ରହିଛ । ଏହି ସମୟରେ ହିଁ କାମନା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । କାମନା ବ୍ୟତିରେକେ, ତୁମେ ଏ ସଂସାରରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଏବେ ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଓଲଟାଇ ଦିଅ । ନିଜର କାମନାଗୁଡ଼ିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କର, କ’ଣ ତୁମର କାମ୍ୟବସ୍ତୁ ? ନାମ, ଯଶ, ଆରାମ, ସମୃଦ୍ଧି, ସଂପତ୍ତି, ସମ୍ମାନ, ଶାନ୍ତି ? ଯାହା କିଛି ବି ହେଉ, ଏହାକୁ ଆବିଷ୍କାର କର । ତୁମର ଅନୁଧ୍ୟାନ ଲାଳସାରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହେଉ କାରଣ ଏହା ତୁମକୁ ସଂସାର ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରୁଥାଏ । କାମନା, ବାସନା ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ତୁମକୁ ସଂସାର ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ଏଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରୁ ଯଦି କିଛି ବି ନଥାନ୍ତା ତେବେ ତୁମେ ସଂସାର ସହିତ କିପରି ଯୋଡ଼ି ହୁଅନ୍ତି ? ତେଣୁ ନିଜର କାମନା ବା ଲାଳସାକୁ ନିରାକ୍ଷଣ କରିବା, ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା ତଥା ଏଗୁଡ଼ିକର ବିଭାଗୀକରଣ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତୁମର ସାମାଜିକ କାମନା କ’ଣ ? ତୁମର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଲାଳସା କ’ଣ ? ପରିବାର ସହିତ ଜଡ଼ିତ ତୁମର କ’ଣ କାମନା ରହିଛି ? ତୁମର ମହତ୍ତ୍ୱାକାଂକ୍ଷାକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବାପାଇଁ ତୁମେ କ’ଣ କାମନା କରୁଛ ? ଏଗୁଡ଼ିକ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଭାବି ଦେଖ ।

ଏହା ପରେ, ନିଦ୍ରା ଉପରେ ବିଜୟ ହାସଲ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ତୁମେ ଯେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ଭିତରେ ରହିଛ, ସେଥିରୁ ଜାଗ୍ରତ ହୁଅ । ନିଜକୁ ପ୍ରଶ୍ନ କର । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ବସ୍ତୁ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ଏବଂ ନିଜର ଲାଳସାର ଚରିତାର୍ଥ ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ପଛରେ ଧାଇଁବା କ’ଣ ମୋ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ? ନିଜକୁ ଏକ ଦ୍ରଷ୍ଟାରେ ପରିଣତ କରିପାରିଲେ ହିଁ ନିଦ୍ରାକୁ ଜୟ କରିପାରିବ । ସ୍ୱପ୍ନରେ ସ୍ପଷ୍ଟତା ଆସିଲେ ସ୍ୱପ୍ନକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରାଯାଇପାରିବ । ତୁମେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ନିଜକୁ ନିଜେ କହିପାରିବ, “ଏ ତ କେବଳ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ । ମୁଁ ପଛକୁ ବୁଲିଯାଇ ମୋର ଆକ୍ରମଣକାରୀ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧିପାରିବି ।” ତୁମର ସ୍ୱପ୍ନ ସେତେବେଳେ ବଦଳିଯିବ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜର ଲାଳସାଗୁଡ଼ିକର ବିଭାଗୀକରଣ କରିପାରିବ, ନିଦ୍ରା ଓ ସ୍ଥୂଳ ତାଦାତ୍ମ୍ୟରୁ ସୃଷ୍ଟି

ହୋଇଥିବା ଐହୀୟ ବା ସାଂସାରିକ ସମ୍ମୋହନରୁ ତୁମେ ବାହାରିଆସି ପାରିବ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ଧ୍ୟାନରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ।

ଜ୍ଞାନର ବିଧି: ଧ୍ୟାନ

ଧ୍ୟାନକୁ ତାର ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥ ଓ ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ‘ଧ୍ୟାନ’ ଶବ୍ଦଟି ବହୁ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା, ଅନୁଭବ ଓ ଉପଲବ୍ଧିର ସମଷ୍ଟି । ତେବେ ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ଆଗେଇବାକୁ ହେଲେ ଧ୍ୟାନର କେଉଁ ବିନ୍ଦୁରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ ?

ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ: ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ସମସ୍ତଙ୍କପାଇଁ ଧ୍ୟାନର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଉଛି ଶାରୀରିକ ସ୍ଥିରତା । ବିହାର ଯୋଗ ପରଂପରା ଧାରାରେ ଯେଉଁମାନେ କ୍ରମ ଅନୁଯାୟୀ ଧ୍ୟାନ ଅଭ୍ୟାସ କରିଥିବେ, ଜାଣିଥିବେ ଯେ ଧ୍ୟାନର ପ୍ରାଥମିକ ଅଭ୍ୟାସ ହେଉଛି ‘କାୟାସ୍ଥିର୍ୟମ୍’ । ଅନେକ ଲୋକ ଭାବନ୍ତି, “ଏହା ତ ସ୍ଥିର ଓ ଶାନ୍ତ ହେବାର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ଚାହେଁ ।” ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଷୟ ଭୁଲିଯାଆନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥିର ନ ରଖିଲେ ଏକାଗ୍ରତା ଆସିପାରିବ ନାହିଁ, କାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ ମନର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହନ୍ତି, ଶାରୀରିକ । ସେଥିପାଇଁ ‘କାୟାସ୍ଥିର୍ୟମ୍’ ଅର୍ଥାତ୍ ଶରୀରର ସ୍ଥିରତା ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଗତିବିଧିରେ ସ୍ଥିରତା ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ।

ତୁମେ ହୁଏତ ପାଞ୍ଚ ଦଶ ମିନିଟ୍ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାନ୍ତ ଭାବରେ ବସି ପାରିବ ମାତ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱଭାବ ଏପରି ଯେ ସେହି ସ୍ଥିର ଓ ଶାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ବିକ୍ଷେପ ସୃଷ୍ଟି କରିବେ । ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେବାକୁ ତୁମେ ସମ୍ଭରଣ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏଭଳି କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଦେଖି ନାହିଁ ଯେ କି ମନର ଅସ୍ଥିରତାକୁ ସମ୍ଭରଣ କରିପାରିଛି । ଉକ୍ତ୍ତ୍ୱା, ବିଷାଦ, ଆତ୍ମଗ୍ଳାନି ଏବଂ ଆକାଂକ୍ଷା ମନ ଉପରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ମାନସିକ ବିକ୍ଷେପ ଯାହା ମନର ଶାନ୍ତି ଓ ସଂହତି ଭଙ୍ଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାକୁ କେହି ପ୍ରତିରୋଧ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଉଦ୍‌ବେଗ, ଭୟ, କୁଣ୍ଠାବୋଧ, ବିଫଳତା, ବିଷାଦ ଓ ଉତ୍ତେଜନାର ଶିକାର ହୋଇପଡ଼ନ୍ତି । ଏହା କେବଳ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ସୂଚାଇଥାଏ ଯେ କେହି କାୟାସ୍ଥିର୍ୟମ୍ ଅଭ୍ୟାସରେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି ।

ତୁମେ ଏହି ଦୈନିକ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ବିକ୍ଷେପଗୁଡ଼ିକୁ କିପରି ଭାବରେ ନିରାକ୍ଷଣ, ପ୍ରତିରୋଧ ବା ଶାନ୍ତ କରିପାରିବ ? ଯେହେତୁ ‘କାୟାସ୍ଥିର୍ୟମ୍’ର ଅର୍ଥ ଶରୀରର ସ୍ଥିରତା, ଲୋକେ ଭାବନ୍ତି, “ମୁଁ ଯଦି ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସି ରହିବି, ତେବେ ଜାଣ ଯେ ମୁଁ ‘କାୟାସ୍ଥିର୍ୟମ୍’ ଅଭ୍ୟାସ କରୁଛି । କେବଳ ସ୍ଥିର ହୋଇ ବସି ରହିଲେ ଯେ କାୟାସ୍ଥିର୍ୟମ୍ ସିଦ୍ଧ ହୋଇଯିବ ତାହା ନୁହେଁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ସ୍ଥିରତା ଆଣିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର

ଜପସିତ୍ ବସ୍ତୁ ଅଭିମୁଖେ ନିରନ୍ତର ଗତିଶୀଳ ଥାନ୍ତି । ଏହି ଲାଳସା ବା ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ହେବ । ସେଥିପାଇଁ ଧ୍ୟାନର ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଜନ୍ମିୟ ନିରୋଧ ସହିତ ସମ୍ଭବିତ । ଏହା ହିଁ ‘କାୟାଚ୍ଛେଦ୍ୟମ୍’ ରୂପେ ପରିଚିତ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ: ‘କାୟାଚ୍ଛେଦ୍ୟମ୍’କୁ ସିଦ୍ଧ କରିବା ପରେ, ମନକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଧ୍ୟାନ ସମୟରେ ମନକୁ ଶାନ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ । ଭାବନା ସମୁଦ୍ଧର କୋଳାହଳକୁ ଅସ୍ୱୀକାର ବା ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ହେବ । ଲାଳସା ଓ ଆଶା ପ୍ରତ୍ୟାଶାକୁ ହ୍ରାସ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜର ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ଆଣିପାରିବ, ତୁମର ଆଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ କୋଳାହଳ ଯେ କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ପାଉଛି, ତାହା ତୁମେ ଆବିଷ୍କାର କରିପାରିବ । ଏହା ଅଗ୍ରଗତିର ଏକ ସଙ୍କେତ । ଆଜି ଶହେଟି ଚିନ୍ତା ତୁମକୁ ଆୟୋଜିତ କରୁଛି । କାଲି ଦଶଟି ମାତ୍ର ଆସିବେ । ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଜାଣିବ ଯେ ତୁମେ ଉଚିତ ମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଛ । ଯେତେବେଳେ ତୁମର କାମନା, ବାସନା ଓ ବିଚାର କମ୍ ହୋଇଯିବେ, ସେତେବେଳେ ମାନସିକ ବିକ୍ଷେପ ଓ ବ୍ୟସ୍ତତା ଦୂର ହୋଇ ସ୍ଥିରତା, ନିରବତା ଓ ଶାନ୍ତି ରାଜତ୍ଵ କରିବ । ଏଣୁ ଦ୍ଵିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତୁମେ ନିଜ ଭିତରେ, ସେହି କେନ୍ଦ୍ରର ସନ୍ଧାନରେ ରହିଥାଅ, ଯେଉଁଠି ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ ।

ଜଣେ ସେହି ପରମତତ୍ତ୍ଵ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନ କଲେ ହିଁ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ପ୍ରୟାସ କରି ଦେଖ । ପ୍ରଥମେ କୌଣସି ଏକ ଜିନିଷ, ତୁମର ପରିବାର କିମ୍ବା ତୁମର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନ କର । ଚିନ୍ତା କରିବା ମାତ୍ରେ ହିଁ ମନ ଅସ୍ଥିର ହେବାକୁ ଲାଗିବ । ଭାବନାର ସ୍ରୋତ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିବ । କାରଣ ଏହି ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ତୁମର ସମସ୍ୟା, ଜଜ୍ଞା, ଆସକ୍ତି ଓ ବାସନା ସହିତ ଜଡ଼ିତ । ମାତ୍ର ତୁମେ ଯଦି ଗୁରୁ କିମ୍ବା ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନ କର, ସେତେବେଳେ ମନରେ ଅସ୍ଥିରତା ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବ ନାହିଁ । ଗୁରୁ କିମ୍ବା ଈଶ୍ଵରଙ୍କ ଉପରେ ମନ କେନ୍ଦ୍ରିତ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ କୌଣସି ସାଂସାରିକ ଚିନ୍ତା ତୁମ ଭିତରକୁ ଆସେ ନାହିଁ । ଆସ୍ଥା ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ତେଣୁ ସେହି ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କେନ୍ଦ୍ରଟିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ଯାହା ଉପରେ ମନକୁ ଏକାଗ୍ର ରଖାଯିବା ସହିତ ମନର କୋଳାହଳକୁ ଶାନ୍ତ କରାଯାଇପାରିବ । ଏହା ହିଁ ଧ୍ୟାନର ଦ୍ଵିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ।

ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ: ଧ୍ୟାନର ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତୁମେ ଜଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟାରେ ପରିଣତ ହେବ । ଦ୍ରଷ୍ଟା ନହେଲେ ତୁମେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ତୁମର ଲକ୍ଷ୍ୟ କ’ଣ ଓ ତୁମେ କେଉଁ ପଥକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଛ, ତାହା ତୁମକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେବ । ଦ୍ରଷ୍ଟା ତା’ ନିଜ ହାତରେ ଯାତ୍ରାର ଗୋଟିଏ ମାନଚିତ୍ର ଧରିଥାଏ । କାରଣ ଦ୍ରଷ୍ଟା ବା ସାକ୍ଷାତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରାପ୍ତିର ଏହା ଏକ ସ୍ଵତଃ ଓ ସ୍ଵାଭାବିକ ଉପଲବ୍ଧି ।

ପୂର୍ବରୁ ଯେଉଁମାନେ ଦୀର୍ଘଯାତ୍ରାରେ
ଯିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମେ
ଅଟୋମୋବାଇଲ୍ ସଂସ୍ଥାକୁ ଯିବାକୁ ପଡୁଥିଲା ।
ସେଠାରେ ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ସେମାନଙ୍କୁ କେଉଁ
କେଉଁ ମାର୍ଗ ଦେଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ, ତାହା
ଗୋଟିଏ ମାନଚିତ୍ରରେ ଆଙ୍କି ଦେଉଥିଲା ।
ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ସେହି ମାନଚିତ୍ରଟିକୁ
ଧରୁଥିଲ, ତୁମେ ତୁମର ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥାନ ସହିତ
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାସ୍ତା, ଗଳି ବା ଉପଗଳିଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ
ଭାବରେ ଦେଖି ପାରୁଥିଲ । ମାନଚିତ୍ରଟିକୁ
ହାତରେ ଧରିବା ମାତ୍ରେ ତୁମେ ସ୍ବତଃ ନିଜ
ମାର୍ଗର ଜଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ଭାବରେ ପରିଣତ

ହେଉଥିଲା । “ମୋତେ ଏଥିରେ ଚିହ୍ନିତ ହୋଇଥିବା ରାସ୍ତାରେ ଯିବାକୁ ହେବ କାରଣ ଏହା
ମୋତେ ନିଜର ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚାଇପାରିବ ।” ଏହା ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ତୃତୀୟ ଅବସ୍ଥା ।
ନିଜର ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ପରେ ତୁମେ ଜଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟାରେ ପରିଣତ ହୋଇଥାଅ ।

ଦ୍ରଷ୍ଟା ହେବାର ଅର୍ଥ ହେଉଛି, ଯଦି ଆନନ୍ଦ ଅଛି, ଭଲକଥା । ତୁମେ କିନ୍ତୁ ସେ
ଆନନ୍ଦ ନୁହଁ । ଯଦି କଷ୍ଟ ଅଛି, ତେବେ ଥାଉ, ତୁମେ ତାହାକୁ ଅନୁଭବ କରୁନାହଁ, କେବଳ
ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛ । ଏହିପରି ଭାବରେ, ତୁମେ ଯେ କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତି ଦେଇ ଗତି କଲେ ସୁଦ୍ଧା,
ତୁମେ କେବଳ ତାହାକୁ ସାକ୍ଷୀ ଭାବରେ ଦେଖିବ । ତୁମର ମନ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଂକାରରେ
ଯାହା କିଛି ସଂଘଟିତ ହେଉଛି, ତୁମେ ତାହାର ଦ୍ରଷ୍ଟା ମାତ୍ର । ତୁମକୁ କେଉଁ ବାସନା ବନ୍ଧନଯୁକ୍ତ
କରୁଛନ୍ତି ପୁଣି କିଏ ମୁକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି- ଏହା ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିବ । କେଉଁ ବିଚାର ସଂସାର
ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ କେଉଁ ବାସନା ତୁମକୁ ମୁକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି, କେଉଁ ବିଚାର ଲହ୍ରିୟ
ଜଗତ୍ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରୁଛନ୍ତି ଏବଂ କେଉଁଗୁଡ଼ିକ ଏଥିରୁ ତୁମକୁ ମୁକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି ।
ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ ନ କରିଥିଲେ, ତୁମେ ତାହାର ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଦ୍ରଷ୍ଟା ଭାବ
ବିବେକ ବା ସୁକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ବୈରାଗ୍ୟ ବା ଅନାସକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନ କରାଏ । ତେଣୁ ତୃତୀୟ
ସୋପାନରେ ତୁମକୁ ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରିବାକୁ ହେବ । ନିରନ୍ତର ଉତ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିବା
ଅନାବଶ୍ୟକ ଚିନ୍ତା ଓ ସଂସ୍କାରକୁ ଦୂରକରି ମନୁଷ୍ୟର ବିକାଶପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସକାରାତ୍ମକ
ବିଚାର ଓ ସଂସ୍କାରକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ହେବ । ମନର ବିକ୍ଷେପ ଥିବା ଗଲା ପରେ ତୁମର ମାର୍ଗ
ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ପ୍ରକଟିତ ହେବ ।

ଚତୁର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟାୟ: ଚତୁର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ତୁମେ ନିଜକୁ ସୂକ୍ଷ୍ମ ରୂପରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିପାରିବ । ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏବେ ଶରୀର ସ୍ଥିର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକ ଶାନ୍ତ, ମନ ସ୍ଥିର ଓ ଶାନ୍ତ- ତୁମେ ନିଜକୁ ଏକ ଦ୍ରଷ୍ଟାରେ ପରିଣତ କରିପାରିଛ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଗତିରୋଧ ପରେ, ମନର କୋଳାହଳକୁ ଶାନ୍ତ କରିବା ପରେ ଏବଂ ନିଜର ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ନିରାକ୍ଷଣ କଲା ପରେ, ତୁମେ ସଚେତନ ରୂପେ ନିଜର ମାନସିକ ବ୍ୟବହାରରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାପାଇଁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାରିବ । ତୁମେ ନିଜର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଅର୍ଥାତ୍ ବିବେକ ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅନୁଚିତଠାରୁ ଉଚିତକୁ ପୃଥକ୍ କରିବା ସହିତ ବୈରାଗ୍ୟ ଶକ୍ତି ବା ଅନାସକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ନକାରାତ୍ମକତାଠାରୁ ନିଜକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ସକାରାତ୍ମକତା ଅଭିମୁଖେ ଗତି କରିପାରିବ । ଏହି ଭାବରେ ତମଃ ଓ ରଜଃର ପରିମାଣ ହ୍ରାସ ପାଇ ସତ୍ତ୍ୱର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ।

ଏହାପରେ ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଧ୍ୟାନ । “ମୁଁ କିଏ ?” ଏ ପ୍ରକାର ଆହ୍ୱାନସନ୍ଧାନ ସମୟରେ ତୁମକୁ ଯେଉଁ ମହାବାକ୍ୟ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟିକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିବାକୁ ହେବ ତାହା ହେଉଛି- ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’ । ଅର୍ଥାତ୍ “ଏହି ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ । ସମଗ୍ର ଜୀବନ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ, ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମ ଦ୍ୱାରା ଆଚ୍ଛାଦିତ । ମୁଁ ସେହି ପରମ ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ।” ଗୋଟିଏ ମାଛ ଯେପରି ଜଳଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣେନା ଯେ ସେ ଜଳରେ ହିଁ ରହିଥାଏ, ସେହିପରି ଆମେ ସେହି ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷିତ ହୋଇ ରହିଛୁ । ଆମେ ନିଜର ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ଜାଣୁ ଯେ ଆମେ ବାୟୁଦ୍ୱାରା ଆବେଷିତ । ଯଦି ବୁଦ୍ଧି ନଥାନ୍ତା, ତେବେ ଆମେ ତାହା ଜାଣିପାରୁ ନାହିଁ । ଯେପରି ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ବାୟୁ ଘେରି ରହିଛି, ବାୟୁଠାରୁ ଆହୁରି ସୂକ୍ଷ୍ମ ହେଉଛି ସେହି ଈଶ୍ୱରତତ୍ତ୍ୱ, ପରମାତ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ବା ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଯାହା ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି । ବାୟୁକୁ ଆମେ ଭାରତୀୟ, ଆମେରିକୀୟ, ଚୀନ୍ କିମ୍ବା ରଷୀୟ ଆଖ୍ୟା ଦେଇପାରିବା ନାହିଁ । ଏହା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ବ୍ରହ୍ମତତ୍ତ୍ୱ ଭାରତୀୟ, ଚୀନ୍, ଆମେରିକୀୟ, ଯୁରୋପୀୟ କିମ୍ବା ଆଫ୍ରିକୀୟ ନୁହେଁ; ଏହା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ।

ତୁମକୁ ସେହି ପରମତତ୍ତ୍ୱର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ତାହା ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ ହେବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏହି ପ୍ରକାର ଚିନ୍ତନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ- “ପରମ ତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଛି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ । ଏହା ମୋ ଭିତରେ ତଥା ମୋ ଚେତନାରେ ଅବସ୍ଥିତ ଏବଂ ମୁଁ ଏହାର ଏକ ଅଂଶ ଅଟେ । ମୁଁ ଏ ଶରୀର ନୁହେଁ କିମ୍ବା ଶରୀର ସହିତ ସଂପର୍କିତ ଅନୁଭୂତି ନୁହେଁ । ମୁଁ ହେଉଛି ସେହି ଚେତନ ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ସେହି ଚେତନ ତତ୍ତ୍ୱ ହିଁ ପ୍ରଜ୍ଞା ।”

ପ୍ରଜ୍ଞାର ଅର୍ଥ ଜାଗ୍ରତ ବୁଦ୍ଧି ବା ଜାଗ୍ରତ ବିବେକ ଶକ୍ତି । ଏହି ଚେତନ ଅବସ୍ଥାରେ, ତୁମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସହିତ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିପାରିବ । ମାତ୍ର ଏହି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର କୌଣସି

ସାକାର ସ୍ୱରୂପ ନାହିଁ, ଯାହାକି ଦୃଶ୍ୟମାନ; ଏହା ନିରାକାର । ବ୍ରହ୍ମର ଅର୍ଥ ନିରାକାର ସତ୍ତା ଯାହାକି ଚେତନା ଓ ଉର୍ଜାର ଏକ ସଂଯୋଗ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ଜ୍ଞାନ ବା ହୃଦ୍‌ବୋଧ ତୁମର ଚେତନାକୁ ଆଚ୍ଛନ୍ନ କରେ, ସେତେବେଳେ ଏ ସଂସାର ଏକ କ୍ରାନ୍ତାତ୍ମୀ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତୀକ୍ଷମାନ ହୁଏ । ତୁମର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୁଏ ଯେ ଶିଶୁମାନେ ଗୋଟିଏ ପାର୍କକୁ ଯାଇ ଖେଳିବା ପରି ତୁମେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଧନ, ପରିବାର ଓ ବୃତ୍ତି ସହିତ ଖେଳିବାପାଇଁ ଏ ସଂସାରକୁ ଆସିଛ ।

ପଞ୍ଚମ ପର୍ଯ୍ୟାୟ: ଉପରୋକ୍ତ ସୂତ୍ରଟି ଉପରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା ଫଳରେ ତୁମେ ଧ୍ୟାନର ପଞ୍ଚମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ

ଉପନୀତ ହୁଅ ଯେଉଁଠି ଏ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟି ସେହି ପରମ ତତ୍ତ୍ୱର ଏକ ଦୃଶ୍ୟମାନ ସ୍ୱରୂପ ଭାବରେ ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ତୁମେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ନିଜକୁ ପୃଥକ୍ ମନେ କରନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ ଭିତରେ ଦ୍ୱୈତଭାବ ରହିଛି, “ମୁଁ ଏଠାରେ ଅଛି ଏବଂ ଭଗବାନ ସେଠାରେ ଅଛନ୍ତି ।” ଏହି ‘ମୁଁ’ର ସମସ୍ତ ଅନୁଭୂତି ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ଥାଏ ଏବଂ ଭଗବାନ୍ ଅନୁଭୂତି ଏକ ବିସ୍ତୃତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । “ମୁଁ ଏଠାରେ ଅଛି ଏବଂ ମୁଁ ମୋର ଆରାଧ୍ୟ, ମୋର ଇଷ୍ଟ ଏବଂ ମୋର ବ୍ରହ୍ମକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରୁଅଛି ।” ଦୀର୍ଘଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହିପରି ଚିନ୍ତନ ଓ ମନନ କରିବା ପରେ ତୁମେ ଅନୁଭବ କରିବ ଯେ ‘ସର୍ବ ଖଲ୍ଲିଦଂ ବ୍ରହ୍ମ’- ସବୁକିଛି ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମ । ଏହିଠାରେ ହିଁ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାବାକ୍ୟ: ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି’ର ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାବାକ୍ୟଟି ଅଦ୍ୱୈତ ଭାବର ଏକ ଉପଲବ୍ଧି । ଦ୍ୱୈତରେ ସର୍ବଦା ସମସ୍ୟା ଦେଖାଦିଏ । ମାତ୍ର ଅଦ୍ୱୈତ ଭାବରେ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କରେ । ଧର୍ମର ଉଦାହରଣ ନିଆଯାଉ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ କହନ୍ତି, “ଏହା ହିଁ ଯଥାର୍ଥ ।” ଜଣେ ହିନ୍ଦୁ କହିବ, “ଏହା ହିଁ ସତ୍ୟ ।” ଜଣେ ମୁସଲମାନ କହିବ, “ଏହା ହିଁ ସତ୍ୟ” ଏବଂ ଜଣେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କହିବ । କେହି କେବେ କହିବେ ନାହିଁ ଯେ “ତାହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ।” ଯେତେବେଳେ ତୁମେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଜିନିଷକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଅ ଯାହା ସହିତ ତୁମେ ସଂଯୁକ୍ତ, ତାହା ଦ୍ୱୈତବୋଧକୁ ସୂଚିତ କରିଥାଏ । ତୁମେ ବିଶ୍ୱାସ କର ଯେ ତୁମେ ଯାହା ଦେଖୁଛ ବା ଅନୁଭବ କରୁଛ, ତାହା ହିଁ

ଏକମାତ୍ର ସତ୍ୟ । ମାତ୍ର ଯଦି ତୁମେ କୁହ “ତାହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ” ତେବେ ଏହା ଗ୍ରହଣଶୀଳତାର ପରିଚୟ ଦିଏ । “ଏହା ସତ୍ୟ ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ, ଆମେ ଉଭୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରୁଛୁ ।” ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମସ୍ତ ମତଭେଦ ସମାପ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁଠି ଗ୍ରହଣଶୀଳତା ରହିଛି ସେଠାରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ମତପାର୍ଥକ୍ୟର ଅବସାନ ଘଟିଥାଏ ।

ଧ୍ୟାନ ମାଧ୍ୟମରେ ତୁମେ ସେହି ବିନ୍ଦୁରେ ଉପନୀତ ହୁଅ, ଯେଉଁଠି ମନକୁ ଅତିକ୍ରମଣ କରିବା ପରେ ତୁମେ ଚେତନାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ସେହି ସାମଗ୍ରିକତାର ଉପଲବ୍ଧି ସମୟରେ ତୁମେ ଦିବ୍ୟ ପ୍ରକୃତିର ଅନୁଭବ ସଙ୍ଗେସଙ୍ଗେ ଏହା ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନ ଓ ମନନ ଆରମ୍ଭ କରିଥାଅ । ବ୍ରହ୍ମ ହିଁ ସେହି ମହାଜାଗତିକ ଚେତନା- ଏହା ତୁମର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଥାଏ ।

‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ ବ୍ରହ୍ମ’: ଏହି ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟଟିକୁ ‘ଲକ୍ଷଣ ବାକ୍ୟ’ କୁହାଯାଏ । ବାକ୍ୟର ଅର୍ଥ ଉକ୍ତି ଏବଂ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ଲକ୍ଷଣ କହିଲେ ଗୁଣ ବା ଉତ୍କର୍ଷକୁ ବୁଝାଏ । ଲକ୍ଷଣର ଦୁଇଟି ଅର୍ଥ ରହିଛି । ସଂକେତ ଓ ଗୁଣ । ଚେତନାର ଉତ୍କର୍ଷ ହେଉଛି ବ୍ରହ୍ମ । ତେଣୁ ‘ମାୟା’ ଏବଂ ‘ଅବିଦ୍ୟା’ର ଶୃଙ୍ଖଳାରୁ ମୁକ୍ତ ଚେତନାର ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଗୁଣ ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତନ କର । ଚେତନାର ସେହି ପ୍ରକାଶଶୀଳ ଅବସ୍ଥା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ।

ଚେତନା ସହିତ ଜ୍ଞାନ ସଂଯୁକ୍ତ ହେଲେ ତାହା ପ୍ରଜ୍ଞାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୁଏ ଏବଂ ଏହି ଚେତନା ପ୍ରଜ୍ଞାଲୋକରେ ଦେବାପ୍ୟମାନ । ଯେତେବେଳେ ଚେତନା ଓ ଜ୍ଞାନ ଅଭିନ୍ନ ହୋଇଯାଆନ୍ତି, ଅନ୍ତର୍ଜ୍ୟୋତିର ପ୍ରକାଶ ଘଟେ । ଏହା ହିଁ ପ୍ରଜ୍ଞାର ସ୍ଥିତି । ସେହି ଅନ୍ତଃସ୍ଥ ଜ୍ୟୋତିକୁ ଦିବ୍ୟ ବା ପରଂଜ୍ୟୋତି ଅଥବା ବ୍ରହ୍ମ କୁହାଯାଏ । ଧ୍ୟାନର ପଞ୍ଚମ ସୋପାନରେ ତୁମେ ଏହାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିଥାଅ । ନିଜର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ତଥା ମନର ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଚେତନା, ଉର୍ଜା, ଜୀବନଶୈଳୀ, ପରିବେଶ, ପରିବାର, ଜୀବନଚର୍ଯ୍ୟାକୁ ପରିମାର୍ଜିତ କରି ସମନ୍ୱୟର ସ୍ଥିତି ଆଣିବା ପରେ ହିଁ ତୁମେ ଏହି ଅଭ୍ୟାସକୁ କରିବାପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଅ । ଏଣୁ, ଧ୍ୟାନ ହେଉଛି ସେହି ବିଧି ଯାହାଦ୍ୱାରା ଜ୍ଞାନଯୋଗକୁ ସିଦ୍ଧ କରିହେବ ।

ହୃଦବୋଧରୁ ଉପଲବ୍ଧି

“ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ”- ଏହି ହୃଦବୋଧରେ ତୁମେ ଆଂଶିକ ରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ ହେଲେ ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାବାକ୍ୟର ଭୂମିକା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଯାଏ । ଦ୍ୱିତୀୟ ମହାବାକ୍ୟକୁ “ଅନୁସନ୍ଧାନ ବାକ୍ୟ” କୁହାଯାଏ । “ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ଅସ୍ମି”- “ମୁଁ ସେହି ପରମ ଚେତନା” ଏହି ବାକ୍ୟ ଉପରେ ତୁମେ ନିଜର ଜିଜ୍ଞାସାକୁ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ କରିବ । ପ୍ରଥମେ ତୁମର ଉପଲବ୍ଧି ଆସିବ

ଯେ “ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ” ଏବଂ ଚେତନା ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ପରେ “ମୁଁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ”- ଏହି ଉପଲବ୍ଧି ଆସିବ । ସେତେବେଳେ ଅନୁସନ୍ଧାନ ବା ଜିଜ୍ଞାସାର ଶେଷ ହେବ ।

ଧ୍ୟାନ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଚରମ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ସାଧକକୁ ଉପନୀତ କରାଏ । ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଚେତନାର ସମୀପତା ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ କରାଇ ଏହି ଚେତନା ଯେ ଅତିକ୍ରମଣୀୟ ତାହାର ଉପଲବ୍ଧି ଆଣିଦିଏ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ସେହି ଅନୁଭବ ସହିତ ଏକାନ୍ତ ହୋଇଯାଅ ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଓ ସେହି ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭିନ୍ନତା ରହେ ନାହିଁ । “ମୁଁ ତାହା, ମୁଁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ” ଏହି ପ୍ରତୀତି ଆସେ । ଏହା କୌଣସି ଆଧାରବିହୀନ ଦର୍ଶନ ନୁହେଁ; ବରଂ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବା ଦିଗରେ ଏହା ଏକ ବ୍ୟାବହାରିକ ପଦ୍ଧତି ।

‘ଯୋଗସୂତ୍ର’ରେ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତି ଅଛି-

“ତଦା ଦ୍ରଷ୍ଟୃ ସ୍ୱରୂପେ ଅବସ୍ଥାନମ୍”

ଏହା ପରେ ଦ୍ରଷ୍ଟା ନିଜ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରେ ।

ଏହି ଉକ୍ତିର ଅର୍ଥ କ’ଣ ? ତୁମେ କିପରି ଜାଣିବ ଯେ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ କ’ଣ ? ଯଦି ତୁମେ ତୁମର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ସଂପର୍କରେ ଅବଗତ, ତେବେ ତୁମେ ତାହା ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ମୁକ୍ତି ଅଭିମୁଖେ

ତୁମେ ତାହା ନୁହଁ, କାରଣ ତୁମେ ନିଜ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ସଂପର୍କରେ ଜାଣନାହିଁ । ଯଦି ସେ ଜ୍ଞାନ ଆଶାନ୍ତା, ତେବେ ସେହିଭଳି ଭାବରେ ତୁମେ ନିଜକୁ ଧାରଣ କରୁଥାନ୍ତ । ‘ରାମାୟଣ’ରେ ହନୁମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଏକ ଗନ୍ଥ ଅଛି । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ସବୁ ଶକ୍ତି ବା କ୍ଷମତା ଥିଲା, ମାତ୍ର ତାହା ତାଙ୍କୁ ଅଗୋଚର ଥିଲା । ସେ ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ବସି ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ, ସେହି ବିଶାଳ ସମୁଦ୍ର ବକ୍ଷକୁ କିପରି ଲଂଘନ କରିପାରିବେ । ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଯଦିଓ ଲଂଘିଯିବାର ଶକ୍ତି ଥିଲା, ସେ ତାହା ଜାଣି ନଥିଲେ । ଜାମ୍ବବାନ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ, “ତୁମର ସେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଅଛି । ତୁମେ ନିଶ୍ଚୟ ସମୁଦ୍ର ଲଂଘନ କରିପାରିବ ।” ଏଥିରୁ ସୂଚନା ମିଳେ ଯେ ଜଣେ କେହି ତୁମକୁ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ ସଂପର୍କରେ ସ୍ମରଣ କରାଇପାରିବ ଏବଂ ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ହେଉଛନ୍ତି ଗୁରୁ ।

ଗୋଟିଏ ଗନ୍ଥ ଅଛି; ଜଣେ ପକ୍ଷୀଶିକାରୀ, ପାରାମାନଙ୍କ ରାଜା ଓ ଗୋଟିଏ ମୂଷାର କଥା । ନଗର ବାହାରେ ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ବରଗଛ ଥିଲା । ସେହି ଗଛରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ପକ୍ଷୀ ରହୁଥିଲେ । ଦିନେ ଜଣେ ଶିକାରୀ ସେହି ଗଛ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚି ଭୂଇଁରେ ଛୋଟ ଛୋଟ

ଶସ୍ୟ ବିକ୍ରିଦେଲା । ସେଗୁଡ଼ିକ ଉପରେ ଜାଲ ବିଛାଇ ଦେଲା । ଏହା ପରେ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଥିବା ବୁଢ଼ା ପଛପଟେ ଯାଇ ଲୁଚିଗଲା ।

ଏହି ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କର ରାଜା ଥିଲା ଗୋଟିଏ କାଉ । ଶିକାରୀ ଜଣକ କ’ଣ କରୁଥିଲା ବୁଝିପାରି ସେ ସେହି ଶସ୍ୟକୁ ମୁହଁରେ ନ ଦେବାପାଇଁ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ ସାବଧାନ କରିଦେଲା ।

ଏହି ସମୟରେ ପଲେ ପାରା ସେ ଗଛ ଉପରକୁ ଉଡ଼ିଆସିଲେ । କାଉର କଥା ନ ମାନି ସେମାନେ ଭୁଲ୍‌କୁ ଓହ୍ଲାଇଗଲେ ଓ ସେହି ଜାଲରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ଶିକାରୀ ତା’ ଜାଲରେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ପକ୍ଷୀ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ଖୁବ୍ ଖୁସି ହୋଇ ଜାଲ ଆଡ଼କୁ ମୁହାଁଙ୍କୁ ଲାଗିଲା ।

ସେହି ପାରାମାନଙ୍କ ଦଳପତି ଥିଲା ଗୋଟିଏ ବୁଢ଼ା ପାରା । ପାରାମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସେ ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲା, “ତର ନାହିଁ । ଜାଲରେ କେବଳ ଆମର ପାଦ ଛଦି ହୋଇଯାଇଛି, ତେଣା ନୁହେଁ । ନିଜର ମନୋବଳ ଦୃଢ଼ କରି ଆଉ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ‘କୁଉଉ’ କହିବି, ଆମେ ତେଣା ଫଡ଼ ଫଡ଼ କରିବା ଓ ଜାଲକୁ ଉଠାଇ ଏକାସାଙ୍ଗରେ ଉଡ଼ିଯିବା ।” ପାରାମାନେ ସେହିଭଳି କଲେ ଏବଂ ଶିକାରୀ ସେମାନଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ତେଣା ମେଲାଇ ଆକାଶକୁ ଉଠିଯାଇଥିଲେ ।

ଉପରକୁ ଉଠିଗଲା ପରେ ଦଳପତି କହିଲା, “ଆମେ ଏବେ ଆମର ବନ୍ଧୁ ମୁଷା ପାଖକୁ ଯିବା । ସେ ଏ ଜାଲଟାକୁ କାଟିଦେଇ ଆମକୁ ମୁକୁଳାଇ ଦେବ ।” ଯେତେବେଳେ ମୁଷା ସେମାନଙ୍କର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖିଲା, ପଚାରିଲା “ଏ କ’ଣ ହେଲା ?” ପାରାମାନଙ୍କ ଦଳପତି କହିଲା, “ମୋର ଖାଦ୍ୟ ଲୋଭ ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ଆଣିଦେଲା ।” ମୁଷା କହିଲା, “କିନ୍ତୁ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ତୁମକୁ ମୋ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇଛି । ଏବେ ମୁଁ ମୋ କାମ କରିବି ।” ଏହାପରେ ମୁଷା ସେହି ଜାଲଟିକୁ ଟିକିଟିକି କରି କାଟି ନଷ୍ଟ କରିଦେଲା ଓ ପାରାମାନେ ପୁଣି ଥରେ ମୁକ୍ତ ହୋଇଗଲେ ।

ଏ ଗଛଟିରୁ ଆମକୁ କ’ଣ ସୂଚନା ମିଳିଥାଏ ? ନିଜର ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ଜଞ୍ଜାରେ ତୁମେ ଆଗକୁ ଥିବା ବିପଦ ପ୍ରତି ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ନଥାଅ । ଭଲ ପରାମର୍ଶକୁ ମଧ୍ୟ ଉପେକ୍ଷା କରିଥାଅ । ମାତ୍ର, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଅ, ତୁମର କୌଣସି ଏକ ଅଂଶ ମୁକ୍ତ ରହିଥାଏ । ନିଜର ମନୋବଳକୁ ଦୃଢ଼ କରି ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିଜର ବୁଦ୍ଧିର ଉଚିତ ଉପଯୋଗ ଦ୍ଵାରା ତୁମେ ସେହି ଅବସ୍ଥାରୁ ବାହାରି ଆସିପାରିବ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏହି ବନ୍ଧନର କାରଣ ସଂପର୍କରେ ଅବଗତ ସେ ହିଁ ତୁମକୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ମୁକ୍ତ କରିପାରିବ ଏବଂ ତୁମେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଗଛଟି ଯଥାର୍ଥରେ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ଗୁରୁଙ୍କ ହସ୍ତକ୍ଷେପକୁ ଦର୍ଶାଇଥାଏ । ପକ୍ଷୀଶିକାରୀ ଶସ୍ୟ ବିକ୍ରିଯାଇଥିବା ଭୂମି ଉପରେ ନିଜର ଜାଲକୁ ବିଛାର

କରିଛି । ଏ ସଂସାର ହେଉଛି ସେହି ମାୟାରୂପୀ ଜାଲ । ପକ୍ଷୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବାତ୍ମାମାନେ ସେହି ଶସ୍ୟ ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ପଦାର୍ଥକୁ ଦେଖି ସେଥିପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭୋଗଲାଳସା ସେମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଗାମୀ କରେ । ସେମାନଙ୍କର କାମନା, ଲୋଭ ଓ ଆବଶ୍ୟକତାତୃଲ୍ୟ ମନେହେଉଥିବା ଇଚ୍ଛା ସେମାନଙ୍କୁ ଏହି ମାୟାଜାଲରେ ନିକ୍ଷେପ କରେ । ସେମାନଙ୍କ ପାଦ ଛଦି ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେମାନେ ନିଜକୁ ଅସହାୟ ମନେ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦଳପତି ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଦଳର ନେତୃତ୍ୱ ନେଉଥିବା ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟରେ ସାମାନ୍ୟ ଅଧିକ ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଥାଏ । ତେଣୁ ସ୍ୱାଭାବିକ ରୂପେ ସେ ହିଁ ଦଳପତି ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଦଳପତି ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷୀମାନଙ୍କୁ କହୁଛି, “ଦେଖ, ଆମର ପାଦ ଜାଲରେ ଛଦି ହୋଇଯାଇଛି କିନ୍ତୁ ତେଣା ନୁହେଁ । ଆମେ ଆମର ତେଣାକୁ ବ୍ୟବହାର କରିପାରିବା । ଯଦି ଆମେ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ତେଣା ଫଡ଼ଫଡ଼ କରିବା, ତେବେ ଜାଲ ସହିତ ଉଡ଼ିଯାଇପାରିବା, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆମକୁ ଏ ଜାଲରୁ ମୁକୁଳାଇବାପାଇଁ କାହାର ସହାନ ନ ମିଳିଛି ।” ଅନ୍ୟମାନେ ସେଥିରେ ରାଜି ହୋଇଛନ୍ତି । ଶିକାରୀ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନେ ତେଣା ଫଡ଼ ଫଡ଼ କରି ଜାଲ ସହିତ ଉଡ଼ିଯାଇଛନ୍ତି । ଜୀବନରେ, କୌଣସି ପରିସ୍ଥିତିଠାରୁ ପଳାୟନ କରିବା ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ତୁମେ ଜାଲଟିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ଧରିଛ । ତୁମେ ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ନୁହଁ, ଜାଲରୁ କିପରି ମୁକୁଳିବ ? ମୂଷାର ସାହାଯ୍ୟରେ । ଏଠାରେ ଗୁରୁ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ମୂଷା । ମୂଷା ଗୋଟିଏ ସାମାନ୍ୟ ଜୀବ ଯେ’କି ଲୋକଲୋଚନର ଅନ୍ତରାଳରେ ରହିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରେ । ଶ୍ରୀ ସ୍ୱାମିଜୀ କୁହନ୍ତି ଯେ

ଗୁରୁମାନେ ସେହିଭଳି ହେବା ଉଚିତ । ଆତ୍ମପ୍ରଦର୍ଶନ ବା ଆତ୍ମବର୍ତ୍ତିତା ଦ୍ଵାରା ଅହଂକାର ଜାତ ହୁଏ । ଅନେକେ ଭାବନ୍ତି ଯେ ଗୁରୁସ୍ଥାନ ମିଳିଗଲେ ଜଣେ ନାମ, ଯଶ ଓ ସମୃଦ୍ଧିର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ । ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବନା ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସାରରେ ଏହି ବସ୍ତୁ ପଛରେ ଧାଇଁବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରେ । ସେମାନେ କୌଣସି ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନୁହେଁ, ଭୌତିକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପଛରେ ଧାଇଁଥାନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଗୁରୁମାନଙ୍କୁ ମୂଷା ପରି ସାମାନ୍ୟ ଭାବରେ ରହିବାକୁ ହେବ । ମୂଷା ଭଳି ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ କରି ନିଜର ଗର୍ଭ ମଧ୍ୟକୁ ଫେରିଯିବାକୁ ହେବ । ତୁମେ ଜାଣିପାରନା ଯେ ରାତିରେ ମୂଷାଟିଏ ତୁମର ରୋଷେଇ ଘରେ ପଶି କେତେବେଳେ ବଳିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ଖାଇଦେଇ ପଳାଇଛି । ସକାଳ ହେଲା ପରେ ହିଁ ତୁମେ ଆବିଷ୍କାର କର ଯେ ସେ ଖାଦ୍ୟ ଆଉ ନାହିଁ । ଗୁରୁଙ୍କ କାମ ହେଲା ତାହା । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ନିଦ୍ରାଗତ, ସେ ତୁମର ମନ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି ଓ ବନ୍ଧନର ଫାଶ ଧୀରେ ଧୀରେ ନଷ୍ଟ କରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ତୁମର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହୁଏ, ତୁମେ ଆବିଷ୍କାର କର ଯେ ତୁମର ସବୁ ଫାଶକୁ କିଏ କାଟି ଦେଇଛି । ଗଛଟିରେ ମୂଷା ହେଉଛି ସେହି ଗୁରୁ ଯେ କି ପାରାମାନଙ୍କ ପାଦକୁ ଛନ୍ଦି ଦେଇଥିବା ଜାଲଟିକୁ କାଟିଦେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିଦେଇଛି ।

ବୁଦ୍ଧିର ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ଵାରା ପାରାମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଧରାପଡ଼ି ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତେ, ସେଠାରୁ ଉଡ଼ିଯାଇ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯାଇଥିଲେ, ଯେଉଁଠି ତାଙ୍କର ପାଦକୁ ବାନ୍ଧି ରଖିଥିବା ଫାଶକୁ କାଟିଦେବା ପାଇଁ ଗୁରୁ ଅପେକ୍ଷା କରି ରହିଥିଲେ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଆମ ଜୀବନ ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ତୁମେ ମାୟାଜାଲରେ ପଡ଼ିଯାଇଛ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତ ଓ ଭୋଗ ବିଳାସର ସାମଗ୍ରୀ ଦ୍ଵାରା ସମ୍ବୋହିତ ହୋଇ ମନେକରୁଛ ଯେ ସଂସାରରେ ଉପଲବ୍ଧ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ପ୍ରାପ୍ତି ହିଁ ତୁମକୁ ସୁଖୀ କରିପାରିବ । ଏହାପରେ ତୁମେ ଶାନ୍ତି ଓ ମୁକ୍ତିର ସନ୍ଧାନରେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସୁଛ । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁ କୁହନ୍ତି, “ତୁମେ ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରୟୋଗ କରି ତୁମର ବନ୍ଧନ ଓ ଦୁଃଖର କାରଣ ସାଜିଥିବା ପରିସ୍ଥିତିରୁ ମୁକୁଳିବାପାଇଁ ଏଠାକୁ ଚାଲିଆସିଛ । ଏବେ ମୁଁ ତୁମର ବନ୍ଧନକୁ କାଟିବି ।” ତୁମର ଶେଷ ଗଣ୍ଡିଟିକୁ ମଧ୍ୟ ଗୁରୁ କାଟି ଦିଅନ୍ତି; ତୁମର ପକ୍ଷ ତ ସବୁବେଳେ ମୁକ୍ତ ଥାଏ ।

ଅପରୋକ୍ଷାନୁଭୂତିରେ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଛନ୍ତି, “ଯେପରି ଉଡ଼ିବାପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପକ୍ଷୀ ପାଇଁ ଦୁଇଟି ଡେଣା ଜରୁରୀ, ସେହିପରି ମନୁଷ୍ୟ ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଦୁଇଟି ଜିନିଷ ଆବଶ୍ୟକ । ସେ ଦୁଇଟି ହେଉଛି- ‘ବିବେକ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ଏବଂ ‘ବୈରାଗ୍ୟ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନାସକ୍ତି । ତୁମେ ଏହି ଦୁଇଟି ଡେଣାକୁ ମେଲାଣି ଉଡ଼ିବାପାଇଁ ଶଗ୍ଧ କରିପାରିବ, କିନ୍ତୁ ଗୁରୁ ହିଁ ସର୍ବଶେଷରେ ତୁମକୁ ଏ ଜୀବନ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ମାୟାରୂପୀ ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରିବେ ।

ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସାଧନା

୧୪ ମଇ, ୨୦୧୧

ଦୈତରୁ ଅଦୈତ

ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ୱଭାବଗତ ଗୁଣ ହେଉଛି ନିଜେ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହି ପରିବର୍ତ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଡରାନ୍ତିତ କରିବା, ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଭଗବତ୍ ଚେତନା ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରିବା । ଏହା ଭୌତିକ ଜଗତ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜଗତ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସମୂହ ସହିତ ସ୍ୱୟଂ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହି ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରାଇଥାଏ । ଯୋଗାମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଭୌତିକ ଜଗତରୁ ଛିନ୍ନ କରି ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଜଗତ ପ୍ରତି ଉନ୍ମୁଖ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭୌତିକ ସ୍ତର ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ବା ଆସକ୍ତିରୁ ବୁଦ୍ଧିକୁ ଏକ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ତରକୁ ଗତିଶୀଳ କରାଇବା ହେଉଛି ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ସାଧାରଣତଃ ଜ୍ଞାନଯୋଗକୁ ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସାର ଯୋଗ ଭାବରେ ଅଭିହିତ କରାଯାଏ । ମୁଁ କିଏ ? ମୋର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ ? ମୁଁ କିପରି ତାହା ଆବିଷ୍କାର କରିବି ? ମୁଁ କିପରି ତହିଁରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେବି ? ଜିଜ୍ଞାସା ମଧ୍ୟରେ ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକ ନିହିତ । ଆତ୍ମଜିଜ୍ଞାସା ଓ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧିର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭାବରେ ଏହା ଅଭିହିତ । ଏହି ଜିଜ୍ଞାସା ଭୌତିକ ଜୀବନ ନୁହେଁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ।

ଯୋଗର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବୁଦ୍ଧି ଦୁଇ ପ୍ରକାର: ସାଧାରଣ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଭିମୁଖୀ ବୁଦ୍ଧି ଓ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଜ୍ଞାନଲବ୍ଧ ବୁଦ୍ଧି । ପ୍ରଥମଟି ଏ ସଂସାର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରେ ଏବଂ ମାନସିକ ଉର୍ଜାର ସ୍ରୋତକୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା ଦିଗରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରେ, ଯାହା ଫଳରେ ବ୍ୟକ୍ତି ସେହିସବୁ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଲାଳାୟିତ ବା ଆସକ୍ତ ହୁଏ ଓ ମନେକରେ ଯେ ଏହାର ପୂର୍ତ୍ତି ତାକୁ ସୁଖ, ସନ୍ତୋଷ ତଥା ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଆଣିଦେଇପାରିବ । ମାତ୍ର ଏହା ପ୍ରକୃତପକ୍ଷେ ବାହ୍ୟସ୍ତରର ଅନୁଭୂତି ମାତ୍ର । ବୁଦ୍ଧିର ଏହି ସଂପୃକ୍ତି ବା ଅନୁକ୍ଷେପ ବାହ୍ୟିକ ଅଟେ । ବହିର୍ଜଗତ

ସହିତ ବୁଦ୍ଧି ଯେତେ ଅଧିକରୁ ଅଧିକ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିବ, ମାୟା ଓ ଆସକ୍ତିର ଜାଲ ମଧ୍ୟରେ ତାହା ସେତିକି ଛନ୍ଦି ହୋଇଯିବ ଏବଂ ମନ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥୂଳ ସ୍ତରରେ ରହିବ ।

ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରଭାବରୁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରୁଥିବା ଲାଳସାଗୁଡ଼ିକ ହେତୁ ମନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରାଜସିକ ଓ ତାମସିକ ହୋଇଉଠିବ । “ମୁଁ ଏହା କାମନା କରୁଛି । ଏହା ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି । ଏହା ମୋର ଆବଶ୍ୟକତା ।” ବୁଦ୍ଧି ତୁମକୁ ଏହିସବୁ କଥା କହିବାକୁ ଲାଗିବ । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟ ସହ ଜଡ଼ିତ ହୋଇପଡ଼ିବ । ତୁମକୁ ଏହି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ଯୋଡ଼ିବା ଦିଗରେ ‘ମନ’ ହିଁ ମାଧ୍ୟମ ସ୍ୱରୂପ କାମ କରେ ଏବଂ ଏହି ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ତଥା ତୁମର ବାସନାର ପୂର୍ଣ୍ଣପାଇଁ ତୁମକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରେରିତ କରେ । ଭୌତିକ ଜଗତରେ ଅଭିନିବିଷ୍ଟ ରହି ତୁମର ସମଗ୍ର ଜୀବନ ଏହି ପ୍ରକାର ବୁଦ୍ଧିକୁ ନେଇ ବିତିଯାଏ ।

ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବିଷୟ ସହ ଜଡ଼ିତ ରହେ, ମନ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇଉଠେ ଏବଂ ମନ ଭିତରେ ଅନେକ ବାସନା ଜାତ ହୁଅନ୍ତି । ବାସନାକୁ ଯଥାର୍ଥରେ ‘ସଗର୍ଭ’ କୁହାଯାଇଛି । କାରଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାସନାର ଗର୍ଭରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବାସନାର ଭ୍ରୂଣ ରୂପ ନେଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାସନା ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ ଏକ ବାସନା ପରିପୁଷ୍ଟ ହେଉଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମଟିର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ତାର ସ୍ଥାନ ଗ୍ରହଣ କରେ । ବାସନାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ବାସନା ମନକୁ ବିଷ୍ଣୁବଦ୍ଧ, ଉତ୍ତେଜିତ ଓ ବିକ୍ଷିପ୍ତ କରିଥାଏ । ଏହି ବିଷ୍ଣୁବଦ୍ଧ ଅବସ୍ଥାରୁ ମୁକ୍ତ ହେବାପାଇଁ ମଣିଷ ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଓ ସନ୍ତୋଷର ସନ୍ଧାନ କରେ । ମାତ୍ର ତୁମର ବୁଦ୍ଧି ବହିର୍ମୁଖୀ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ତୁମେ ଏହି ବାହ୍ୟ ଜଗତରେ ହିଁ ସେହି ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଖୋଜିଥାଅ ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ: ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବା

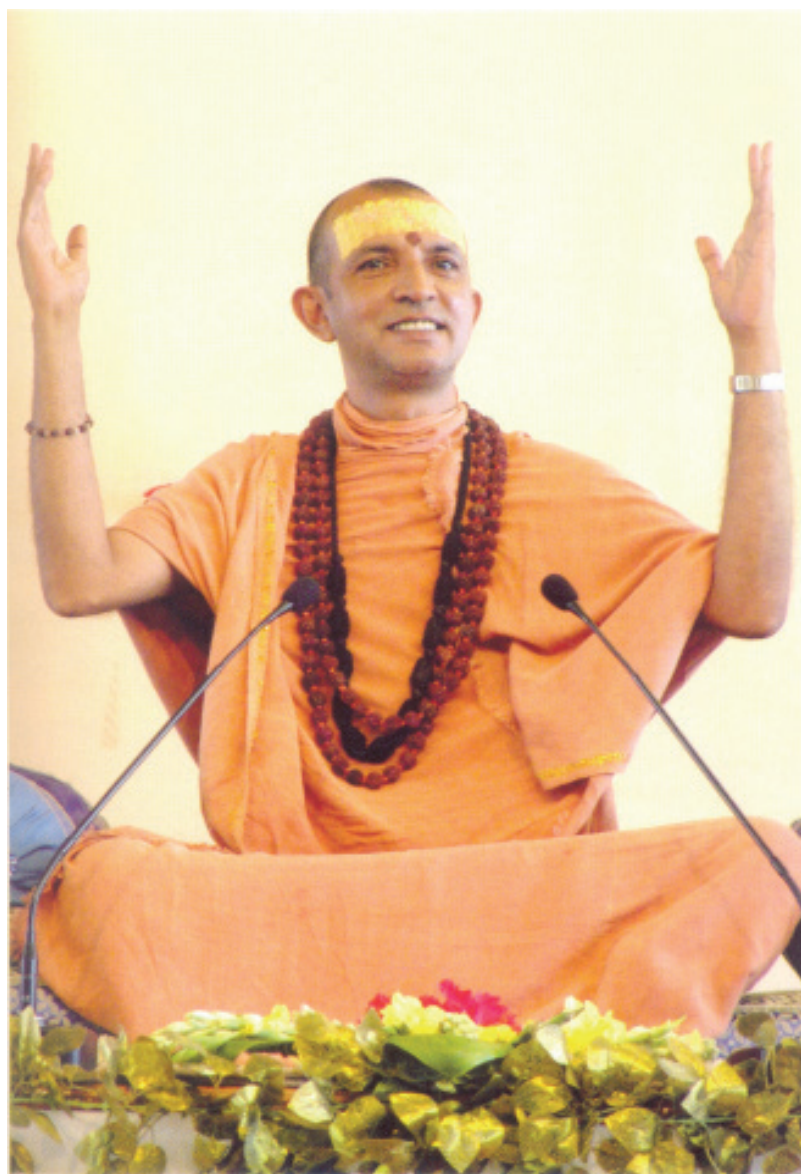
ବୁଦ୍ଧିର ଭୂମିକା କେବଳ ସଂସାରର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ ନୁହେଁ । ତୁମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ତତ୍ତ୍ୱ ବା ପ୍ରକୃତି ସହିତ ତୁମକୁ ଯୋଡ଼ିବାପାଇଁ ଏହା ଏକ ସାଧନ ଅଟେ । ଗୋଟିଏ ମୁଦ୍ରାର ଦୁଇଟି ପାର୍ଶ୍ୱ ରହିଛି । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ବାହ୍ୟ ଜଗତକୁ ଦେଖ, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ମୁଦ୍ରାର ଗୋଟିଏ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଦେଖୁଥାଅ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ଭିତରକୁ ଦେଖ, ସେତେବେଳେ ମୁଦ୍ରାର ଅନ୍ୟ ପାର୍ଶ୍ୱକୁ ଅବଲୋକନ କର । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଶାରୀରିକ, ମାନସିକ ଓ ଐହିକ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଅସ୍ଥିରତାକୁ ଶାନ୍ତ କରି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୁଅ, ସେତେବେଳେ ହିଁ ତୁମେ ନିଜ ଭିତରକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିପାରିବ । ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ସଂପର୍କରେ ଧାରଣାର ବିକାଶ ଘଟିଛି ।

ଯଦି ବୁଦ୍ଧିକୁ ତୁମର ବାସ୍ତବ ଓ ମୂଳପ୍ରକୃତି ସହିତ ସଂଯୋଜିତ କରିବା କଥା, ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ କେଉଁ ପ୍ରକୃତି ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଛ, ତାହା ତୁମର ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ବର୍ତ୍ତମାନକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟାରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । କୌଣସି ଅବାସ୍ତବ ଧାରଣା ବା ବିବୃତିରୁ ନୁହେଁ, ଯାହାକି ତୁମର ବର୍ତ୍ତମାନ ମନଃସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ପ୍ରୟୁଜ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସ ଧ୍ୟାନରୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟା ତୁମକୁ ସତେତନତାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତର ଦେଇ ଗତି କରାଇବା ସହିତ ମାନସିକ ବ୍ୟବହାର ବା ଆଚରଣରେ ଉତ୍କର୍ଷ ଆଣିଥାଏ । ଲୋକଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ ଧ୍ୟାନ ଏଭଳି ଏକ ସାଧନ ଯାହାଦ୍ୱାରା ଜଣେ ନିଜ ଅନ୍ତରର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରବେଶ କରି କିଛି ଭିନ୍ନ ଅନୁଭୂତି ହାସଲ କରିପାରିବ । ଧ୍ୟାନର କୌଣସି ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଏହା ହୁଏତ ସତ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ଧ୍ୟାନର ଭୂମିକା ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ, ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଭାବାବେଗଗୁଡ଼ିକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ତଥା ସୁପରିଚାଳିତ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିବା । ଧ୍ୟାନର ଏହି ବିଧି ଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚତର ଚେତନାର ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗତି କରିବା ସହ ପରିଶେଷରେ ଗଭୀର ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୋଇଥାଏ ।

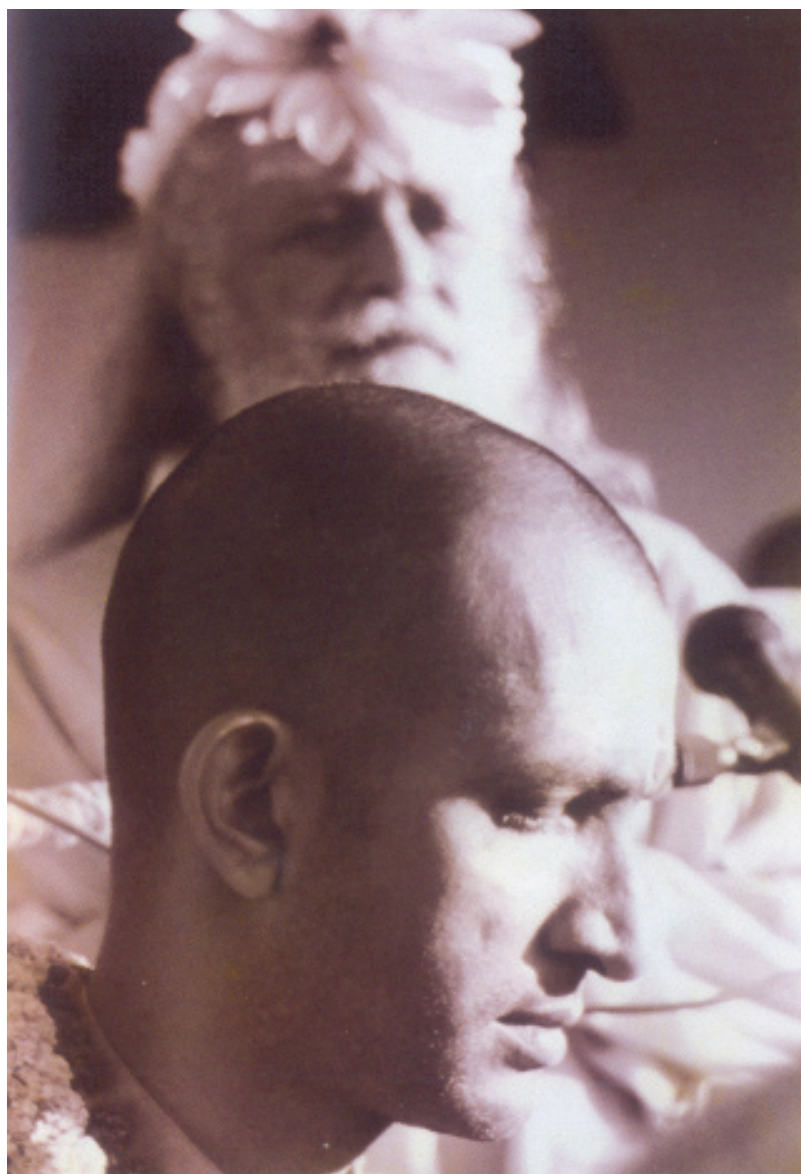
ଜ୍ଞାନଯୋଗ ହେଉଛି ଆତ୍ମାନୁଶୀଳନ ବା ଆତ୍ମାନୁଚିନ୍ତନମୂଳକ ଧ୍ୟାନ, ମାତ୍ର ଧ୍ୟାନର କ୍ରମିକ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏହା ଏକ ଦୂରନ୍ତ ସ୍ଥିତି । ତୁମେ ଏହି ଅବସ୍ଥାରୁ ସିଧାସଳଖ ଧ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ କରିପାରିବ ନାହିଁ । କାରଣ ତୁମଠାରେ ଅନୁଚିନ୍ତନର ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ । ବିବେକ ବା ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ଅଭାବ ହେତୁ ତୁମେ ଠିକ୍ ଭାବରେ ଚିନ୍ତା କରିପାର ନାହିଁ । ତୁମେ କେଉଁ ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବ ? ଯାହା ତୁମେ ଚିରାଚରିତ ଭାବରେ କର । ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟର ଅଭାବରେ

ଧାନରେ ମଧ୍ୟ ତୁମର ମାନସିକ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମଠାରେ ଯେଉଁ ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ବେକ ହେଉଛି, ଧାନରେ ତାହାହିଁ ହେବ । କେବଳ ତତ୍ପାତ୍ ଏହି ଯେ ଏବେ ତୁମେ ଆଖି ଖୋଲା ରଖି ବସିଛ । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ଆଖି ବନ୍ଦ ରଖିଥିବ । ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟର ବିକାଶ ନ ହେଲେ ତୁମର ଚିନ୍ତା, ଭାବନା, ଆବେଗ, ସଂସ୍କାର ଓ କର୍ମର ବିନ୍ୟାସ ସେହି ଏକ ପ୍ରକାର ହିଁ ରହିବ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ଜଡ଼ ବସ୍ତୁ ସହ ତାଦାତ୍ମ୍ୟରୁ ନିଜର ମନକୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଦୁଇଟି ଗୁଣର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ବିବେକ ବା ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟି ହେଉଛି ମନର ସେହି ଅବସ୍ଥା ଯେଉଁଠି ଜଣେ ନିତ୍ୟ ଏବଂ ଅନିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଭେଦକୁ ଜାଣିପାରିବ । ଧାନରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ହେଲେ ଏହି ସାଧନ ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । ଏହାର ଅଭାବରେ ତୁମର ଯାହା ଅନୁଭବ ହେଉଛି, ତାହା ତୁମର ନିଜର ସୃଷ୍ଟି ଅଥବା ଅନ୍ତର୍ନିହିତ କୌଣସି ଏକ ତତ୍ତ୍ୱର ଆବିର୍ଭାବ ।

ଧାନ କେବଳ ଆଖି ବନ୍ଦ ରଖି ବସିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ନୁହେଁ, ବରଂ ମନର କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କ୍ଷେତ୍ରର ବିକାଶ, ଯାହା ତୁମକୁ ନିଜର ମନ ଓ ଏହାର ଉର୍ଜାସ୍ରୋତକୁ ସୁପରିଚାଳିତ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ । ତୁମର ମନ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପାଇପାରି ନାହିଁ; ସେଥିପାଇଁ ତୁମ ପକ୍ଷରେ ତୁମର ଶରୀର, ମନ, ନାଡ଼ି, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରର ଉତ୍ତେଜନାକୁ ଶାନ୍ତ କରି ଏକାଗ୍ର ଚିତ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବ ହେଉନାହିଁ । ଧାନକୁ ଏକ ଅଗ୍ରଗାମୀ ସାଧନା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ, ଯାହା ତୁମର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ଭାବନାକୁ ଆବିଷ୍କାର କରି ତୁମର ସାମାନ୍ୟ ସ୍ଥୁଳ ଓ ଜଡ଼ ବୁଦ୍ଧିକୁ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ଜ୍ଞାନରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରି ଜୀବନରେ ଏହାକୁ ସାବଲୀଳ ତଙ୍ଗରେ ପ୍ରତିଫଳିତ କରିପାରିବ ।

କୁମ୍ଭିକ ମାର୍ଗର ଅଭ୍ୟାସ

ବହୁ ଲୋକ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ କି ଦୀର୍ଘ ଅନେକ ବର୍ଷ ଧରି ଲମ୍ବା ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାନରେ ବସିଯାଇପାରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ତାଙ୍କର ଭାବଗତ, ବୁଦ୍ଧିଗତ ତଥା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ପ୍ରତିକ୍ରିୟାକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦିନଚର୍ଯ୍ୟା ଭିତରେ ୨୦ ମିନିଟ୍ ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ବସିବା ବ୍ୟତୀତ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଧାନର କ୍ରମ ଅନୁସରଣ ନ କରିବା ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅଥବା ମନର କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୌଳିକ ବିଧିଗୁଡ଼ିକୁ ଅନୁସରଣ ନ କରି ସେମାନେ ଉଚ୍ଚତର ଧାନ କରିବା ଅଭ୍ୟାସ କରନ୍ତି । ତୁମେ ପଢ଼ା ଲେଖା ଶିଖିଗଲେ ଡିଗ୍ରୀଟିଏ ହାସଲ କରିପାରିବ- ସେମାନେ ଏହି ପ୍ରକାର ଧାରଣା ନେଇ ଚାଲନ୍ତି । ଧାନ ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପିତ ରୂପେ କିଛିଟା ଉପଲବ୍ଧି ମିଳିବ, ଏଥିରେ ଦ୍ୱିମତ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଉପାଧିଟିଏ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଯେପରି କଠୋର

ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେବ ଏବଂ ଶିକ୍ଷାର ବିଭିନ୍ନ କ୍ରମ ବା ସ୍ତର ଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଧ୍ୟାନ ବା ସାଧନା ଅଭ୍ୟାସରେ ମଧ୍ୟ କଠୋର ପରିଶ୍ରମ କରିବାକୁ ହେବ । ‘ତୁମେ କେବଳ ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ଧ୍ୟାନର ଚରମ ସ୍ଥିତିରେ ପହଞ୍ଚିଯାଉଛ ବୋଲି ଭାବିଦେଲେ ହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ଭାବିଦେଲେ ଅଗ୍ନି ବରଫଖଣ୍ଡରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଏଭଳି ଧ୍ୟାନରେ କୌଣସି ଅଗ୍ରଗତି ବା ଉପଲବ୍ଧି ଆସେ ନାହିଁ । କେତେବେଳେ ତୁମ ପାଇଁ ଏହା ସୁଖଦାୟକ ହୋଇଯାଏ ତ କେତେବେଳେ ନୈରାଶ୍ୟଜନକ । ତୁମର ସେତେବେଳେ ମନେହୁଏ ଯେ ତମେ ଆଗେଇ ପାରୁ ନାହିଁ ଏବଂ ତୁମେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସ ଓ ପ୍ରଶ୍ନ କର, “ମୋର କ’ଣ ହେଉଛି ମୁଁ କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ମୋର କୌଣସି ଅଗ୍ରଗତି ହେଉ ନାହିଁ ।” ସେତେବେଳେ ଗୁରୁ କହନ୍ତି, “ମୂଳ ଅଭ୍ୟାସକୁ ଫେରିଯାଅ ।” ଏକଥା ଶୁଣି ତୁମର ମନେହୁଏ ଯେ ଗୁରୁ ଧ୍ୟାନ ସଂପର୍କରେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତୁମେ ତିରିଶ ବର୍ଷ ଧରି ଧ୍ୟାନ କରିଆସୁଛ ଅଥଚ ସେ ତୁମକୁ ମୂଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ କହୁଛନ୍ତି ।

ଏହା ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ଦୁର୍ବଳତା ବା ତ୍ରୁଟି । ତୁମେ କୌଣସି କ୍ରମ ଅନୁସରଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତାକୁ ଅନୁଭବ କରନାହିଁ । ତୁମେ ଭାବ, “ମୋ ପାଇଁ କୌଣସି କ୍ରମିକ ଅଭ୍ୟାସର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ମୁଁ ଏସବୁ ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇପାରିବି ।” ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବେ ଯେ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କଠାରୁ ଉକ୍ରଷ୍ଟ । ଏଣୁ ତା’ର ମୌଳିକ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଅଧାତୁ ପରଂପରାଗୁଡ଼ିକରେ କୌଣସି ପଦ୍ଧତିକୁ ଆପଣେଇବା ପାଇଁ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସେ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଶାସ୍ତ୍ର କହନ୍ତି ଯେ ‘ବିଷୟାକାର ବୃତ୍ତି’ ବା ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ମନୋବୃତ୍ତିକୁ ‘ବ୍ରାହ୍ମାବୃତ୍ତି’ ବା ଅଧାତୁ ପ୍ରତି ଆହ୍ୱହାରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରାଯିବା ଆବଶ୍ୟକ । ବ୍ରାହ୍ମା ବୃତ୍ତିର ଚରମ ଉପଲବ୍ଧି ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ।

ବ୍ରାହ୍ମାବୃତ୍ତି ହେଉଛି ସେହି ସ୍ଥିତି ଯେଉଁଠି ଜନ୍ମିୟଗ୍ରାହୀ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହେବାର ସହଜାତ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଜନ୍ମିୟ ବିଷୟକ ବସ୍ତୁଠାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ; ବାସନା ସହିତ ଜଡ଼ିତ ହେବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ବାସନାଠାରୁ ହିଁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାଏ । ମହାତ୍ମାକାଂକ୍ଷା ସହିତ ଯୋଡ଼ି ହୋଇ ରହିଥିବା ଭାବନାଗୁଡ଼ିକ ସେହି ମହାତ୍ମାକାଂକ୍ଷାଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯାନ୍ତି । ଏହା ହେଉଛି ସର୍ବପ୍ରଥମ ପଦକ୍ଷେପ । ଏହାପରେ, ଚିନ୍ତନର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ମନରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠେ, “ମୁଁ କିଏ ? ଲୋକମାନେ ମୋତେ ଅମୁକ ନାମରେ ଜାଣନ୍ତି । ମୁଁ ଜାଣେ ଯେ ମୁଁ ପାଞ୍ଚ ଫୁଟ ଏଗାର ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବା । ମୁଁ ମୋର ପ୍ରକୃତି, ମୋର ଚରିତ୍ର, ମୋର ଇଚ୍ଛା, ମୋର ବାସନା ମୋର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ମୋର ଦୁର୍ବଳତା ସଂପର୍କରେ ଅବହତ ।” ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ନିଜକୁ ଏହି ପ୍ରକାରେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ପରେ, ଉଚ୍ଚତର ଚିନ୍ତାର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରାରମ୍ଭରୁ ଯଦି ତୁମେ କୌଣସି ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କର, ତେବେ ତୁମ ପକ୍ଷରେ ତାହା ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ, କାରଣ ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ବିଚାରଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଏବଂ ସେମାନେ ତୁମକୁ କୌଣସି ବୃହତ୍ତର ଭାବନା ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ତୁମକୁ ମନ୍ତ୍ରଜପର ଉଦାହରଣ ଦେଇଛି । ପାଞ୍ଚ ବା ଦଶ ମିନିଟ୍ ଜପର ଅବଧି ମଧ୍ୟରେ କେତେଥର ତୁମର ମନ ଇତସ୍ତତଃ ବିଚରଣ ନ କରିଛି ? ତୁମକୁ ବାରମ୍ବାର ମନକୁ ପେରାଇ ଆଣି ମନ୍ତ୍ର ସହିତ ଯୋଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଛି । ସେଥିପାଇଁ, ପ୍ରଥମେ ଏକାଗ୍ର ମନର ଅଧିକାରୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପରେ ଯାଇ ତାହା ସିଦ୍ଧ ହେବ । ତେଣୁ ଧ୍ୟାନକୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ସାଧନାର ଏକ ବିଧି ଭାବରେ ବିଚାର କରାଯାଇଛି ।

କୌଣସି ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଭାବନାର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ନିଜକୁ ନିଜେ ବୁଝି ସ୍ଥୁଳ ପରିସ୍ଥିତିଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯିବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ୟଥା, ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତାଟିଏ ଆସିପାରେ, ମାତ୍ର ସ୍ଥୁଳ ଭାବନା ସମୂହ ମନକୁ ଭୌତିକ ସ୍ତରକୁ ଟାଣିନେବେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ ତୁମେ ମନ୍ଦିର ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଯାଇଛ । ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ବାହାରେ ଜୋତା ରଖି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଦିବ୍ୟବିଗ୍ରହ ସମ୍ମୁଖରେ ମଥା ଅବନତ କରୁଛ, ସେତେବେଳେ ତୁମର ଚିନ୍ତା ଓ ଚେତନା ସେହି ପରମ ସତ୍ତାଠାରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ନିମ୍ନ ଭାବନା ତୁମ ଜୋତା ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ । ତୁମେ ସେହି ବିଗ୍ରହ ଆଗରେ ମଥା ଅବନତ କରିଛ ସତ, ମାତ୍ର ତୁମର ମାନସ ପଟରେ ତୁମ ଜୋତାର ଛବି, ପ୍ରତୀକ ଓ ସ୍ମୃତି ଖେଳୁଛି । ମୂର୍ତ୍ତିର ଚରଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ ତୁମେ ନିଜର ଜୋତା ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛ । କ’ଣ ମୁଁ ଭୁଲ୍ କହୁଛି ? ଏହା ହିଁ ପ୍ରକୃତରେ ହୋଇଥାଏ । ଏହା ଏକ ସାମାନ୍ୟ ସ୍ତରର ମନ । କୌଣସି ଏକ ଅନାବଶ୍ୟକ ଚିନ୍ତା ତୁମକୁ ତୁମର କେନ୍ଦ୍ରରୁ ବିଚ୍ୟୁତ କରିଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଧ୍ୟାନର ବିଧିରେ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟସଂଯମ ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଧ୍ୟାନର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶାନ୍ତ ରଖିବା । ଧ୍ୟାନର ଏହି କ୍ରମକୁ ସମସ୍ତଙ୍କ ଭିତରେ ଦୃଢ଼ ଭାବରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ ।

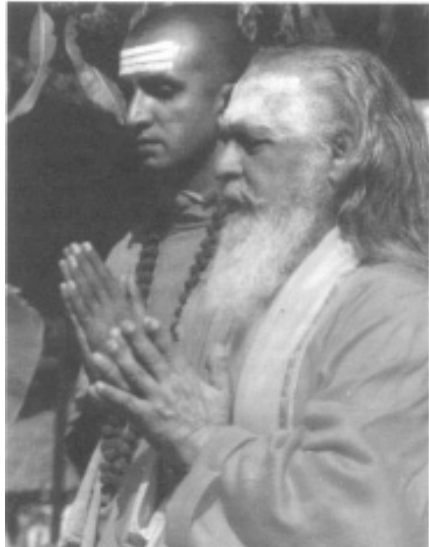
୧. ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହର ସ୍ଥିରତା: ଧ୍ୟାନର ପ୍ରଥମ ଚରଣ ହେଉଛି ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଉପରେ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଗତିରୋଧ କରି ଚେତନାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କେନ୍ଦ୍ରରେ ସ୍ଥିର ରଖିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବିକାଶ କରିବା ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ପ୍ରଥମ ସର୍ତ୍ତ ଓ ଆବଶ୍ୟକତା । ଏହାକୁ ‘କାୟାସ୍ତୈର୍ଯ୍ୟମ୍’ କୁହାଯାଏ । ଏହି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଲେ ତୁମ ପକ୍ଷରେ ନିଜର ଶରୀର, ମନ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ପାରସ୍ପରିକ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ ଏକ ଉତ୍ତମ ବୋଧଶକ୍ତି ଆସିବା ଦରକାର । ଏହି ବୋଧଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ତୁମେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଗତିରୋଧ

କରିବା ସହିତ ସେମାନଙ୍କ ସହ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ଏଠାରେ ରାଜଯୋଗର କେତେକ ଅଭ୍ୟାସର ସାହାଯ୍ୟ ନିଆଯାଇପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ପ୍ରତ୍ୟାହାରର ଅଭ୍ୟାସ ତୁମକୁ ବାହ୍ୟଜଗତ ତଥା ବାହ୍ୟିକ ସଂପୃକ୍ତିଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ନିଜ ଭିତରେ ସ୍ଥିର ରହିବାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ଧ୍ୟାନର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟଗୁଡ଼ିକରେ ଏହି ଐନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ଥିରତା ହାସଲ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଜରୁରୀ ।

ଏହା ହେଉଛି ଧ୍ୟାନରୂପୀ ବର୍ଣ୍ଣମାଳାର ପ୍ରଥମ ଅକ୍ଷର । ବହୁ ବର୍ଷ ତଳେ ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲି ଏବଂ ଧ୍ୟାନର ଅଭ୍ୟାସ କରାଉଥିଲି, କିଛି ଲୋକ ମୋ ନିକଟକୁ ଆସି କହୁଥିଲେ, “ସ୍ୱାମିଜୀ, ଆଜି ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ମୁଁ ମୋ ପାଦର ବୁଡ଼ା ଆଙ୍ଗୁଠିକୁ ଅନୁଭବ କଲି ।” ଏହା ମୋତେ ଆମୋଦିତ କରୁଥିଲା ସତ, ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ନିଶ୍ଚିତ ରୂପେ ଏକ ଉପଲବ୍ଧି ଥିଲା । ସେମାନେ କହୁଥିଲେ, “ସ୍ୱାମିଜୀ, ଆଜି ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ମୁଁ ମୋ ଶରୀର ପ୍ରତି ସଚେତନ ହେଲି । ମୋର ଆଶ୍ଚ, ମୋର ବଳାଗଣ୍ଡିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିଲି ।” ନିଜକୁ ଜାଣିବାର ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟା କେବଳ ଶାରୀରିକ ନୁହେଁ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ବହିର୍ଜଗତ ସହିତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କର ଭାବ ବିନିମୟ ସଂପର୍କରେ ତୁମେ ସଚେତନ ହେଲେ ହିଁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକୁ ଶାନ୍ତ କରିପାରିବ ।

୨. ମନର ସ୍ଥିରତା: ଏହା

ପରେ ଆସିବ ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ । ମନର ଉତ୍ତେଜନା ବିଶେଷ ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ସ୍ଥିରତା ଆଣିବା । ମନର ଉତ୍ତେଜନା ଓ ବିଶେଷତା ଜାଣିବାକୁ ହେବ କାରଣ ଏସବୁ ଏତେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଓ ତୀବ୍ର ଯେ ତୁମକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜଙ୍ଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ସେମାନେ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରିଥାନ୍ତି । ମାନସିକ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସୁପରିଚାଳନା ତଥା ମନକୁ ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖ, ଆନନ୍ଦ ଓ ବିଷାଦର ଉତ୍ସରୁ ପୃଥକ୍ କରି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଶାନ୍ତି, ସମନ୍ୱୟ ଓ ସୁସଂଗତିର ଅନୁଭବ ଆଣିଦେବାରେ ହିଁ ଧ୍ୟାନର ଦ୍ୱିତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ।

ଧୀରେଧୀରେ ମନ କୌଣସି ପ୍ରତୀକ ହେଉ, ମନ୍ତ୍ର ହେଉ ଅଥବା ଶ୍ବାସ ହେଉ, ଧ୍ୟାନ ବସ୍ତୁ ଉପରେ କେନ୍ଦ୍ରିତ ହୋଇଯାଏ । ଗୁରୁ ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ କୌରବ ଓ ପାଣ୍ଡବ ଭାଇମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ପରୀକ୍ଷା ନେଇଥିଲେ, ତାହାର କାହାଣୀ ନିଶ୍ଚୟ ଶୁଣିଥିବ । ଜଣ ଜଣ କରି ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଷ୍ୟକୁ ଶରଟିଏ ଦେଇ ସେ କହିଲେ, “ସେ ଗଛରେ ଗୋଟିଏ ମାଟିରେ ତିଆରି ପକ୍ଷୀ ଅଛି । ତାର ଆଖିକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖି ଶର ମାରିବାକୁ ହେବ ।” ଶିଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଶରସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲା, ଗୁରୁ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ, “ତୁମେ କ’ଣ ଦେଖୁଛ ? ଶିଷ୍ୟ କହିଲା, “ମୁଁ ବୃକ୍ଷକୁ, ଆପଣଙ୍କୁ, ମୋର ଭାଇମାନଙ୍କୁ ତଥା ଆକାଶକୁ ଦେଖୁଛି ।” ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ, “ତୁମେ ଧନୁଶର ତଳେ ରଖିଦିଅ ।” ସେଠାରେ ଶହେ ପାଞ୍ଚଜଣ ଭାଇ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ଶହେ ଚାରିଜଣଙ୍କୁ ସେ ଧନୁ ଓ ଶର ରଖିଦେବା ପାଇଁ କହିଲେ । ଶେଷରେ ଅର୍ଜୁନଙ୍କ ପାଳି ପଡ଼ିଲା । ଲକ୍ଷ୍ୟଭେଦ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ପଚରାଗଲା । ସେ କହିଲେ, “ମୁଁ କେବଳ ପକ୍ଷୀର ଆଖିକୁ ହିଁ ଦେଖୁଛି, ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ । ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଜାଣି ଜାଣି ଭ୍ରାନ୍ତ କରିବାପାଇଁ ପଚାରିଲେ, “ତୁମେ କ’ଣ ବୃକ୍ଷଟିକୁ, ତାର ପତ୍ରଗୁଡ଼ିକୁ କିମ୍ବା ଆକାଶକୁ ଦେଖୁ ନାହିଁ ?” ଅର୍ଜୁନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ନା । ଦ୍ରୋଣାଚାର୍ଯ୍ୟ କହିଲେ, “ଏଥର ଶର ସନ୍ଧାନ କର ।” ଶରଟି ସିଧା ଯାଇ ପକ୍ଷୀର ଆଖିକୁ ବିନ୍ଧ କଲା ।

ଏହା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଏକାଗ୍ରତା । ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ଦୁନିଆଠାରୁ ନିଜକୁ ପୃଥକ କରି ବସିବା ଏକାଗ୍ରତା ନୁହେଁ । ଓଡ଼ିଆରେ ତା’ର ମୁହଁକୁ ଯୋଡ଼ିଦେଇ ଭାବେ ଯେ କେହି ତାହାକୁ ଦେଖି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭଳି ଭାବରେ ଧ୍ୟାନ ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥାଅ । ଆଖି ବନ୍ଦ କରି ତୁମେ ଭାବ ଯେ ସଂସାରକୁ ତୁମେ ପଛରେ ଛାଡ଼ି ଆସିଛ । ଆଖି ବନ୍ଦ କରିବା ଦ୍ଵାରା ତୁମେ ସଂସାରକୁ ନିଜଠାରୁ ହଜାଇ ଦେଇପାରିବ ନାହିଁ । ଆଖି ଖୋଲା ରଖି ଯଦି ଏକାଗ୍ର ହୋଇପାରୁଛ, ତେବେ ତାହା ହିଁ ପ୍ରକୃତ ଧ୍ୟାନ । ସେତେବେଳେ ହିଁ ବହିର୍ଜଗତର ପଦାର୍ଥଠାରୁ ତୁମେ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରିବ ।

ରଖି ବ୍ୟାସଙ୍କ ପୁତ୍ର ଶୁକଦେବଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ଏକ କାହାଣୀ ଅଛି । ତାଙ୍କର ପିତା ତାଙ୍କୁ ରାଜା ଜନକଙ୍କ ଦରବାରକୁ ପଠାଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାରୁର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଦରବାର କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଛି । ଶୁକଦେବ ଜନକଙ୍କୁ କହିଲେ, “ମୋ ପିତା ଜ୍ଞାନଲାଭ ପାଇଁ ମୋତେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଛନ୍ତି, ମାତ୍ର ଆପଣ ମୋତେ କି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ଆପଣ ତ ଜଣେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଭୋଗୀ । ଆପଣଙ୍କ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିଳାସପୂର୍ଣ୍ଣ ସାମଗ୍ରୀ ଅଛି । ନୃତ୍ୟାଙ୍ଗନାମାନେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରୁଛନ୍ତି । ସଂଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କଦ୍ଵାରା ବାଦ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ ପରିବେଷଣ ହେଉଛି । ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଛି ।

ପ୍ରଭୃତି ଧନ ଆସୁଛି ଓ ତାହା ବିତରିତ ହେଉଛି । ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଭୌତିକ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଏଠାରେ ଚାଲିଛି । ଆପଣ ମୋତେ କ’ଣ ଶିଖାଇବେ ?” ରାଜା କହିଲେ, “ଦେଖ, ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛି । ତୁମେ କିଛି ସମୟ ଛାଡ଼ି ଆସ । ଏହି ଅବସରରେ ତୁମେ ନଗର ପରିଭ୍ରମଣରେ ଯାଇପାର ।” ଶୁକଦେବ ସମ୍ମତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ଯିବାପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ । ରାଜା କହିଲେ, “କ୍ଷଣେ ରହିଯାଅ । ମୋର ଦୁଇଜଣ ଦେହରକ୍ଷୀ ତୁମ ସହିତ ଯିବେ ।” ଶୁକଦେବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ପ୍ରଥମ ଥର ପାଇଁ ସେ ଦୁଇଜଣ ଦେହରକ୍ଷୀଙ୍କ ସହିତ ବାହାରିଛନ୍ତି । ଅତି ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ସୁରକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା ! ରାଜା କହିଲେ, “ଆହୁରି ଗୋଟିଏ କଥା । ତୁମେ ନିଜର ମସ୍ତକ ଉପରେ ଏକ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ର ରଖି ନଗର ପରିଦର୍ଶନ କରିବ । ଯଦି ବିନ୍ଦୁଟିଏ ବି ଜଳ ସେଥିରୁ ବାହାରି ତଳେ ପଡ଼ିଯାଏ, ତେବେ ମୋ ଦେହରକ୍ଷାମାନେ ତୁମର ଶିରଶ୍ଚେଦନ କରିବେ । ଏବେ ତୁମେ ଯାଅ ।”

ଶୁକଦେବ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ନଗରରେ କୌଣସି ଏକ ଉତ୍ସବ ପାଳନ କରାଯାଉଥିଲା । ଭୋଲ ବାଜୁଥିଲା, ଘୋଷଣାକାରୀମାନେ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ କିଛି ଘୋଷଣା କରୁଥିଲେ । ପୁଷ୍ପବୃକ୍ଷ ହେଉଥିଲା । ଅତରସିଞ୍ଚନ କରାଯାଉଥିଲା । ସୁଗନ୍ଧଦ୍ରବ୍ୟଜାତ ଧୂଆଁ ଉପରକୁ ଉଠୁଥିଲା । ଲୋକମାନେ ନୃତ୍ୟରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ଥିଲେ । ଦୋକାନଗୁଡ଼ିକରେ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟ ବିକ୍ରି ହେଉଥିଲା, ଶିଶୁମାନେ କ୍ରୀଡ଼ାରତ ଥିଲେ । ଚାରିଘଣ୍ଟା ଧରି ଶୁକଦେବ ନଗର ପରିଭ୍ରମଣ କରି ଦରବାରକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ଅତି ସାବଧାନତା ସହକାରେ ସେ ମସ୍ତକରୁ ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରଟିକୁ ଆଣି ତଳେ ରଖିଦେଲେ ।

ଜନକ ପଚାରିଲେ, “ତୁମେ ନଗର ଭ୍ରମଣ କଲ ତ ?” “ହଁ ମହାରାଜ”, ଶୁକଦେବ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ରାଜା କହିଲେ, “ତୁମକୁ ଆମ ରାଜ୍ୟ କିପରି ଲାଗିଲା ? ସାଜସଜ୍ଜା କିଭଳି ଥିଲା ? ଲୋକେ ଉତ୍ସବ କିଭଳି ମନାଉଥିଲେ ? ତୁମେ ସବୁକିଛି ଦେଖିଲ ତ ?”

ଶୁକଦେବ କହିଲେ, “ଆପଣ କ’ଣ କହୁଛନ୍ତି ! ମୁଁ ଏସବୁ କିଛି ଦେଖି ନାହିଁ ।” ରାଜା କହିଲେ, “ତେବେ ଚାରିଘଣ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମେ କ’ଣ କରୁଥିଲ ? ତୁମ ଚାରିପାଖେ ଯାହା କିଛି ଚାଲିଥିଲା, ତୁମେ କ’ଣ କିଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିନାହିଁ ?” ଶୁକଦେବ କହିଲେ, “ନା, ମୁଁ କିଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିପାରିଲି ନାହିଁ । ଆପଣ ଏଭଳି ଏକ ସର୍ତ୍ତ ମୋ ଉପରେ ଲଦି ଦେଇଥିଲେ ଯେ ମୁଁ କେବଳ ମୋ ମସ୍ତକ ଉପରେ ରହିଥିବା ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରଟି ପ୍ରତି ସଚେତନ ଥିଲି । ବିନ୍ଦୁଟିଏ ଜଳ ଯେପରି ସ୍ଥାନଚ୍ୟୁତ ନହୁଏ, କେବଳ ତାହାରି ଉପରେ ନଜର ରଖିଥିଲି ।” ଜନକ କହିଲେ, “ତୁମେ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିବାପାଇଁ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲ, ତାହା ତୁମେ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଛ । ଏବେ ତୁମେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିପାର ।” ଶୁକଦେବ ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲେ । ଏହା ପରେ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ କଥାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ’ଣ ?” ରାଜା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ମୁଁ

ତୁମକୁ ଯାହା କହିବା କଥା କହିସାରିଛି । ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ରହି ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇପାରିବ । ମୁଁ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭାବି ସଂପାଦନ କରେ, ମାତ୍ର ଏଥିପ୍ରତି ମୋର ଆସକ୍ତି ନଥାଏ । ମୋ ସିଂହାସନ ଉପରକୁ ଚାହିଁ ଦେଖ ।”

ଶୁକଦେବ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ ଯେ ସାତଟି ବର୍ତ୍ତା ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ଘୋଡ଼ାବାଳରେ ଝୁଲୁଛନ୍ତି । ବିସ୍ମୟ ସହକାରେ ଶୁକଦେବ କହିଲେ, “ଏଗୁଡ଼ିକ କ’ଣ ବିପଦଜନକ ନୁହନ୍ତି ?” ରାଜା ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବିପଦଜନକ ମନେ ହୋଇପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ମୁଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ଏଭଳି ଭାବରେ ଏଠାରେ ରଖିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ସଦା ସଜାଗ ରହିବା, ଯେପରିକି ଗୋଟିଏ

ହେଲେ ବର୍ତ୍ତା ତଳକୁ ଖସିଥାଏ ମୋତେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିପାରେ । ମୁଁ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ କରିବା ସମୟରେ ସଚେତନ ଥାଏ ଯେ ଏହା ହୁଏତ ମୋ ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ହୋଇପାରେ । ଏଣୁ ପରଦିନ ପାଇଁ ମୁଁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଅସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରଖେ ନାହିଁ ।”

ଏହିଭଳି ଭାବରେ ଶୁକଦେବ ଦୁଇଟି ଶିକ୍ଷା ପାଇଲେ: ପ୍ରଥମଟି ହେଉଛି ଏ ସଂସାରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବା ସମୟରେ ତୁମେ ଯଦି ଏକାଗ୍ରଚିତ୍ତ ହୋଇପାରିବ, ତେବେ ସଂସାର ତୁମକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଦ୍ଵିତୀୟଟି ହେଉଛି ଦୀର୍ଘସୂତ୍ରୀ ହୁଅନାହିଁ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଟାଳିଦିଅ ନାହିଁ । ଏହା ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ଦ୍ଵିତୀୟ ଅବସ୍ଥା ଯେଉଁଠି ମନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରାଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ଯେତେବେଳେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବନା, ଆବେଗ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଶାନ୍ତ ହେବାରେ ଲାଗନ୍ତି, ଧ୍ୟାନର ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ।

୩. ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବର ରହସ୍ୟ: ଧ୍ୟାନର ତୃତୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ସାକ୍ଷାତ୍ତ୍ଵ ବା ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବର ବିକାଶ ହୋଇଥାଏ, ଯାହାକି ନିରାକ୍ଷର ସାମର୍ଥ୍ୟକୁ ବୃଦ୍ଧି କରିଥାଏ । ନିଜକୁ ନିରାକ୍ଷର କରିବା ସହିତ ଚେତନାର ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଧାରଣ କରିବାର କ୍ଷମତା ହିଁ ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ତୁମେ ନିଜକୁ କହିପାର, “ମୁଁ ନିଜକୁ ନିରାକ୍ଷର କରୁଛି । ମୁଁ ମୋର ଆଚରଣ, ମୋର କର୍ମ, ମୋର ବିଚାରର ସାକ୍ଷୀ ଅଟେ । ମୋର ମହତ୍ତ୍ଵାକାଂକ୍ଷା,

ମୋର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅନୁଭବର ମୁଁ ସାକ୍ଷୀ ଅଟେ । ନିଜକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ହେଲେ ମନକୁ ପୁନଃ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ କରିବାକୁ ହେବ ।” ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ କୌଶଳ ନିହିତ । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଚିନ୍ତାକର, “ମୁଁ ଶାନ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ।” ଏଠାରେ ଚିନ୍ତା କରୁଛି କିଏ ? ମନ ହିଁ ଏଭଳି ଚିନ୍ତା କରୁଛି । ଏହି ମନ ହିଁ ବିଷ୍ଣୁବଧ ହୋଇଉଠେ ଏବଂ ଏହି ମନ ହିଁ ଶାନ୍ତି ଓ ସ୍ଥିରତା ଚାହେଁ । ମନର ସ୍ୱଭାବ ଏପରି ଯେ ଏହା ସର୍ବଦା କ୍ରିୟାଶୀଳ ଓ ଗତିଶୀଳ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ଏହା ସ୍ଥିର ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେ, ଏହା ଆମକୁ ଏକ ବିଡ଼ମ୍ବନା ଭଳି ମନେହୁଏ । ମନର ସ୍ୱଭାବ ହେଉଛି ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ବେଗବାନ ହେବା, ମାତ୍ର ଏଠାରେ ମନର ବାସନା ହେଉଛି ସ୍ଥିର ହୋଇ ରହିବା ।

ତେଣୁ ତୁମକୁ ମନର ସ୍ୱଭାବ ନୁହେଁ, ତା’ର ଇଚ୍ଛାକୁ ହିଁ ତୋଳି ନେବାକୁ ହେବ । ଏହାହିଁ ସେହି କୌଶଳ । ଯଦି ତୁମେ ମନର ଗତିବିଧି ସହ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ରଖିବ, ତେବେ ଭାବନାର ଧାରା ପ୍ରବାହ ତୁମକୁ ଯେଉଁଠି ଚାହିଁବ ନେଇ ଯାଇପାରିବ । ଯଦି ଶାନ୍ତି ହିଁ ତୁମର କାମ୍ୟ, ତେବେ ନିଜ ମନର ଗତିକୁ ପ୍ରତିରୋଧ କରି ତୁମେ ଏହି ଧାରଣା ସହିତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ରହିପାରିବ । ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ରହି ତୁମେ ମନର ଗତିବିଧିକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିପାରିବ । ଏହାହିଁ ହେଉଛି ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ ବା ସାକ୍ଷୀଭାବ । ତୁମେ ଯଦି ଜଣେ ସାକ୍ଷୀରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିବ ଏବଂ ଆତ୍ମନିରୀକ୍ଷଣର ଭାବ ତୁମର ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ରହିବ ଓ ଏଥିରେ କୌଣସି ବିକ୍ଷେପ ଦେଖାଦେବ ନାହିଁ, ତେବେ ତୁମେ ଜାଣିବ ଯେ ତୁମେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହୋଇପାରିଛ । ତୁମର ମନ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ହେବା ଫଳରେ ତୁମେ ଶାନ୍ତି ଓ ସୁସଙ୍ଗତି ଅନୁଭବ କରିପାରିବ ।

ସାକ୍ଷୀଭାବର ବିକାଶ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପାଇଁ ପ୍ରବେଶପତ୍ର । ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ନିମନ୍ତେ ତୁମକୁ ଧ୍ୟାନରୁ ହିଁ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେବ । ସାକ୍ଷୀ ଭାବ ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ତୃତୀୟ ଅବସ୍ଥା ତଥା ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରଥମ ସ୍ଥିତି । ସାକ୍ଷୀଭାବ ଦ୍ୱାରା ତୁମେ କ୍ରମଶଃ ‘ବିବେକବୁଦ୍ଧି’ ବା ଅନ୍ତର୍ବୃତ୍ତିସଂପନ୍ନ ବୁଦ୍ଧିର ସଦୃଶଯୋଗ କରିବା ସହିତ ‘ବୈରାଗ୍ୟବୁଦ୍ଧି’ ବା ଅନାସକ୍ତି ଉତ୍ପନ୍ନକାରୀ ବୁଦ୍ଧିର ମଧ୍ୟ ଉପଯୋଗ କରିପାରିବ । ତୁମର ଯେପରି ଦୁଇଟି ପାଦ ଅଛି, ସେହିପରି ଏ ଦୁଇଟି ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ଦୁଇଟି ଅସ୍ତ୍ର । କେଉଁଠି ଯିବାକୁ ହେଲେ ତୁମର ଦୁଇ ପାଦ ତୁମକୁ ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଘେନିଯାଆନ୍ତି । ଠିକ୍ ସେହିପରି, ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ଗତିଶୀଳ ହେବାକୁ ଚାହେଁ, ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ତାହାର ଦୁଇ ପାଦ ବା ଦୁଇ ପକ୍ଷ ଭଳି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏହି ଦୁଇଟି ସାଧନ ବଳରେ ବୁଦ୍ଧିର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ବୁଦ୍ଧି ଯେତେବେଳେ ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ସହ ଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ବିଷୟାକାର ବୃତ୍ତିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ବ୍ରାହ୍ମାବୃତ୍ତି ସହିତ ଏକାତ୍ମ ହେବାର ତୀବ୍ର ଇଚ୍ଛା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ।

ଯେତେବେଳେ ଜୀବନରେ ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ, ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ ଏହାର ଆଧାର ସ୍ୱୟଂ ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଭୌତିକ ବସ୍ତୁର ପ୍ରଭାବରୁ ତୁମକୁ ମୁକ୍ତ ରହିବାରେ ସହାୟତା କରନ୍ତି । ତୁମେ ସଂସାରରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୁଅନାହିଁ । ସଂସାରରେ ହିଁ ରହି ନିଜର କର୍ମ ସଂପାଦନ କରୁଥାଅ, କିନ୍ତୁ କର୍ମର ପରିଣାମ ଓ ବନ୍ଧନରୁ ତୁମେ ମୁକ୍ତ ରୁହ । ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସାକ୍ଷାତ୍ତାବ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଦ୍ୱାରା ତୁମେ ଏଥିରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯାଅ ।

୪. ଜ୍ଞାନଜଗତରେ ପ୍ରବେଶ: ଜ୍ଞାନ ତୁମକୁ ଓ ତୁମର ସ୍ୱଭାବକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ତୁମର ମନ, ବୁଦ୍ଧି ଓ ଭାବାବେଗର ଗତିକୁ ପରିଚାଳିତ ଓ ପରିମାର୍ଜିତ କରେ । ଧ୍ୟାନର ତିନି ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଦେଇ ଗତି କରିବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରକୃତିରେ ସମନ୍ୱୟ ଆସିଯାଏ, ଚତୁର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୁଏ । ଧ୍ୟାନ ଆତ୍ମନିରୀକ୍ଷଣ ବା ଆତ୍ମାନୁଧ୍ୟାନବିଶିଷ୍ଟ କ୍ରିୟାରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ଦୈତର ସାଧନା

ତୁମେ କାହା ସଂପର୍କରେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବ ? ସାଧକର ଅନୁଧ୍ୟାନ ପାଇଁ ବେଦ ଚାରୋଟି ମହାବାକ୍ୟ ଦର୍ଶାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାକ୍ୟ ବା ଉକ୍ତିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ନିହିତ ଅଛି । ପ୍ରତ୍ୟେକଟିରେ ତୁମେ ନିଜକୁ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ତଥା ବ୍ରହ୍ମକୁ ଭିନ୍ନ ଏକ ସତ୍ତା ଭାବରେ ଦେଖିଥାଅ, ଯାହାର ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ତୁମେ ପ୍ରୟାସ କରୁଥାଅ । ସମସ୍ତ ଉକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ ଓ ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ସଙ୍କେତ ଦେଇଥାଏ । ‘ଅହଂ’ ହେଉଛି ମୁଁ ବା ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିବିଶେଷ । ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ଅସ୍ମି’ର ଅର୍ଥ ‘ମୁଁ ସେହି ସତ୍ୟ’ । ଏଣୁ ମୁଁ ଅର୍ଥାତ୍ ଜୀବାତ୍ମା ଏବଂ ମୋର ପ୍ରାପ୍ତିର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସେହି ସତ୍ୟସ୍ୱରୂପ ଚୈତ୍ୟସତ୍ତା ସଂପର୍କରେ ସଚେତନ ହେବାଦ୍ୱାରା ତୁମେ ପରିଶେଷରେ ତାହା ସହିତ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଥାଅ । ନିଜର ସାମିତ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତା ସଂପର୍କରେ ଏବଂ ତୁମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସେହି ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସତ୍ୟ ବା ଉପଲବ୍ଧି ସଂପର୍କରେ ତୁମେ ସଚେତନ ହୋଇଥାଅ । ତେଣୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ସର୍ବଦା ଏହି ଦୈତବୋଧ ରହିଥାଏ ।

ଯଦିଓ ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ ଏହି ଦୈତଭାବର ଅନ୍ତ ହୁଏ ବୋଲି ଦର୍ଶାଯାଇଛି, ଏହି ଯୋଗସାଧନାକୁ ସିଦ୍ଧ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ପ୍ରଥମେ ଦୈତ ଭାବକୁ ଧାରଣ କରିବାକୁ ହେବ- ତୁମେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ସତ୍ତା ଯେ’ କି ନିଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ‘ବ୍ରହ୍ମ’କୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସ କରୁଛ । ଦୈତ ରହିଲେ ହିଁ ତୁମଠାରୁ ଦୂରରେ ଥିବା କୌଣସି ବସ୍ତୁକୁ ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମର ଭିତରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ପ୍ରେରଣା ଜାତ ହେବ । ଚେତନା ଓ ବ୍ରହ୍ମ, ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ଅସ୍ମି’- ମୁଁ ଓ ବ୍ରହ୍ମ; ‘ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ’- ଏହି ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ; ଏବଂ ‘ତତ୍ ତ୍ୱଂ ଅସି’- ତୁମେ ଓ ବ୍ରହ୍ମ । ବେଦର ପ୍ରତିଟି ମହାବାକ୍ୟରେ, ‘ତୁମେ’ ଓ ‘ବ୍ରହ୍ମ’ ମଧ୍ୟରେ

ଭେଦ ରହିଛି । ଏହା ସୂଚାଇ ଦେଉଛି ଯେ ସେହି ଚେତନା ଓ ଉପଲବ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ତୁମକୁ ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟ: ଅନୁଧ୍ୟାନର ପ୍ରାରମ୍ଭ

ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟରେ ଚେତନାକୁ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ବାସ୍ତବତା ବା ସତ୍ୟ ରୂପେ ଅଭିହିତ କରାଯାଇଛି । ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ- “ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ ବା ସେହି ପରମ ଚୈତ୍ତ୍ୟ ସତ୍ତା ।” ଏହାକୁ ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମନରେ ଧାରଣା କର, ସେତେବେଳେ ସେହି ଚେତନା ସହିତ ତୁମ ଚେତନାର ଯେଉଁ ସଂପର୍କ ରହିଛି, ତାହାକୁ କିପରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବ ? ତୁମ ଭିତରେ ଥିବା ଚେତନା ସେହି ଅତିମାନସ ଚେତନାଠାରୁ ଭିନ୍ନ । ତେବେ ଚେତନା ହିଁ ସେହି ପରମ ସତ୍ତା- ଏହା କାହିଁକି କୁହାଯାଇଛି ? ଏହାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ କ’ଣ ? ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଓ ଜିଜ୍ଞାସାର ସୂତ୍ରପାତ ହୁଏ ।

ଯେତେବେଳେ ଚେତନା ଓ ଜ୍ଞାନର ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକ ଏକ ହୋଇଯାନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜ୍ଞାର ଅନୁଭବ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଭିତରେ ଏହି ଚେତନା ଏବଂ କେତେକାଂଶରେ ଜ୍ଞାନ ବିବ୍ୟମାନ, ମାତ୍ର ଏ ଦୁଇଟି ସାଧାରଣତଃ ଏକାଭୂତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ଦୁଇଟି ପରସ୍ପର ସହ ଯୁକ୍ତ ହେଲେ ହିଁ ପ୍ରଜ୍ଞାର ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଜ୍ଞାନ ଓ ଚେତନାରେ ନିହିତ ତତ୍ତ୍ୱଗୁଡ଼ିକର ସଂଯୋଗରେ ହିଁ ଆନ୍ତରିକ ଚେତନା, ଜ୍ଞାନ ତଥା ପ୍ରଜ୍ଞାର ସ୍ଥିତିରେ ନିଜକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ସମ୍ଭବ, ଯେଉଁଠି ବ୍ୟକ୍ତି ତାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅନୁଭବର ସାକ୍ଷୀ ସାଜିପାରେ ।

ଅନେକ ସମୟରେ ଜିଜ୍ଞାସାର ଉତ୍ତର ଚିନ୍ତନ ଦ୍ୱାରା ନୁହେଁ, ପଠନ ଓ ଶ୍ରବଣ ଦ୍ୱାରା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ । ଯଦି କୌଣସି ଏକ ଧାରଣାର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମ ନିକଟରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଥା’ନ୍ତା, ତେବେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଆବଶ୍ୟକତା ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । କାରଣ ତୁମର ଚିନ୍ତନ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଏକ ଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ଗତି କରୁଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ତୁମର ସେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ନାହିଁ । ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଚେତନା ଓ ବ୍ରହ୍ମ ସଂପର୍କିତ ଧାରଣା ବିଷୟରେ କହିଥାଏ । ସାମିତ ସାମର୍ଥ୍ୟ ହେତୁ ତୁମର ଚିନ୍ତାର ସ୍ରୋତ ବିଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ । ତୁମେ କେବେ ବି ସେହି ଜ୍ଞାନାତୀତ ଐଶ୍ୱରୀୟ ସତ୍ତା ସଂପର୍କରେ ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେହି ପରମ ଚେତନା ଓ ନିଜ ସଂପର୍କିତ ସମସ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସାର ଉତ୍ତର ନିଜ ମନ ଭିତରେ ନୁହେଁ, ଶ୍ରବଣ ଓ ପଠନ ଦ୍ୱାରା ଖୋଜିବାକୁ ହେବ ।

ଶ୍ରବଣ ହେଉଛି ‘ସତ୍ସଙ୍ଗ’ । ପଠନ ହେଉଛି ‘ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟ’ । ସତ୍ସଙ୍ଗ ଓ ସ୍ୱାଧ୍ୟାୟର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ମନ ଭିତରେ ଏଭଳି କିଛି ବିଚାର ସୃଷ୍ଟି କରିବା, ଏଭଳି କିଛି ଧାରଣା ସଂଚାର କରିବା, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଭୌତିକ ସ୍ତରରେ ଉଦ୍ରେକ ହେଉଥିବା ଚେତନାର ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଏବଂ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ସ୍ତରରେ ନିହିତ ଥିବା ଶକ୍ତି ଓ ସମ୍ଭାବନା ମଧ୍ୟରେ ରହିଥିବା ପାର୍ଥକ୍ୟ

ବା ବ୍ୟବଧାନକୁ ଜଣେ ବୁଝିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ଏହିଠାରୁ ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ: ସାମାନ୍ୟ ଚେତନା ଓ ଅତିମାନସ ଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା । ଉଭୟର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ହୋଇଥାଏ । ଭାବାତୀତ ଅବସ୍ଥାରେ ମନ ଓ ଚେତନାର ଗୁଣ ସାଞ୍ଜିକ, ଶୁଦ୍ଧ, ଅବିମିଶ୍ରିତ, ଅପ୍ରଭାବିତ, ସୁସଙ୍ଗତ ତଥା ସମନ୍ୱିତ ଥାଏ । ସାମାନ୍ୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଚେତନା ରଜୋଗୁଣ ଓ ତମୋଗୁଣ ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ ।

ଏହା ଏକ ସଂକେତ ଓ ମାର୍ଗଦର୍ଶିକା ମଧ୍ୟ; ସାଧାରଣ ଜୀବନରେ ଚେତନା ତମୋଗୁଣ ଓ ରଜୋଗୁଣଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନରେ ସତ୍ତ୍ୱଗୁଣ ଦ୍ୱାରା । ମନର ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରକାର ସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ତାରତମ୍ୟକୁ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଏହିଠାରୁ ହିଁ ନିଜର ଅନେକ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଆମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବା ଯେ ଚେତନା ସ୍ୱୟଂ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରହି ସୁଦ୍ଧା ନିଜକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିପାରେ । ଚିନ୍ତା, ମନୋଭାବ, ଧାରଣା ଓ ପ୍ରୟାସ ଆହୁରି ଉନ୍ନତ ହୁଏ । ଧୀରେଧୀରେ, ନିଜର ସାଧାରଣ ବ୍ୟବହାରକୁ ତୁମେ ସାଞ୍ଜିକ ବ୍ୟବହାରରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥାଅ । ବେଦର ପ୍ରଥମ ଅନୁଧ୍ୟାନମୂଳକ ଅନୁଚିନ୍ତା ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’ର ପ୍ରାପ୍ତି ଓ ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଥାଏ ।

‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’- ଏହି ଉକ୍ତି ସହିତ ତୁମ ମନର ଅବସ୍ଥାକୁ ସଂଯୁକ୍ତ କର । ଯଦି ପରମ ସତ୍ୟଠାରୁ ପ୍ରଜ୍ଞା ଅଭିନ୍ନ, ତେବେ କୌଣସି ଦୃଃଖାନୁଭୂତି ରହିପାରେନା । ଏବେ ସ୍ୱୟଂକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କର । ତୁମେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରୁଛ । କିଏ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଯେ କି କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଛି ? ଯଦି ତୁମେ ସେହି ପରମ ତତ୍ତ୍ୱର ଏକ ଅଂଶ, ତେବେ ତୁମ ଜୀବନରେ ସତ୍ତ୍ୱର ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟମାନ । ସେହି ଶକ୍ତିର ଉପଯୋଗ କର । ଯଦି ତୁମେ ସତ୍ତ୍ୱର ଉପଯୋଗ କରିପାରିବ, ତେବେ ତୁମେ

ଯେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରୁଛ- ଏହି ଭାବନାର ତୀବ୍ରତା ହ୍ରାସପାଇବ । ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହିତ ତୁମର ନିବିଡ଼ ସଂପର୍କ ଯାହାକି ତୁମକୁ ଏହି ଅନୁଭବ ଦେଉଛି, ସେଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇଯିବ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦୃଷ୍ଟାଭାବ ଆଣିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିପାଇଁ ଧ୍ୟାନର ତୃତୀୟ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଓ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରଥମ ସୋପାନ ହେଉଛି ଦୃଷ୍ଟା ଭାବର ବିକାଶ ।

ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ଥିତିକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ବିଷୟାକାର ବୃତ୍ତିରୁ ପୃଥକ୍ କରି ବ୍ରାହ୍ମାବୃତ୍ତିରେ ସମ୍ମିଳିତ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କର ସେତେବେଳେ ଜୀବନର ଦୁଇଟି ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ପ୍ରଭେଦକୁ ଜାଣି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ପ୍ରଜ୍ଞା ଯାହାକି ଜାଗୃତିର ସ୍ଥିତି ଏବଂ ଅନ୍ୟଟି ହେଉଛି ଅଜ୍ଞାନ ଯାହାକି ଜୀବନର ଏକ ତମସାଚ୍ଛନ୍ଦର ସ୍ଥିତି । ଉଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ କର୍ମ ଚାଲିଥାଏ, ମାତ୍ର ଅଜ୍ଞାନ ବା ତମସାଚ୍ଛନ୍ଦ ଅବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ କର୍ମ ସଂପାଦିତ ହୁଏ, ତାହା ବନ୍ଧନର କାରଣ ହୋଇଥାଏ । ପ୍ରକାଶରେ ବା ଜାଗ୍ରତାବସ୍ଥାରେ ଯେଉଁ କର୍ମ ସଂପାଦିତ ହୁଏ, ତୁମେ ତାର ସାକ୍ଷୀ ଥାଅ ଏବଂ ତାହାର ପରିଣାମରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତ ରୁହ । ଏହା ହିଁ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’ର ସ୍ଥିତି- ଯେଉଁଠି ଚେତନା ଓ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟରେ ଏକତା ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ ।

ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାବାକ୍ୟ: ଅନ୍ତର୍ସ୍ଥିତ ସତ୍ତ୍ଵର ଉପଲବ୍ଧି

ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜର ସାତ୍ତ୍ଵିକ ପ୍ରକୃତି ସହ ପରିଚିତ ହେବ ଏବଂ ନିଜକୁ ତାମସିକ ଓ ରାଜସିକ ବୃତ୍ତିଠାରୁ ଦୂରେଇ ରଖିପାରିବ, ସେତେବେଳେ ତୁମ ଜୀବନରେ ସତ୍ତ୍ଵ ଅଧିକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୋଇଉଠିବ । ସତ୍ତ୍ଵରେ କୌଣସି କଳ୍ପନ ବା ଦାଗ ନାହିଁ; ଅଛି କେବଳ ଶୁଦ୍ଧତା । ସତ୍ତ୍ଵ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେଲେ ତୁମେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ଯେ, ତୁମେ ହିଁ ସେହି ସତ୍ତ୍ଵପ୍ରଧାନ ପ୍ରକୃତି । ତୁମେ କହିପାରିବ ଯେ ତୁମେ ସେହି ଭାବାତୀତ ତତ୍ତ୍ଵ । ଯେଉଁ ମହାବାକ୍ୟ ଉପରେ ତୁମର ଅନୁଚିନ୍ତା କେନ୍ଦ୍ରିତ ତାହା ହେଉଛି ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି’ । ‘ମୁଁ ହିଁ ସେହି ତତ୍ତ୍ଵ’ । ଏହା ସମୟସାପେକ୍ଷ, ମାତ୍ର କିଛି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେବେଳେ ଏହି ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ଗଭୀର ହୋଇଯିବ, ତୁମେ ସତ୍ତ୍ଵର ଏକ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବା ଚଳନ୍ତି ପ୍ରତିମାରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । ସେଦିନ ତୁମେ ସ୍ଵୟଂ ବ୍ରହ୍ମରେ ପରିଣତ ହେବ । ଏହାହିଁ ବେଦର ଦ୍ଵିତୀୟ ଅନୁଚିନ୍ତାମୂଳକ ଧ୍ୟାନ- “ମୁଁ ସେହି ପରମ ସତ୍ତ୍ଵା” ବା “ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି” ।

ତୃତୀୟ ମହାବାକ୍ୟ: ସଂସାର ପ୍ରତି ନବୀନ ଦୃଷ୍ଟି

ସତ୍ତ୍ଵରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେବାପରେ ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ସେହି ଚରମ ସତ୍ୟ ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି- ମୁଁ ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ’- ଏହି ତାଦାତ୍ମ୍ୟକୁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବ ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଏକ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସଂସାରକୁ ଦେଖିବ ।

ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ ଅଛି । ଥରେ ଜଣେ ଜିଜ୍ଞାସୁ ଜଣେ ସାଧୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ଓ କହିଲେ, “ଭଗବତ୍ ଉପଲବ୍ଧି ହିଁ ମୋ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଦୟାକରି ଆପଣ ମୋର ମାର୍ଗଦର୍ଶନ କରନ୍ତୁ ।” ସାଧୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ଏହା ଏକ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର ଓ ଦୀର୍ଘ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ବରଂ ତୁମେ ଏଭଳି କୌଣସି ସରଳ ଅଭ୍ୟାସ କର, ଯାହା ତୁମର ଜୀବନକୁ ଅଧିକ ଉନ୍ନତ କରିପାରିବ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ଖୋଜିବାର ପ୍ରୟାସ କର ନାହିଁ ।” ମାତ୍ର ଜିଜ୍ଞାସୁ ତାଙ୍କ ଜିଦ୍ରେ ଅଟଳ ରହିଲେ । କହିଲେ, “ନା, ଆପଣ ତ ଜଣେ ସିଦ୍ଧ ଓ ସମର୍ଥ ଗୁରୁ । ଭଗବତ୍ ପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଆପଣ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ।” ପରିଶେଷରେ ଗୁରୁ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ବୁଝାଇ ବିଫଳ ହେବା ପରେ କହିଲେ, “ଠିକ୍ ଅଛି, ମୁଁ ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ ମନ୍ତ୍ର ଦେବି । ଏହାକୁ ବାରମ୍ବାର ଜପ କରିବ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମନ ଭିତରେ ମନ୍ତ୍ରର ଗୁଣ ଓ ଶକ୍ତିକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ, ଜାଣିବ ଯେ ତୁମେ ଭଗବତ୍ ଉପଲବ୍ଧି ଲାଭ କରିଛ ।”

ଗୁରୁ ଯେଉଁ ମନ୍ତ୍ରଟି ଦେଇଥିଲେ, ତାହା ଥିଲା ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି’ । ଶିଷ୍ୟଜଣକ ବସିଯାଇ ଜପ ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ, ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ଅସ୍ମି, ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ଅସ୍ମି, ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମ ଅସ୍ମି’ । ଦିନ ପରେ ଦିନ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ସପ୍ତାହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଏହି ଜପର ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ସେହି ମନ୍ତ୍ରର ଜପ ମଧ୍ୟରେ ଏତେଦୂର ମଜ୍ଜିଗଲେ ଯେ ସେ ପ୍ରକୃତରେ ବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ଏକ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ପାଲଟିଗଲେ ଯଦିଓ ତାଙ୍କର ଶରୀର, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଓ ମନ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥିଲା ।

ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଶିଷ୍ୟ ଏ ପ୍ରକାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ଗୁରୁଙ୍କୁ କହିଲେ, “ଆପଣଙ୍କ ନୂତନ ଶିଷ୍ୟ ଆତ୍ମୋପଲବ୍ଧି ପଥରେ ବେଶ୍ ପ୍ରଗତି କରୁଛନ୍ତି ।” ଗୁରୁ କହିଲେ, “ଠିକ୍ ଅଛି, ଚାଲ ତାଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ।” ଏହା ପରେ ଗୁରୁ ସେହି ସାଧକଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ, “ତୁମର ଅଭିଜ୍ଞତା ସଂପର୍କରେ ମୋତେ କୁହ ।” ଶିଷ୍ୟ କହିଲେ, “ମୁଁ ମୋର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଦିବ୍ୟତା ହିଁ ଦେଖୁଛି । ମୋ ମନ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଯାଇଛି । ମୁଁ ନିଜକୁ ସେହି ପରମ ସତ୍ତା ରୂପେ ଅନୁଭବ କରିବା ସହିତ ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ସମଗ୍ର ସୃଷ୍ଟିକୁ ଦେଖୁଅଛି । ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଜିନିଷ ମୋତେ ସେହି ପରମ, ଦିବ୍ୟ ଓ ଭାବାତୀତ ପ୍ରକୃତିର ଏକ ସୁନ୍ଦର ଓ ସଂପ୍ରସାରିତ ରୂପ ଭାବରେ ପ୍ରତୀକ୍ଷମାନ ହେଉଛି ।” ଗୁରୁ କହିଲେ, “ସେହି ବୃକ୍ଷଟିକୁ ଚାହିଁ ଓ ମୋତେ କୁହ ତୁମେ କ’ଣ ଦେଖୁଛ ?” ସାଧକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, “ବୃକ୍ଷର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ପତ୍ର, ଶାଖା ଓ ପ୍ରଶାଖାରେ ମୁଁ କେବଳ ସେହି ଦିବ୍ୟଜ୍ୟୋତି ଦେଖିବାକୁ ପାଉଛି ।” ଗୁରୁ କହିଲେ, “ରାସ୍ତାରେ ଯାଉଥିବା ପଶୁମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କୁହ ତୁମେ କ’ଣ ଦେଖୁଛ ?” ସାଧକ କହିଲେ, “ମୁଁ ସେହି ଶୂକର, ଶ୍ଵାନ ଓ ଗୋମାତାଠାରେ ଦିବ୍ୟତା ହିଁ ଦେଖୁଛି । ମୁଁ ସମସ୍ତ ପଶୁଙ୍କଠାରେ ଦିବ୍ୟତା ଦେଖୁଛି ।” ଗୁରୁ କହିଲେ, “ଅତି ଉତ୍ତମ, ଆତ୍ମସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ମାର୍ଗରେ

ତୁମର ପ୍ରଗତି ହୋଇଛି । ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମେ ଆଶ୍ରମପାଇଁ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ କର । ହାଟକୁ ଯାଇ କିଛି ପନିପରିବା ନେଇ ଆସ ।”

ସେହି ଯୁବସାଧକ ବ୍ରହ୍ମଚେତନାରେ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇ କିଛି ଟଙ୍କା ଓ ଝୁଲଟିଏ ଧରି ବାହାରିପଡ଼ିଲେ । ହାଟରେ ପହଞ୍ଚି ଦେଖିଲେ ଯେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୋର ବିଶୃଙ୍ଖଳା । ଦୋକାନଗୁଡ଼ିକୁ ବନ୍ଦ କରିଦିଆଯାଇଛି ଓ ଲୋକମାନେ ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଇତସ୍ତତଃ ଧାଇଁଛନ୍ତି । ସେ ଜଣେ ଲୋକଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ସମସ୍ତେ କାହିଁକି ଏଠାରୁ ଧାଇଁ ପଳାଉଛନ୍ତି ? ଦୋକାନଗୁଡ଼ିକୁ କାହିଁକି ବନ୍ଦ କରିଦିଆଯାଇଛି ?” ଲୋକଟି କହିଲା, “ଗୋଟିଏ ହାତୀ ପାଗଳ ହୋଇଯାଇଛି ଓ ତା ସାମନାରେ ଯିଏ ପଡୁଛି, ତାକୁ ପାଦରେ ଦଳି ଦେଉଛି । ତୁମେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରୁ ଶୀଘ୍ର ପଳାଇଯାଅ ।” ସାଧକ ଚିନ୍ତାକଲେ, “ସବୁ ସିଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶକ୍ତି ବା କ୍ଷମତା ଥାଏ । ବୁଦ୍ଧ ନିଜର ଅଧାତ୍ମ ଶକ୍ତି ବଳରେ ଗୋଟିଏ ପାଗଳ ହାତୀକୁ ଶାନ୍ତ କରିପାରିଥିଲେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ପରି ଆତ୍ମାନୁଭୂତି ଲାଭ କରିଛି । ମୁଁ ସେହି ହିଂସ୍ର ହାତୀଟିକୁ ବଶ କରିପାରିବି ।” ସେ ଚାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ବଜାର ଭିତରେ ସବୁକିଛି ଧୂସରିଧୂସ୍ର କରୁଥିବା ହାତୀଟିର ସାମନା ସାମନି ହୋଇଗଲେ ।

ସେ ତା ନିକଟକୁ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବତରଙ୍ଗ ପଠାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, “ଶାନ୍ତ ହୋଇଯାଅ... ସ୍ଥିର ହୋଇଯାଅ... ବସିଯାଅ... ଖୁସି ଓ ସନ୍ତୋଷରେ ରୁହ...” ମାତ୍ର ହାତୀ ତ କୌଣସି ଶିକ୍ଷ୍ୟ ବା ସାଧକ ନଥିଲା ଓ ସେ ମଧ୍ୟ କାହାଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ନେଇ ନଥିଲା । ସେ କେବଳ ଦେଖୁଥିଲା ଯେ ତା’ ସାମନାରେ ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱିପଦ ପ୍ରାଣୀ ଠିଆ ହୋଇ ହାତରେ ଅଭୂତ ଭଙ୍ଗୀମାନ କରୁଛି । ଏହା ଦେଖି ହାତୀର ପାଗଳାମି ଆହୁରି ବଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ସେହି ଲୋକଟିକୁ ତାର ଶୁଣ୍ଠରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଉପରକୁ ଉଠାଇନେଲା ଓ ତଳେ କଟାଡ଼ି ଦେଲା । ସାଧକ ଜଣକ କୌଣସି ପ୍ରକାର ହାତୀ ପାଦଠାରୁ ନିଜ ଦୂରତା ରକ୍ଷା କରି ବହୁ କ୍ଷଣରେ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଆଶ୍ରମକୁ ଫେରିଆସିଲେ । ତାଙ୍କର ସବୁ ହାଡ଼ ଭାଙ୍ଗି ଯାଇଥିଲା ।

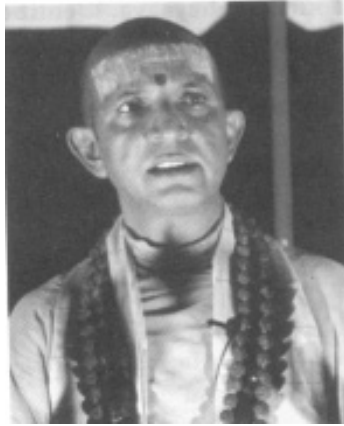
ତାଙ୍କର ଏଭଳି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଗୁରୁ ପଚାରିଲେ, “ଏ କ’ଣ ହେଲା ?” ସାଧକ ବଜାରରେ ହୋଇଥିବା ତାଙ୍କର ଅନୁଭୂତିର ପରିଶାମ ସ୍ୱରୂପ ଭୀତତ୍ରସ୍ତ, କୁଦ୍ଧ ଓ ବିକ୍ଷଣ୍ଣ ହୋଇ ପୂରା ଘଟଣାଟି ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ଗୁରୁ କହିଲେ, “ତୁମେ ଗୋଟିଏ ଭୁଲ କରିଛ ।” ଶିକ୍ଷ୍ୟ ପଚାରିଲେ, “କିଭଳି ଭୁଲ ?” ଗୁରୁ କହିଲେ, “ଯଦି ତୁମେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବସତ୍ତାରେ ଏପରିକି ହାତୀଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉଚ୍ଚତର ପ୍ରକୃତି ଦେଖିପାରୁଛ, ତେବେ ଯେତେବେଳେ ସେ ଲୋକଟି ହାତୀ ନିକଟକୁ ନଯିବା ପାଇଁ ତୁମକୁ ଚେତାବନୀ ଦେଲା, ସେତେବେଳେ ତୁମର ଚେତନା କେଉଁଠି ଥିଲା ? ସେ ଲୋକଟି ମଧ୍ୟ ଭଗବାନ । ତୁମେ ଭଗବାନଙ୍କର କଥାକୁ ଅବମାନନା କଲ । ତେଣୁ ପରିଶାମସ୍ୱରୂପ ତୁମର ଏହି ଅବସ୍ଥା ହେଲା ।”

କାହାଣୀଟିର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ହେଲା, “ମୁଁ ହିଁ ତାହା” ଏହି ଆହ୍ୱାନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା ପରେ ତୁମେ ତୁମର ଚାରିପଟରେ ଥିବା ପୃଥିବୀ ଓ ବାସ୍ତବତାକୁ ଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଦେଖିପାରିବ । ଯଦି ନିଜ ଭିତରେ ଭଗବତ୍ ଅନୁଭବ ହେଉଥାଏ, ତେବେ ତୁମେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ, ଯେପରିକି ପତ୍ର, ପଥର, କାଟପତଙ୍ଗ, ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, ମନୁଷ୍ୟ ଓ ସରୀସୃପ- ସର୍ବତ୍ର ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାକୁ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ନିଜର ମନ, ଦୃଷ୍ଟି, ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିବ ଏବଂ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହିଁ ଏକ ନବୀନ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ସଂସାରକୁ ଅବଲୋକନ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆଣିଦେବ । ଯଦି ତୁମେ କଳା ଚକ୍ଷମା ପିନ୍ଧିଥାଅ, ତେବେ ସଂସାର ତୁମକୁ କଳା ଦେଖାଯାଏ । ଯଦି ଲାଲ୍ ଚକ୍ଷମା ପିନ୍ଧିବ, ତେବେ ସଂସାର ଲାଲ୍ ଦିଶିବ । ଯଦି ଭୌତିକତାର ଚକ୍ଷମା ପିନ୍ଧିବ, ତେବେ ତୁମେ ଭୌତିକ ଦୃଷ୍ଟି ନେଇ ସଂସାରକୁ ଦେଖିବ । ଯଦି ଅତିଭୌତିକ ବା ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟ ଚକ୍ଷମା ପିନ୍ଧିବ, ତେବେ ତୁମର ଦୃଷ୍ଟି ଭୌତିକତାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରି ଅତିଭୌତିକ ହୋଇଉଠିବ ।

ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି: ଏହି ଉପଲବ୍ଧି ଅତିଭୌତିକ ବା ଭାବାତୀତ ଚକ୍ଷମା ପିନ୍ଧିବା ପରି । ତୁମେ ସର୍ବତ୍ର ‘ବ୍ରହ୍ମ’କୁ ହିଁ ଦେଖିବ । ତୁମେ କହିବ, “ତାହା ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ, ଏହା ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ ।” ସବୁକିଛି ସେହିଭଳି ହୋଇଉଠିବ । ଏହା ହେଉଛି ତୃତୀୟ ଉପଲବ୍ଧି: ‘ତତ୍ ତ୍ୱଂ ଅସି’- ‘ତୁମେ ହେଉଛ ତାହା’ ।” ସମଗ୍ର ସଂସାର ସେହି ମହାଜାଗତିକ ଶକ୍ତିରୁ ସୃଷ୍ଟ । ଏହା କେବଳ ତୁମ ନିଜସ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧି ନୁହେଁ । ତୁମ ଉପଲବ୍ଧି ସହିତ ଏ ସଂସାର ମଧ୍ୟ ବଦଳିଯିବ ।

କଳ୍ପନା କର ଯେ ଜଣେ ଛାତ୍ର ଡାକ୍ତରୀ ଉପାଧି ଏମ୍.ବି.ବି.ଏସ୍. ହାସଲ କରିବାକୁ ଡାକ୍ତରୀ ପାଠ ପଢୁଛି । ଦୁଇବର୍ଷ ଚାଲିଯାଉଛି, ତିନି ବର୍ଷ ଚାଲିଯାଉଛି, ଚାରି ବର୍ଷ ଚାଲିଯାଉଛି । ସେ ପ୍ରତିଟି ଜିନିଷ ବୁଝିବାପାଇଁ ତା’ ପଢ଼ାରେ ନିମଗ୍ନ ରହୁଛି । ସେ ଶରୀର ବିଜ୍ଞାନକୁ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ଏବଂ ଏହି ବିଷୟରେ ତାର ଜ୍ଞାନର ଅଭିବୃଦ୍ଧି କରୁଛି । ସେ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ନାଡ଼ି, ତନ୍ତ୍ର, ଅବୟବ ଓ ମାଂସପେଶୀକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବା ସହିତ ଜାଣିବାକୁ ଓ ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି । ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟପ୍ରଣାଳୀ ସଂପର୍କରେ ଜାଣିବା ସହିତ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଶଲ୍ୟକ୍ରିୟା କିଭଳି କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ଏବଂ ଉପଚାର ସଂପର୍କରେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରୁଛି । ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ନକ୍ସାର ଜ୍ଞାନ ତା’ ନିକଟରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ଡାକ୍ତର କହିପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଜଣେ ଛାତ୍ର । ସେ ଉପାଧି ହାସଲ କଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଡାକ୍ତର ହୋଇନାହିଁ । ସେ କେବଳ କାଗଜ କଲମରେ ଜଣେ ଡାକ୍ତର । ଛାତ୍ରଟିଏ ତାର ପ୍ରଥମ ରୋଗୀର ଚିକିତ୍ସା କଲେ ଯାଇ ଡାକ୍ତର ପଦବୀତ୍ୟ ହେବ । କାରଣ ସେ ଲାଭ କରିଥିବା ଜ୍ଞାନର ପ୍ରକୃତ ଉପଯୋଗ ସେ କରିପାରିଛି ।

ଏହା ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ। ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ବୁଝିବ ଯେ ତୁମର ଚେତନା ବ୍ରହ୍ମ ଦ୍ଵାରା ପରିବ୍ୟାପ୍ତ, ସେତେବେଳେ ତାହା ତୁମଠାରେ ସୀମିତ ହୋଇ ରହିବ ନାହିଁ। ଏହି ବାକ୍ୟର ସତ୍ୟତା ତୁମେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କୁ ନେଇ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ। ପ୍ରଥମେ ନିଜର ଉପଲବ୍ଧି, ଏହା ପରେ ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ, କାରଣ ତୁମଠାରେ ଯେଉଁ ଚେତନା ରହିଛି, ସେହି ଚେତନା ସମସ୍ତଙ୍କଠାରେ ବିଦ୍ୟମାନ। ଏହି ମହାବାକ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାବାକ୍ୟ ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମାସ୍ମି’ ଓ ତୃତୀୟ ମହାବାକ୍ୟ

‘ତତ୍ ସଂ ଅସି’ ଅଭିମୁଖେ ଅଗ୍ରସର କରାଏ। ତୁମେ ଅଦୈକ୍ଷ୍ୟ ଭାବ ବା ଅଦ୍ଵୈତବୋଧର ଅନୁଭବ ଲାଭ କର। ଏଣୁ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଦ୍ଵୈତର ଅନ୍ତ ହେବା ସହିତ ଅଦ୍ଵୈତର ଉପଲବ୍ଧି ହୋଇଥାଏ।

‘ଭଗବଦ୍ ଗୀତା’ରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହାର ଆଭାସ ଦେଇଛନ୍ତି। ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରାଯାଇଛି, “କିଭଳି ବ୍ୟକ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରିୟ?” ସେ ଉତ୍ତରରେ କହିଛନ୍ତି, “ମୁଁ ଜ୍ଞାନୀଙ୍କୁ ଭଲପାଏ। ଭକ୍ତଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭଲ ପାଏ।” ପୁଣିଥରେ ତାଙ୍କୁ ପଚରାଯାଇଛି, “ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଭକ୍ତ କାହିଁକି?” କୃଷ୍ଣ କହିଛନ୍ତି, “ଜ୍ଞାନୀ ମୋତେ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ଵାରା ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରେ ଏବଂ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ସହିତ ବୁଦ୍ଧିଦ୍ଵାରା ହିଁ ମୋଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରେ। ଭକ୍ତ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ମୋଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରେ। ସେ ତାର ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରୟୋଗ କରେ ନାହିଁ। ସେ ତାର ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଜୀବନ ମୋତେ ସମର୍ପଣ କରେ। ଉଭୟଙ୍କର ସ୍ଵଭାବ ଭିନ୍ନ। ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ଉତ୍ତମ, ତାହା ପଚାରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ। କାରଣ ଉଭୟଙ୍କ ଚରିତ୍ର, ସ୍ଵଭାବ ଓ ବ୍ୟବହାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ। ଉଭୟ ମୋର ପ୍ରିୟ। ମାତ୍ର ମନେରଖ, ଯଦି ତୁମେ ମୋତେ ପାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥାଅ, ତେବେ ଦ୍ଵୈତାନୁଭବରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ। ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମୋର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ହେବ, ତୁମେ ଓ ମୁଁର ଭିନ୍ନତା ରହିବ ନାହିଁ। ତୁମେ ମୋ ସହିତ ଏକ ଓ ମୁଁ ତୁମ ସହିତ ଏକ ହୋଇଯିବି। ଦ୍ଵୈତଭାବ ଆତ୍ମଭାବକୁ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବ।”

ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ସର୍ବଦା କହୁଥିଲେ, “ଆତ୍ମଭାବର ବିକାଶ କର। ନିଜକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଭିତରେ ଦେଖ।” ଯେଉଁମାନେ ତାଙ୍କର ସତ୍ତ୍ଵଜ୍ଞ ଶୁଣିଛନ୍ତି କିମ୍ବା ପଢ଼ିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଏହି ଭକ୍ତି ସହିତ ପରିଚିତି ଥିବେ। ଜ୍ଞାନଯୋଗର ସ୍ଥିତିକୁ ବୁଝାଇବାପାଇଁ ଏହା ହେଉଛି ଏକ

ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ ଉପାୟ । ‘ଅନ୍ୟ ଭିତରେ ନିଜକୁ ଦେଖ’ ଅର୍ଥ ‘ତୁମେ ହେଉଛ ସେହି’- ତତ୍ ତ୍ବଂ ଅସି ।

‘ଆତ୍ମଭାବ’ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ଆରୋପିତ କରି ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିରେ ପରିଣତ ହେବା । ତୁମେ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଟିକୁ ତୁମଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନ ଭାବି, ତୁମ ନିଜର ଏକ ସଂପ୍ରସାରିତ ସତ୍ତା ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ । ବେଦର ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସାରତତ୍ତ୍ୱ ଶ୍ରୀ ସ୍ୱାମିଜୀଙ୍କର ଆତ୍ମଭାବରେ ହିଁ ନିହିତ । ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଏହା ହେଉଛି ମୂଳ ତତ୍ତ୍ୱ ।

ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ସେହି ପରମ ସତ୍ତାର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେବ, ସେତେବେଳେ ଦୈତଭାବ ଆତ୍ମଭାବରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହେବ । ଆତ୍ମଭାବର ଉପଲବ୍ଧି ହେଲେ ଜଣେ ‘ଅଦୈଷ୍ଟା ସର୍ବଭୂତାନାମ୍’ ଅର୍ଥାତ୍ ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ; ସମସ୍ତ ତାରତମ୍ୟର ଅବସାନ ଘଟିବ ଏବଂ ସାଧକ ସେହି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକରେ ଅଧ୍ୟୁଷିତ ହେବ ଯାହାକି ସଂସାରର ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସହିତ ତାହାକୁ ଯୋଡ଼ିପାରିବ । ବ୍ୟକ୍ତି ‘ଅଶ୍ରୁ’ରୁ ‘ବିଭ୍ରୁ’ ଅର୍ଥାତ୍ ସାମିତରୁ ବ୍ୟାପକ ସତ୍ତାରେ ପରିଣତ ହେବ । ସମସ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ଓ ଅଭିନ୍ନତା ଅନୁଭବ କରିବ । ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମସ୍ମି’ ଏହି ଅନୁସନ୍ଧାନ ବାକ୍ୟକୁ ଜଣେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରିବ ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ଅଦୈଷ୍ଟା ବା ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ । ସେତେବେଳେ ସମଗ୍ର ସଂସାର ଭଗବତ୍‌ମୟ ହୋଇଉଠିବ । ଚେତନା ଓ ଜ୍ଞାନ ଏକ ହୋଇଯିବ ଏବଂ ସବୁ ସମୟରେ ଏହାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେବ । ଦିବ୍ୟତାର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସିଦ୍ଧି ନୁହେଁ ଶାନ୍ତି । କୌଣସି ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ନୁହେଁ, ଶାନ୍ତି ହିଁ ତା’ର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ବୁଦ୍ଧ ସମସ୍ତ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶାନ୍ତ ରହୁଥିଲେ । ପ୍ରଭୁ ରାମ ଓ ପ୍ରଭୁ କୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଶାନ୍ତ ରହୁଥିଲେ । କୃଷ୍ଣ ଆତ୍ମୋଦପ୍ରିୟ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ଥିର ବା ଉତ୍ତେଜିତ ହେଉ ନଥିଲେ । ଭଗବତ୍ ଅନୁଭୂତିର ପ୍ରଥମ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହେଉଛି ଆନ୍ତରିକ ଶାନ୍ତି ଯାହାର ନିରନ୍ତର ଅଭିବୃଦ୍ଧି ସମ୍ଭବ । ଯେଉଁଠି ଶାନ୍ତି, ସେଠାରେ ସନ୍ତୋଷ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ବିଦ୍ୟମାନ । କୌଣସିଟିର ଅଭାବବୋଧ ନଥାଏ ।

ଚତୁର୍ଥ ମହାବାକ୍ୟ: ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ତା ସହ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ

ଯେତେବେଳେ ସବୁକିଛିକୁ ସେହି ଭାବାତୀତ ସତ୍ୟ ବା ବ୍ରହ୍ମସତ୍ତାର ଏକ ଅଂଶ ରୂପେ ଦେଖ, ଯାହାକି ସତ୍ୟ, ଶାନ୍ତି ଓ ଆନନ୍ଦରେ ଆଧାରିତ, ସେତେବେଳେ ଚତୁର୍ଥ ମହାବାକ୍ୟ ‘ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ’- “ଏହି ଆତ୍ମା ହିଁ ସେହି ବୃହତ୍ତର ସତ୍ତା”ର ସତ୍ୟତା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ; ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରକୃତିର ଅତିକ୍ରମଣ ଘଟେ ଏବଂ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ତା ସହ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ଭାବର ବିକାଶ ଘଟେ ।

ଶିକ୍ଷା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ

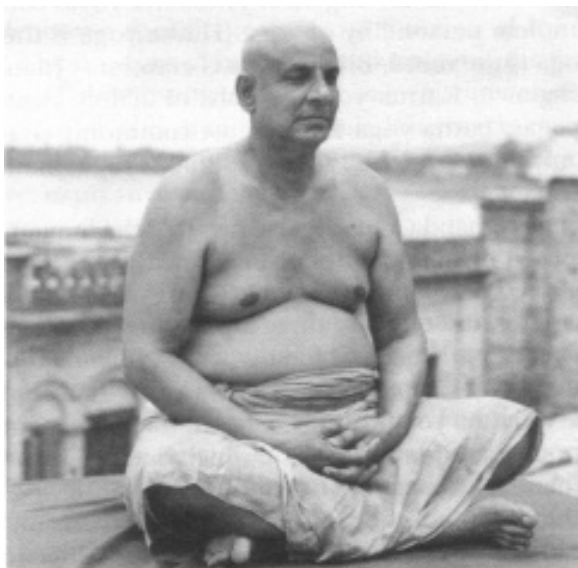
ଶେଷରେ ତୁମକୁ ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ କହିବି । ଗୋଟିଏ ଗାଁରେ ଗଧଟିଏ ଥିଲା । ସେ ସାରାଦିନ ବୋଝ ବୋହୁଥିଲା । ରାତିରେ ତାକୁ ଖୋଲା ଛାଡ଼ିଦିଆଯାଉଥିଲା । ସେ କ୍ଷେତମାନଙ୍କରୁ ଫସଲ ଖାଇ ଝରଣାର ପାଣିପିଇ ମନ ଖୁସିରେ ବୁଲୁଥିଲା ।

ଦିନେ ସେ ଗୋଟିଏ ଘୋଡ଼ାକୁ ଦେଖିଲା ଯିଏ କି ରାତିରେ ଖୋଲା ବୁଲୁଥିଲା । ଉଭୟ ସାଙ୍ଗ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ମାଲିକମାନେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା ପରେ ସବୁଜ କ୍ଷେତମାନଙ୍କରେ ପଶି ଫସଲ ଖାଉଥିଲେ ।

ଦିନେ ରାତିରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷେତ ମଝିରେ ଠିଆ ହୋଇ ଗଧଟି ଘୋଡ଼ାକୁ କହିଲା, “ଆଜିର ଏ ଜହ୍ନରାତି କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଲାଗୁଛି । ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଉଛି । କେଉଁ ରାଗରେ ମୁଁ ଗାଇବି ?”

ଭୟଭୀତ ହୋଇ ଘୋଡ଼ା କହିଲା, “ସାଙ୍ଗ, ବିପଦକୁ ଡାକି ଆଣ ନାହିଁ । ଜଗୁଆଳିମାନେ ଉଠିପଡ଼ିଲେ ଆମ ଦୁଇଜଣଙ୍କୁ ଖୁବ୍ ପିଟିବେ ।”

ଗଧ କିନ୍ତୁ ଏକ ଭିନ୍ନ ମନଃସ୍ଥିତିରେ ଥିଲା । ସେ କହିଲା, “ଓଃ ! ତୁମେ ସଂଗୀତରୁ କି ପ୍ରକାର ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ଜାଣି ନାହିଁ । ମୋ ହୃଦୟ ଚାହୁଁଛି ଗୀତ ଗାଇବାକୁ, ତେଣୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଗାଇବି ।”

“ତାହା ହୁଏତ ସତ ହୋଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ତୁମର ହୃଦୟ ତୁମର କଣ ବିଷୟରେ ଜାଣିନାହିଁ । ତୁମର ମଧ୍ୟ ସଂଗୀତ ସଂପର୍କରେ କୌଣସି ଧାରଣା ନାହିଁ । ତୁମେ କେବଳ ଶବ୍ଦ କରିପାର । ତେଣୁ ନିଜର କ୍ଷତି କରିବାକୁ ଯିବ କାହିଁକି ?”

“କଣ ହେଲା ? ମୁଁ ସଂଗୀତ ବିଷୟରେ କିଛି ଜାଣିନାହିଁ ? ତେବେ ଶୁଣ, ବେଦରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ସଂଗୀତରେ ଶହେ ପଞ୍ଚାଅଶୀଟି ତତ୍ତ୍ୱ ରହିଛି ।” ଗଧ ବଡ଼ପାଟିରେ କହି ଉଠିଲା ।

ଘୋଡ଼ା କହିଲା, “ତୁମର ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞାନ ତୁମକୁ ଜଣେ ଗାୟକରେ ପରିଣତ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଯଦି ତୁମେ ଜିଦ୍ ଧରୁଛ, ତେବେ ଗୀତ ଗାଅ । ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଏଠୁ ଚାଲିଲି ।” ଏହା କହି ଘୋଡ଼ା ସେ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା ।

ଗଧ ତାହାର କାନ୍ଧକୁ ସିଧା ରଖି ଜହ୍ନ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁ ବୋବାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଜଗୁଆଳୀମାନେ ଧାଇଁଆସିଲେ ଓ ତାକୁ ଧରିନେଇ ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ଦେଲେ । କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେ ସେଠାରୁ ମୁକୁଳି ଆସି କ୍ଷେତ୍ରଠାରୁ ବହୁ ଦୂରକୁ ଦୌଡ଼ି ପଳାଇଗଲା । କିଛି ଦୂର ଯାଇ ଯେତେବେଳେ ଶ୍ୱାସ ନେବାକୁ ଅଟକିଲା କହିଲା, “ଆଉ ଦିନେ ନୁହେଁ ।” ତା’ର ଗୀତ ଗାଇବାର ଇଚ୍ଛା ଏଇଠି ଶେଷ ହେଲା ।

ବିଚରା ଗଧଟିର ଉଦାହରଣରୁ ଆମକୁ ଜାଣିବାକୁ ହେବ ଯେ ପୁସ୍ତକଗତ ଜ୍ଞାନ ଆମକୁ ପ୍ରକୃତ ବୋଧଶକ୍ତି କିମ୍ବା ନିଜକୁ ଉଚିତ ଭାବରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦିଏ ନାହିଁ । ବରଂ ଏହା ଆମକୁ ଘୋର ବିପଦରେ ପକାଇ ଦେଇପାରେ । କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ, ନିଜକୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା ମଧ୍ୟଦେଇ ଗତି କରିବାକୁ ହେବ; ନିଜକୁ ଜଣେ ସାଧକ ଭାବରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ କରିବାକୁ ହେବ, ବିଶେଷ କରି ଜ୍ଞାନଯୋଗ ମାର୍ଗରେ ଏହା ହିଁ ସତ୍ୟ ।

ଉପରୋକ୍ତ କାହାଣୀରୁ ଆହୁରି ଗୋଟିଏ କଥା ଜାଣିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ଯେତେ ଭଲ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରଖି ଜଣେ ବନ୍ଧୁ ପରାମର୍ଶ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ତୁମର ଅହଂକୁ ଆଘାତ ଦେଇଥାଏ । ମାତ୍ର ଏହି ଉପଦେଶ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଆସିଥିଲେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଏ । ଯଦି ଗଧଟି ଜଣେ ସାଧକ ହୋଇଥାନ୍ତା, ଯାହାର ଗୁରୁ ଥାନ୍ତେ, ତେବେ ତ କାହାଣୀର ଅନ୍ତ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ସେ କଦାପି ନିଜର ବିଫଳତାକୁ ମାନି ନେଇ ନଥାନ୍ତା । ବରଂ ଉପଯୁକ୍ତ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ସହିତ ପ୍ରେରଣା ଓ ପରିବର୍ତ୍ତନର ବିଧି ଅଭ୍ୟାସ କରି ସେ ସମୟକ୍ରମେ ଗୋଟିଏ ଉକ୍ତୁଷ୍ଣ ଗାୟକରେ ପରିଣତ ହୋଇପାରିଥାନ୍ତା ।

ଜ୍ଞାନର ଅନୁଭବ

୧୫ ମଇ, ୨୦୧୧

ପରଂପରା ଅନୁସାରେ ପାଞ୍ଚଟି ମୁଖ୍ୟ ଯୋଗପଦ୍ଧତି ଅଛି । ଶରୀରର ସୁସ୍ଥତା ପାଇଁ ହଠଯୋଗ; ମନ ଓ ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ସୁପରିଚାଳନା ପାଇଁ ରାଜଯୋଗ; ଭାବାବେଗକୁ ସୁପରିଚାଳିତ କରି ଏହାର ସ୍ରୋତକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ଅନୁଭୂତି ଅଭିମୁଖେ ପ୍ରବାହିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭକ୍ତିଯୋଗ; ଜୀବନର ସବୁକ୍ଷେତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମତା ଓ ସୃଜନଶୀଳତାର ବିକାଶପାଇଁ କର୍ମଯୋଗ ଏବଂ ସ୍ଥୂଳବୁଦ୍ଧିକୁ ଏକ ଉଚ୍ଚତର, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ତଥା ବିଷୟାତୀତ ବୁଦ୍ଧିରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜ୍ଞାନଯୋଗ । ଏହି ପାଞ୍ଚଟି ଯୋଗକୁ ନେଇ ଯୋଗର ସାମଗ୍ରିକ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ହଠଯୋଗ ହେଉଛି ଶରୀର, ରାଜଯୋଗ ହେଉଛି ମନ, ଆମର ଆବେଗସମୂହ ହେଉଛନ୍ତି ଭକ୍ତିଯୋଗ । ଜ୍ଞାନଯୋଗ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧି ଓ କର୍ମଯୋଗ ଆମର କର୍ମୋଦ୍ଦିଷ୍ଟଗୁଡ଼ିକୁ ସୂଚାଇଥାଏ । ଏହି ସମସ୍ତ ଯୋଗ ମଧ୍ୟରୁ ହଠଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସ ଅଧିକ । ଅଳ୍ପ କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ରାଜଯୋଗ, ଭକ୍ତିଯୋଗ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଓ କର୍ମଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କରିଥାନ୍ତି ।

ଆମର ସର୍ବଗୁରୁ ସ୍ବାମୀ ଶିବାନନ୍ଦ କହିଛନ୍ତି ଯେ ମଣିଷର ପ୍ରକୃତି ତାର ମସ୍ତକ, ହୃଦୟ ଏବଂ ହାତର ଗୁଣଧର୍ମକୁ ନେଇ ଗଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଜୀବନର ସମନ୍ୱିତ ବିକାଶ ତଥା ପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ ଏହି ତିନୋଟି ପକ୍ଷକୁ ଏକା ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ହୃଦୟ ଭକ୍ତିଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସର ପ୍ରତୀକ, ଦୁଇ ହାତ କର୍ମଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସର ତଥା ମସ୍ତକ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସର ପ୍ରତିନିଧିତ୍ବ କରୁଛନ୍ତି । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ ହଠଯୋଗ ଓ ରାଜଯୋଗ ହେଉଛନ୍ତି ସେହି ଆଧାରଭୂତ ମଞ୍ଚ ଯେଉଁଠାରୁ ଜଣେ ଯୋଗର ଉଚ୍ଚତର ଅନୁଭୂତିପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିପାରିବ ।

ହଠଯୋଗ ଓ ରାଜଯୋଗର ଆଧାରରେ ତୁମେ ନିଜର ଆବେଗ, ବୁଦ୍ଧି ତଥା ଜୀବନରେ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ଓ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କରିପାରିବ । ବିକାଶର

କ୍ରମରେ, ହଠାତ୍‌ଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଯୋଗର ପ୍ରାଥମିକ ଶ୍ରେଣୀ ଭାବରେ ପରିଗଣିତ ହୁଅନ୍ତି । ରାଜଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସଗୁଡ଼ିକ ଉଚ୍ଚବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ଭଳି । ଭକ୍ତିଯୋଗ, କର୍ମଯୋଗ ଓ ଜ୍ଞାନଯୋଗ, ଯୋଗ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଶିକ୍ଷା ରୂପେ ପରିଗଣିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏ ସମସ୍ତ ଯୋଗ ତୁମର ଶରୀର, ମନ, ଭାବାବେଗ, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମତା ଓ ବୁଦ୍ଧିର ଉତ୍କର୍ଷରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ସହାୟକ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

ଉତ୍କର୍ଷ ପାଇଁ ଅଭ୍ୟାସ

ସମସ୍ତ ଯୋଗ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗ ସଂପର୍କରେ ବହୁତ କମ୍ ଲୋକ ଜାଣନ୍ତି ମାତ୍ର ଏହାର ଚର୍ଚ୍ଚା ବହୁଳ ଭାବରେ ଦେଖାଯାଏ । ଯଦିଓ ଏହା ଯୋଗ ପ୍ରଣାଳୀର ଏକ ମହତ୍ତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଙ୍ଗ, ଅନେକେ ଏହାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ଜୀବନରେ ରୂପାନ୍ତରଣ ଆଣିବାର କ୍ଷମତା ସଂପର୍କରେ ନବୁଝି ଏହାକୁ ଦର୍ଶନ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗ କୌଣସି ଦର୍ଶନ ନୁହେଁ । ଏହା ଏକ ସାଧନା, ଏକ ଅଭ୍ୟାସ । ଏହାର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ । ତାହା ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିର ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରକୃତିକୁ ଉନ୍ନତ ଓ ରୂପାନ୍ତରିତ କରି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପର ଉପଲବ୍ଧି ଆଣିଦେବା । ବୁଦ୍ଧି ବୃହତ୍ତର ମନର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ସୂଚିତ କରିଥାଏ । ବୁଦ୍ଧିର କାର୍ଯ୍ୟ ହେଲା ଜାଣିବା । ଏହା ଏକ ସାଧନା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରେ ଆମେ କିଛି ନା କିଛି ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିଥାଉ । ଏହା ସ୍ଥୂଳ, ସୂକ୍ଷ୍ମ କାରଣ ତଥା ତୁରାୟ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ । ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅନୁଭବ, ବୁଦ୍ଧିକୁ ଉନ୍ନତ କରିଥାଏ । ଏହା ଅଧିକ ମାର୍ଜିତ, ବିଶୁଦ୍ଧ, କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ, ସୃଜନଶୀଳ ଓ ସମନ୍ୱିତ ହୋଇଥାଏ ।

ଜୀବନ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ଖେଳ

ଯୌଗିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ଅହଂ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଅହଂକାର ପରେ ବୁଦ୍ଧି ଆସେ । ଯୋଗରେ ଯାହାକୁ ‘ମହତ୍’ ବା ବୃହତ୍ତର ମନ କୁହାଯାଏ, ତାହା ଚେତନାର ଚାରୋଟି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନୁଭୂତିର ସମଷ୍ଟି । ଦୃଶ୍ୟମାନ ସ୍ତରରେ ଅହଂ ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ଅନୁଭୂତି । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅନୁଭବ ହେଉଛି ଜାଣିବାର ସାଧନ ଅର୍ଥାତ୍ ‘ବୁଦ୍ଧି’ । ତୃତୀୟ ହେଉଛି ‘ଚିତ୍ତ’ ଯାହାକି ସ୍ମୃତି, ସଂସ୍କାର ଓ କର୍ମସମୂହର ଗନ୍ତାଘର । ଚତୁର୍ଥଟି ହେଉଛି ମନଃ ଯାହା ଭାବନା ଓ ଚିନ୍ତନର ପ୍ରତୀକ । ବୃହତ୍ତର ମନ ଏହି ଚାରୋଟି ତତ୍ତ୍ୱଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ।

ଏହି ଚାରୋଟି ମଧ୍ୟରୁ ମନଃ ଓ ବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥୂଳ ମନର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି । ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଂକାର ଏମାନଙ୍କ ପଛରେ ଲୁଚକାନ୍ଦିତ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥାନ୍ତି । ମନଃର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ବୁଦ୍ଧି ବିଭିନ୍ନ ବୃତ୍ତି ଓ ସଂପୃକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ କରେ । ତୁମେ ଯେତେବେଳେ ଜନ୍ମ ନିଅ,

ତୁମର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ଚେତନା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ତଥା ମନଃ, ବୁଦ୍ଧି, ଚିତ୍ତ ଓ ଅହଂକାରର ନିଜସ୍ବ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ବାରା ସୀମିତ ରହନ୍ତି । ଏହି ଚାରୋଟି ଗୁଣ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ହେଉଛନ୍ତି ତାମସିକ ଅର୍ଥାତ୍ ଆବଦ୍ଧ ଓ ସୀମିତ । ତମଃ ହେଉଛି ଏକ ପୂର୍ବ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅବସ୍ଥା ଯେଉଁଠି ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ଆମକୁ ବାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ଜଡ଼ିତ କରାଇଥାନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଜୀବନର ଖେଳ । ବୁଦ୍ଧି ମନକୁ ଆଦେଶ ଦିଏ, ମନ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରେ ଏବଂ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ସୁଖ ଓ ଦୁଃଖର ସମସ୍ତ ଅନୁଭୂତି ବୁଦ୍ଧି, ମନଃ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସହିତ ସଂସାରର କ୍ରିୟାପ୍ରତିକ୍ରିୟାରୁ ସମ୍ଭୂତ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ଜୀବନର ଖେଳ ।

ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା, ସ୍ଥିତି ତଥା ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯାହା ‘ବୃତ୍ତି’ ରୂପେ ପରିଚିତ, ଏହାର ସ୍ରଷ୍ଟା ଓ କାରଣ ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧି । ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷେ ଏହା କୁହାଯାଇପାରିବ କି ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଅଙ୍କୁରୋଦ୍ଗମ ବୁଦ୍ଧିରୂପୀ ଜଠରରେ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ଚିତ୍ତରେ ଏମାନେ ଜନ୍ମ ନେଇଥାନ୍ତି, ଯେପରିକି ଆମେ ନଅ ମାସ କାଳ ମାତୃଗର୍ଭରେ ପରିପୂଷ୍ଟ ହୋଇ ସଂସାରରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥାଉ । ମହର୍ଷି ପତଞ୍ଜଳି ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ସଂପର୍କରେ କହିଛନ୍ତି (୧:୨)–

“ଯୋଗଃ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ନିରୋଧଃ”

ମନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ଗତିକୁ ସୁପରିଚାଳିତ କରିବା ହେଉଛି ଯୋଗର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ନକାରାତ୍ମକ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସକାରାତ୍ମକ ଭୂମିକା

ଜୀବନରେ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି, କାରଣ ଆମର ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରତି ଆମକୁ ସେମାନେ ସଚେତନ କରାଇଥାନ୍ତି । କୌଣସି ଏକ ବସ୍ତୁର ଆବରଣଗୁଡ଼ିକୁ ଅପସାରିତ କରିବାଦ୍ୱାରା ଆମେ ସେହି ବସ୍ତୁକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଦେଖିପାରୁ । ଏହା ଏକ ନୂତନ ଚିନ୍ତାକଳ୍ପ । ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଏହାକୁ ବୁଝାଇ ଦିଆଯାଇପାରେ । ଧର, ତୁମେ କାହା ଉପରେ ରାଗିଯାଇଛ । ସେହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମନ ଭିତରେ ଯେଉଁ ବୃତ୍ତି ଉଦ୍ବେଗ ହୋଇଥାଏ, ତାହା ହେଉଛି କ୍ରୋଧ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମ କ୍ରୋଧର କାରଣ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ସହିତ ତୁମେ ତୁମ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ବ୍ୟବହାର କରିପାର, ମାତ୍ର କ୍ରୋଧର ବୃତ୍ତି ତୁମ ଭିତରେ ରହି ତୁମକୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଦୁର୍ବଳତା, ଯାହା ତୁମେ ପୂର୍ବରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ନଥାଅ, ତୁମକୁ ଦେଖିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ତୁମର ବିରକ୍ତି ଭାବ ବୃଦ୍ଧି ପାଏ । ଛୋଟ ଛୋଟ ଜିନିଷ ତୁମ ନଜରରେ ପଡ଼େ । “ଏଠି କାହିଁକି ଏଇଟା ରଖିଛ ? ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ନେଇ ରଖିପାରିଲ ନାହିଁ ?” ଏହିଭଳି ଭାବରେ ତୁମେ ବିରକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରିଥାଅ । ଏହି ବୃତ୍ତି କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟାର ଏକ ଲମ୍ବା ଶିକୁଳି ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଏହିଭଳି ଭାବରେ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ତୁମର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ଆହରଣ କରାଯାଇଥିବା ବସ୍ତୁଗୁଡ଼ିକୁ ଆବରଣମୁକ୍ତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଏହାଦ୍ୱାରା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି । ଏହା ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ସକାରାତ୍ମକ ପକ୍ଷ । ତୁମର ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରବାହ ଇନ୍ଦ୍ରିୟାଭିମୁଖୀ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଜଗତ୍ ସହିତ ତୁମକୁ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ କରନ୍ତି ।

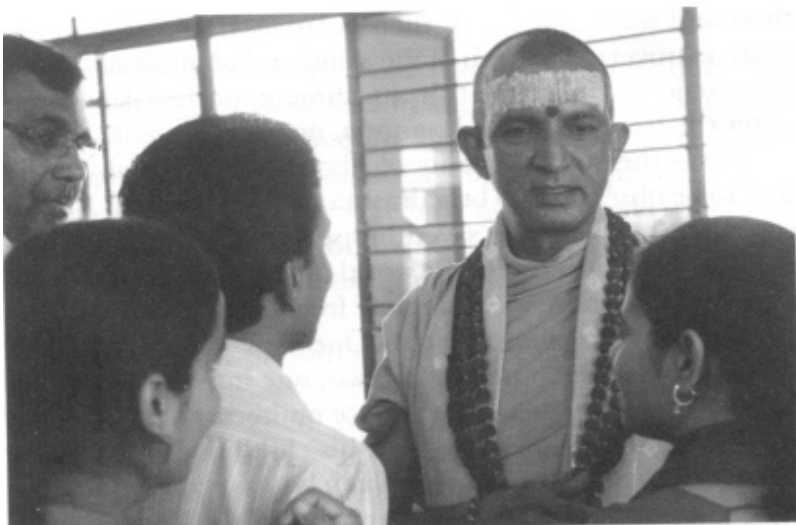
ଥରେ ଆମେରିକାରେ ଗୋଟିଏ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଇଥିଲା । ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ଗୋଟିଏ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଶେଷ ହେବା ପରେ ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟରୁ ବାହାରି ଆସୁଥିବା ଦର୍ଶକମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦଳକୁ ନେଇ ଗବେଷଣାଗାର ଆସିଲେ । ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବା ପରେ ସେମାନେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ, “ଆପଣମାନେ ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟରେ ଡିନିସ୍ତା ଯମ୍ୟନ୍ତ ବସି ରହିଥିଲେ । କହିପାରିବେ ସେଠାରେ କେତୋଟି ପଞ୍ଜା ଥିଲା ?” କେହି ତାହାର ସଠିକ୍ ଉତ୍ତର ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । କିଛି ଲୋକ କହିଲେ ଆଠଟି, କିଛି ଲୋକ କହିଲେ ଦଶଟି ଏବଂ ଆଉ କେତେକ କହିଲେ କୋଡ଼ିଏଟି । ମାତ୍ର କୌଣସି ସଂଖ୍ୟା ଠିକ୍ ନଥିଲା । ଏହାପରେ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ପଚାରିଲେ, “ସିନେମା ହଲ୍‌ରେ କେତୋଟି ଝରକା ଥିଲା ?” ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସଠିକ୍ ଉତ୍ତର କେହି ଦେଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ଏବେ ବୈଜ୍ଞାନିକମାନେ ସେହି ଲୋକମାନଙ୍କ ଉପରେ ସମ୍ମୋହନ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେହି ପୂର୍ବପ୍ରଶ୍ନଗୁଡ଼ିକୁ ପଚାରିଲେ । ସମ୍ମୋହନ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ପ୍ରେକ୍ଷାଳୟରେ କେତୋଟି ପକ୍ଷୀ ଓ କେତୋଟି ଝରକା ଥିଲା, ତାହାର ସଠିକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ । ଏପରିକି କେତୋଟି ଧାଡ଼ି ଚୌକି ଥିଲା, ତାହା ମଧ୍ୟ କହିଦେଲେ ।

ଏହା ହେଉଛି ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ବୃତ୍ତି: ଏହା ସବୁକିଛି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିଲା ଓ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲା । ସେହି ବୃତ୍ତି, ଯେତେବେଳେ ସ୍ଥୁଳ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ, ଚେତନାର ସ୍ତରରେ ତୁମକୁ ସବୁକିଛି ଦେଖାଏ ଓ ଅନୁଭବ କରାଇଥାଏ । ତୁମେମାନେ ସମସ୍ତେ ଏଠାରେ ବସିଛ । ଚାରିଦିନ ଧରି ତୁମେସବୁ ଏଠାକୁ ଆସୁଛ । ଛାତ୍ରମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଶ୍ରେଣୀକୁ ଆସୁଛନ୍ତି । ଯଦି କେହି ସେମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରେ, “ତୁମେମାନେ ଚାରି ମାସ ଧରି ଏ ସ୍ଥାନକୁ ଆସୁଛ । ଏ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ କେତୋଟି ପକ୍ଷୀ ଅଛି କହିପାରିବ ?” କେହି କହିପାରିବେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଗଣିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ମାତ୍ର ସମ୍ମୋହନର ସ୍ଥିତିରେ ତୁମେ ନ ଗଣି ବି ସଠିକ୍ ସଂଖ୍ୟାଟି କହିଦେଇପାରିବ । ଏହାହିଁ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଖେଳ ।

ଯେତେବେଳେ ବୃତ୍ତିଟିଏ ବୁଦ୍ଧିର ଗର୍ଭରେ ଖେଳୁଥାଏ, ତାର ଆକାର ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମ ଥାଏ । ତୁମ ଚେତନାରେ ହୁଏତ ସେ ଆଡ଼ୁପ୍ରକାଶ କରି ନଥାଇପାରେ, ମାତ୍ର ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମରୂପରେ ସେ ତାର କାମ କରୁଥାଏ । ତୁମର ମନକୁ ସବୁକିଛି ଜାଣିବା, ବୁଝିବା ଓ ଆଡ଼ୁସାତ୍ କରିବାକୁ ଏହା ସଚେତନ କରୁଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ସେହି ବୃତ୍ତିଟି ଚିତ୍ତରେ ଜନ୍ମ ନିଏ, ତୁମେ ବସ୍ତୁମାନଙ୍କ ସଂପର୍କରେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ସଚେତନ ହୋଇଉଠ । ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ, ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପାତ୍ର ଥିବାର କଳ୍ପନା କର । ତୁମେ ତାହା ଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁନାହିଁ । ମାତ୍ର ପାତ୍ରଟିର ବୃତ୍ତି ଯେତେବେଳେ ତୁମ ଚିତ୍ତରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହେବ, ସେତେବେଳେ ତୁମର ମନ ସେହି ପାତ୍ର ଆଡ଼କୁ ଗତି କରିବ । ତୁମେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ଯେ ଏଠାରେ ପାତ୍ରଟିଏ ଅଛି । ଏହାକୁ ବସ୍ତୁଗତ ସଚେତନତା କୁହାଯାଏ । ଏଣୁ ବୃତ୍ତି ହିଁ ବୁଦ୍ଧିକୁ ବାହ୍ୟ ଜଗତ ସହିତ ସଂଲଗ୍ନ କରେ ଏବଂ ଏହାର ଜ୍ଞାନ ଓ ଅନୁଭବ ଆଣିଦିଏ ।

ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ବୁଦ୍ଧିର ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଅଛି । ଯେତେବେଳେ ତୁମର ଧ୍ୟାନ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଅଭିମୁଖେ ଥାଏ, ତୁମେ ତାହାକୁ ପାଇବାପାଇଁ ଲଜ୍ଜା କର । ଧର, ତୁମେ ପରିବା କିଣିବାପାଇଁ ବଜାର ଭିତରେ ଚାଲୁଛ । ହଠାତ୍ ତୁମର ଦୃଷ୍ଟି ଗୋଟିଏ ଦୋକାନରେ ଥିବା ସୁନ୍ଦର ଆୟତ୍ତବିକ୍ରୟ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ତୁମେ ପରିବା କିଣିବାକୁ ବାହାରିଛ କିନ୍ତୁ ତୁମେ ଆୟ ହିଁ କିଣୁଛ । ଏହା ହେଉଛି ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କ ଖେଳ । ଭିନ୍ନ ଏକ ପରିସ୍ଥିତିରେ, ତୁମେ କିଛି କିଣିବାପାଇଁ ବଜାର ଯାଇଛ । ବାଟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଦର୍ଶନ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ସୁନ୍ଦର ଗାଡ଼ିଟିଏ ଦେଖୁଛ । ସେହି କାର୍ରେ ବୃତ୍ତି ତୁମ ଭିତରେ ଉଦୟ ହେଉଛି ଏବଂ ତୁମେ ଗାଡ଼ିଟିକୁ

ଚିହ୍ନିପାରୁଛ । ଏହା ପରେ ତୁମେ ଘରକୁ ଫେରିଯାଇ ଚିନ୍ତା କରୁଛ ଯେ ତୁମର ଗାଡ଼ିଟି ଦରକାର କି ନାହିଁ, ବ୍ୟାଙ୍କରେ ତୁମର ଜମା କେତେ ଅଛି ଏବଂ ତୁମେ ଗାଡ଼ିର ମୂଲ୍ୟକୁ ହିସାବ କରି ଦେଖୁଛ । ଯଦି ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଅଛି, ତେବେ ତୁମେ ପରଦିନ ଯାଇ ଗାଡ଼ିଟିକୁ କିଣି ଆଣୁଛ । ଏହା ହିଁ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ । ସେମାନେ ତୁମକୁ ବସ୍ତୁ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ କରାନ୍ତି, ଜନ୍ମିତଗ୍ରାହୀ ବସ୍ତୁ ସହିତ ପରିଚିତ କରାନ୍ତି । ଏହା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଲାଳସା ଅଥବା ବିତୃଷ୍ଣା ସୃଷ୍ଟି କରାନ୍ତି ।

ଯେତେବେଳେ ଜଣେ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ଚାହେଁ, ଏହି ବିଷୟାତ୍ମକ ବୃତ୍ତି ତାହାକୁ ସଂସାର ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଲାଗେ । ଯଦିବା ତୁମେ ଭଗବତ୍ ଚିନ୍ତନ କରିବାକୁ ଚାହୁଁଥିବ, ସେ ତୁମକୁ ସଂସାର ଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଥିବ । ତୁମେ ପୁଣି ଥରେ ଧ୍ୟାନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିବ ଏବଂ ନିଜର ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ନିଜ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଧ୍ୟେୟ ଉପରେ ନିବିଷ୍ଟ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ଯେତେବେଳେ ନିରବତା ଓ ଏକାଗ୍ରତାର ବୃତ୍ତି ତୁମ ଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ ହେବ, ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ବୃତ୍ତି ପୁଣି ଥରେ ଆସି ସେହି ନୂତନ ମାନସିକ ବୃତ୍ତିକୁ ବିଚଳିତ କରିବ । ଏହିପରି ମନ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର ଖେଳକୁ ଅନୁଭବ କରିଥାଏ ।

ଯୋଗୀମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ନିର୍ମୂଳ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ତୁମେ ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ବିନାଶ କରିପାରିବ ନାହିଁ ଏବଂ ଏପରି କରିବାର ପ୍ରୟାସ ମଧ୍ୟ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋପ କରିବାର ଅର୍ଥ ମନକୁ ହତ୍ୟା କରିବା ।

ମନ ନ ରହିଲେ ତୁମେ ନିଜେ ମଧ୍ୟ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରିବ ନାହିଁ । ବୃତ୍ତିମାନେ ଯେଭଳି ଅଛନ୍ତି, ସେଭଳି ରହିବେ । କାରଣ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ୱଭାବ ଓ ପ୍ରକୃତି ହିଁ ସେହିଭଳି । ତେବେ ବୃତ୍ତିମାନଙ୍କୁ କିପରି ପରିଚାଳିତ କରିବ ? ସେମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ବହିର୍ମୁଖୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରୁ ଫେରାଇ ଆଣି ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ବା ଆନ୍ତରିକ ଭାବାଭିମୁଖୀ କରାଇବା ଆବଶ୍ୟକ । ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସ୍ଥଳରୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ, ଶାନ୍ତି, ସନ୍ତୋଷ ଓ ଆନନ୍ଦର ଅନୁଭୂତି ହୋଇଥାଏ । ବହିର୍ମୁଖୀ ଅବସ୍ଥାରେ କେବଳ ବିଶୃଙ୍ଖଳା, ସଂଘର୍ଷ ଓ ସଂଶୟ ବିରାଜମାନ କରେ ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗରେ କୁହାଯାଇଛି ଯେ ତୁମର ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ସଂସାର ସହିତ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହେଲେ ତୁମେ ବନ୍ଧନ, ସଂଘର୍ଷ, ଅଶାନ୍ତି, ଦୁଃଖ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ସୁଖ ଅନୁଭବ କର । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମନକୁ ସଂସାର ବିଷୟଠାରୁ ବିଲଗ୍ନ କରି ଗୋଟିଏ ଭାବନାରେ ହିଁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କର, ସେତେବେଳେ ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ବୃତ୍ତିମାନେ ଛିନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି ଓ ମାନସିକ ଶାନ୍ତି ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ସନ୍ତୋଷ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଏହି ଶାନ୍ତି ଓ ସନ୍ତୋଷ, ଯାହାକି ମାନସିକ, ତୁମକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅନୁଭୂତି ଅଭିମୁଖେ ଆକର୍ଷିତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉପଲବ୍ଧିରେ ନିଜକୁ ଅଧ୍ୟୁଷିତ କରିବା ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ସହସ୍ର ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ବୃତ୍ତି

ଗୋଟିଏ ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ଶତବୁଦ୍ଧି ଓ ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧି ନାମରେ ଦୁଇଟି ମାଛ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଏକବୁଦ୍ଧି ନାମକ ଗୋଟିଏ ବେଙ୍ଗ ସହିତ ମିତ୍ରତା ସ୍ଥାପନ କଲେ । ସେ ତିନିଜଣ ବହୁତ ସମୟ ଏକାଠି ହୋଇ ଦର୍ଶନ ସଂପର୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ ।

ଦିନେ ସଂଧ୍ୟାରେ ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ସମୟରେ କେତେଜଣ କେଉଁଠ ସେହି ପୁଷ୍କରିଣୀ ବାଟ ଦେଇ ଗଲେ । ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ କହୁଥିଲା, “ବାଃ, ଏହି ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ବହୁତ ମାଛ ଅଛନ୍ତି । ଚାଲ କାଲି ଏଠାକୁ ଆସି ମାଛ ଧରିବା ।”

ଏହା ଶୁଣି ତିନିବନ୍ଧୁ ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ ଏବଂ କ’ଣ କରାଯିବ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧି ହସି ହସି କହିଲା, “ଆମେ ଏଭଳି ଭୟଭୀତ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ କଥାର କିଛି ଅର୍ଥ ନଥାଇପାରେ । ସେହି କେଉଁଠମାନେ ଆଦୌ ନ ଆସି ପାରନ୍ତି । ଯଦିବା ଆସନ୍ତି, ମୁଁ ଜଳ ଭିତରେ ଗତି କରିବାର ଅସଂଖ୍ୟ କୌଶଳ ଜାଣିଛି, ଯାହାଦ୍ୱାରା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବି ।”

ଶତବୁଦ୍ଧି କହିଲା, “ଭଲ କଥା କହିଛ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଶହେଟି କୌଶଳ ଦ୍ୱାରା ତୁମମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିବି । ଏହି ପୁଷ୍କରିଣୀଟି ଆମର ଘର ଓ ଆମେ ଏହାକୁ ଭଲପାଉ । ଆମର ଅନ୍ୟ କେଉଁଠିକି ଯିବା ଉଚିତ ହେବ ନାହିଁ ।”

ଦୁଇଜଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣିବା ପରେ ଏକବୁଦ୍ଧି ନାମକ ବେଙ୍ଗ କହିଲା, “ମୋ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଣ ଅଛି । ତାହା ହେଉଛି ଦୂରଦର୍ଶିତା ଏବଂ ଏହା ମୋତେ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯିବା ପାଇଁ ପରାମର୍ଶ ଦେଉଛି । ଆଜି ରାତିରେ ହିଁ ମୁଁ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯିବି ।”

କେଉଟମାନେ ଖୁବ୍ ସକାଳୁ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ ଓ ପାଣିରେ ରହୁଥିବା ସବୁ ଜୀବମାନଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଜାଲରେ ଧରିନେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧି ଓ ଶତବୁଦ୍ଧି ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ମଧ୍ୟାହ୍ନରେ ସେମାନେ ପୁଷ୍କରିଣୀରୁ ଫେରିଲେ । ସେମାନେ ବିପୁଳ ପରିମାଣରେ ମାଛ ଧରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ କେଉଟର ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଶତବୁଦ୍ଧି ଥିଲା ଓ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ତାର ହାତରେ ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧିକୁ ଝୁଲାଇ ରଖିଥିଲା । କାରଣ ଏ ଦିହେଁ ସର୍ବଶେଷରେ ଧରା ପଡ଼ିଥିଲେ ।

ଏକବୁଦ୍ଧି ଗୋଟିଏ କୁଅ ପାଖରେ ବସି ଏ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଦେଖୁଥିଲା । ସେ ତାର ସ୍ତ୍ରୀକୁ କହିଲା,

ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧି ଝୁଲିଝୁଲି ଯାଏ
ଶତବୁଦ୍ଧି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଥାଏ
କିନ୍ତୁ ପ୍ରିୟେ, ମୁଁ ସିନା ଏକ ବୁଦ୍ଧି
ଧାର ପାଣିରେ ମୁଁ ଖେଳୁଥାଏ ।

ଅନୁମାନ କରିପାରୁଛ, ଏ କାହାଣୀଟି କ’ଣ ସୂଚିତ କରୁଛି ?

ବେଙ୍ଗ ଏକବୁଦ୍ଧିର ମନର ଏକାଗ୍ରତା ଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ ବିବେକ ବା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟିକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ଥିଲା । ସେ ଦୁଇଟି ମାଛଙ୍କ ପରି ତା’ର ମନ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ନଥିଲା । ମାଛ ଦୁଇଟି ପାଣିରେ ଶହେ କିମ୍ବା ହଜାର ପ୍ରକାର ତଙ୍ଗରେ କିପରି ଖେଳିପାରିବେ, ସେଥିରେ ନିଜ ମନକୁ ଲଗାଇଦେଇଥିଲେ । ଏହା ସେମାନଙ୍କର ବହିର୍ମୁଖୀ ଓ ବିଷୟାକାର ବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଉଛି, ଯାହାକି ଜନ୍ମିତଗ୍ରାହୀ ବିଷୟ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ରଖିବାକୁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ମାଛମାନଙ୍କ ଭଳି ବେଙ୍ଗକୁ ସେହି ପୁଷ୍କରିଣୀର ଜଳ ଆକର୍ଷିତ କରିପାରି ନଥିଲା । କାରଣ ତା ଭିତରେ ବୈରାଗ୍ୟ ବା ଅନାସକ୍ତି ଥିଲା । ଦ୍ରଷ୍ଟା ରୂପରେ ସେ ଥିଲା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧୃଷ୍ଟିସଂପନ୍ନ, ଏବଂ ତାର ବନ୍ଧୁମାନେ ଯାହା ଦେଖିପାରୁନଥିଲେ, ସେ ତାହା ଦେଖୁଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ସେ କେଉଟମାନଙ୍କ ଜାଲ ଯାହାକି ସଂସାରରେ ମାୟାଜାଲର ପ୍ରତୀକ, ସେଥିରୁ ନିଜକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିଲା ଏବଂ ଏଭଳି ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଗଲା ଯେଉଁଠାରେ ସେ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁକ୍ତ ଥିଲା ।

ଏହି କାହାଣୀରେ ବୃତ୍ତି ସଂପର୍କରେ କୁହାଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ମାଛ ଥିଲା ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧି, ଅନ୍ୟଟି ଶତବୁଦ୍ଧି । ବେଙ୍ଗଟି ଥିଲା ଏକବୁଦ୍ଧି । ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ହେଉଛନ୍ତି ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧିର ପ୍ରତୀକ ।

ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ତାଙ୍କର ପିଲାଦିନର ଗୋଟିଏ କାହାଣୀ କହୁଥିଲେ । ଥରେ ଗୋଟିଏ ମହର୍ଷିପୁରୁଷ ଉତ୍ସବରେ ତାଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ପୂରାପ୍ୟାଣ୍ଟ ପିନ୍ଧିବାପାଇଁ ଦିଆଯାଇଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ସେ ପ୍ୟାଣ୍ଟଟିକୁ ପିନ୍ଧି ଦେଖିଲେ, ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଚ ଲମ୍ବା ଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କ ମା'ଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ମା ଏଇ ପ୍ୟାଣ୍ଟଟି ମୋତେ ବହୁତ ବଡ଼ ହେଉଛି । ତୁମେ ଯଦି ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଚ ତଳୁ କାଟିଦେଇପାରନ୍ତି, ତେବେ ମୁଁ କାଲି ଏହାକୁ ପିନ୍ଧି ପାରନ୍ତି ।” ମା' କହିଲେ, “ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ରୋଷେଇଘରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛି । ଆଉ କାହାକୁ କହ, ସେ କରିଦେବ ।” ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ତାଙ୍କର ଜେଜେମାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ଜେଜେମା, ମୋ ପ୍ୟାଣ୍ଟଟି ଟିକିଏ ଲମ୍ବା ହୋଇଯାଇଛି । ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଚ କାଟି ଦେଇପାରିବ ?” ଜେଜେମା କହିଲେ, “ମୋର ଜପ ଅଧା ହୋଇଛି । ମୁଁ ତ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ କାହାକୁ କହ ।” ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେହି କଥା କହିଲେ । ଭଉଣୀ କହିଲେ, “ମୋର କାଲି ପରୀକ୍ଷା ଆରମ୍ଭ ହେବ । ତେଣୁ ମୁଁ ପଢ଼ାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଅଛି । ଆଉ କାହାକୁ କହିଦେ ।” ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ଘରର ଚାକରାଣୀ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲେ, “ମୋ ପ୍ୟାଣ୍ଟକୁ ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଚ ଛୋଟ କରିଦିଅ ।” ଚାକରାଣୀ କଇଁଟି ଆଣି ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଚ କାଟିଦେଲା ଓ ପ୍ୟାଣ୍ଟର ନିମ୍ନଭାଗକୁ ସିଲେଇ କରିଦେଇ ଖଟ ଉପରେ ରଖିଦେଲା । ଅଧ ଘଣ୍ଟା ପରେ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ଆସିଲେ ଓ ପ୍ୟାଣ୍ଟଟିକୁ ଖଟ ଉପରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖିଲେ । ସେ କଇଁଟି ଆଣି ଗୋଟେ ଇଞ୍ଚ କାଟିଦେଲେ ଓ ସିଲେଇ କରିଦେଇ ପୁଣି ଥରେ ଖଟ ଉପରେ ରଖିଦେଲେ । ଆଉ ଅଧ ଘଣ୍ଟାଏ ପରେ ଜେଜେମା ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ କଇଁଟି ଆଣି ପ୍ୟାଣ୍ଟରୁ ଗୋଟେ ଇଞ୍ଚ କାଟିଦେଇ ଖଟ ଉପରେ ରଖିଦେଲେ । ମା ରୋଷେଇ ସାରି ସେ ରୁମ୍‌କୁ ଆସିଲେ ଓ ପୁଣି ପ୍ୟାଣ୍ଟରୁ ଗୋଟିଏ ଇଞ୍ଚ କାଟିଦେଲେ । ଯେତେବେଳେ ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ଆସି ପ୍ୟାଣ୍ଟଟିକୁ ପିନ୍ଧନ୍ତି, ଦେଖିଲେ ଯେ ତାହା ଲମ୍ବାରେ ମାତ୍ର ଆଷ୍ଟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଛି ।

ପୂରାପ୍ୟାଣ୍ଟଟି ଲମ୍ବାରେ ଅଧାପ୍ୟାଣ୍ଟ ହୋଇଯାଇଥିଲା । କାରଣ ସମସ୍ତେ ଏଥିରୁ ଇଞ୍ଚଟିଏ ଲେଖାଏଁ କାଟି ଦେଇଥିଲେ । ଏହା ପରଠାରୁ ଶ୍ରୀ ସ୍ଵାମିଜୀ ସବୁବେଳେ ଗୋଟିଏ ଆଙ୍ଗୁଠି ଉପରକୁ କରି କହନ୍ତି, “ସବୁବେଳେ ଜଣକ କଥା ଶୁଣିବ, ଜଣକୁ ଅନୁସରଣ କରିବ, ଜଣକ ସହିତ ରହିବ । ଯଦି ବହୁତ ଲୋକଙ୍କ କଥାରେ ଯିବ, ତେବେ ପୂରାପ୍ୟାଣ୍ଟ ବଦଳରେ ଅଧାପ୍ୟାଣ୍ଟ ହିଁ ଶେଷରେ ରହିଯିବ ।”

ବୁଦ୍ଧିର ସହସ୍ରପକ୍ଷ ଅଛି । ଅନେକ ଲୋକ ମୋ ପାଖକୁ ଆସି କହନ୍ତି, “ମୋର ଅମୃତ ସମସ୍ୟା ଅଛି । ଆପଣ ଏ ବିଷୟରେ କ'ଣ ବିଚାର କରୁଛନ୍ତି ? ଆପଣଙ୍କ ପାଖରେ କୌଣସି ସମାଧାନ ଅଛି ?” ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଏହାର ଉତ୍ତର ଦିଏ । କିଛି ସମୟ ପରେ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ କହନ୍ତି, “ମୋର ଏହି ସମସ୍ୟା ଅଛି । ମୁଁ

ସ୍ବାମିଜୀଙ୍କ ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିଥିଲି ଓ ସେ ମୋତେ ଏହିପରି କହିଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ମତ କ’ଣ ?” ଅନ୍ୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ନିଜର ମତାମତ ଦେବାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ସହିତ ଘଣ୍ଟାଏ କାଳ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି ।” ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ତୃତୀୟ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେଇ ଏକା କଥା କହନ୍ତି, “ମୋର ଅମୁକ ସମସ୍ୟା ସଂପର୍କରେ ମୁଁ ସେହି ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇଥିଲି । ମୁଁ ସ୍ବାମିଜୀଙ୍କ ସହିତ ମଧ୍ୟ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିଛି । ସେମାନେ ମୋତେ ଏହି କଥା କହିଲେ । ଆପଣ କ’ଣ ଭାବୁଛନ୍ତି ?” ଏହିଭଳି ଭାବରେ ସେ ପ୍ରାୟ

କୋଡ଼ିଏ ଜଣଙ୍କ ପାଖକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କର ମତାମତ, ପରାମର୍ଶ ଓ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ ଚାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କିମ୍ବା ମାର୍ଗକୁ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଏଠାରେ ସହସ୍ରବୁଦ୍ଧି ତାର ପ୍ରକୃତି ଅନୁଯାୟୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । କୌଣସି ବିଷୟକୁ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବୁଦ୍ଧି ପକ୍ଷରେ କଷ୍ଟକର । ଏହା ସବୁବେଳେ ବୁଲେଇ ବଙ୍କେଇ କସରତ୍ କଲାଭଳି ଗତି କରୁଥାଏ । ବୁଦ୍ଧିର ଏହି କସରତ୍ ମନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରେ ଏବଂ ମନ ବିକ୍ଷିପ୍ତ, ବିଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇଉଠେ । ଯୋଗୀମାନେ କହନ୍ତି, ମନକୁ ସ୍ଥିର ରଖିବାକୁ ହେଲେ ଓ ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାକୁ ହେଲେ, ବୁଦ୍ଧିକୁ ହିଁ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପରିଚାଳିତ କରିବା ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ସହ ସଂଲଗ୍ନ ଥିବା ବୁଦ୍ଧିକୁ ବିଷୟାତୀତ ବୁଦ୍ଧିରେ ପରିଣତ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହି ଅନୁଶୀଳନରୁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ ।

ଚିନ୍ତନର ଆଧାର

ଆମର ପ୍ରାଚୀନ ରକ୍ଷିମାନେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ବିଷୟକୁ ସିଦ୍ଧ କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଚିନ୍ତନ ଓ ମନନ କରୁଥିଲେ । ସାଧନା ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିଲେ, ଏକାନ୍ତରେ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଚେତନାର ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥିତିକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କରିଥିଲେ । ଏହି ସ୍ଥିତିରେ ସେମାନେ ଯାହା କିଛି ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ, ଜଣେ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ପକ୍ଷରେ ନିଜର ଜୀବନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ତାହା କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ସେମାନଙ୍କର ଏହି ଉପଲବ୍ଧିଗୁଡ଼ିକୁ ବେଦରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଯାଇଛି ।

ଯୋଗୀ ଓ ରକ୍ଷିମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥିଲେ ଯେ ଭୌତିକ ଜଗତ ତଥା ମାୟାର ଅଧୀନରୁ ବୁଦ୍ଧିକୁ ମୁକ୍ତ କରି ନିଜର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱରୂପରେ ଏହାକୁ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରିବା ସମ୍ଭବ, ଯେଉଁ ସ୍ଥିତିରେ କି ଏହା ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦର ଅର୍ଥାତ୍ ସତ୍ୟ, ପ୍ରକୃତିର ଶୁଭଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଜୀବନର ସୁନ୍ଦରତାକୁ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିପାରିବ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗତ ବସ୍ତୁଠାରୁ ତାଦାତ୍ମ୍ୟକୁ ଛିନ୍ନ କରି ସତ୍ୟର ଅନୁଭବ କରିବା ଦିଗରେ ବୁଦ୍ଧିର ରୂପାନ୍ତରଣ ସମ୍ଭବ । ବିଶେଷ, ଦ୍ୱିଧା, ବିଭ୍ରାନ୍ତି ଓ ଉତ୍ତେଜନାଜନକ ସ୍ଥିତିରୁ ଅପସାରିତ କରିନେଇ, ଏଭଳି ଏକ ସ୍ଥିତିରେ ସ୍ଥିର ରଖିବା ସମ୍ଭବ ଯେଉଁଠି ସନ୍ତୋଷ ଓ ତୃପ୍ତି ବିରାଜମାନ କରିଥାଏ । ସେମାନେ କହିଛନ୍ତି ଯେ ନିଜର ଦୁଃଖ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାପାଇଁ ଭାଗ୍ୟ କିମ୍ବା ଭଗବାନଙ୍କୁ ଦାୟୀ ନକରି ଜୀବନରେ ସୁନ୍ଦରତାକୁ ଅନୁଭବ କରିବା ସମ୍ଭବ । ମାନସିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିରେ ଏହି ପରିବର୍ତ୍ତନ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତା’ର ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରକୃତିରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ନେଇ ସମନ୍ୱୟ, ଶାନ୍ତି, ସୁଖ ଓ ତୃପ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରେ । ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ତାହାର ଉଚ୍ଚତର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ସଂପୃକ୍ତ କରେ ।

ନିଜର ଭାବନାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଓ ବୁଦ୍ଧିକୁ ସ୍ଥୂଳତାରୁ ବିଛିନ୍ନ କରି ବିଷୟାତୀତ ଜଗତ୍ ସହିତ କିପରି ସଂଯୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରିବ ? ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଯୋଗୀମାନେ କହନ୍ତି, “ଚାରୋଟି ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ଚିନ୍ତନ କର ।”

ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ସ୍ୱତଃ ପରିପ୍ରକାଶ

ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା ବା ସ୍ଥିତି ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନଂ ବ୍ରହ୍ମ’ ବା ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମରେ ସନ୍ନିହିତ ।

ଭାରତୀୟ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ପରମ୍ପରାରେ ବ୍ରହ୍ମ ସଂପର୍କରେ ବିଚିତ୍ର ଧାରଣା ରହିଛି । ଏହା ଭଗବାନଙ୍କର ସେହି ଅପ୍ରକାଶିତ, ଅବିଭାଜ୍ୟ, ଅନନ୍ତ ସ୍ୱରୂପକୁ ବୁଝାଏ, ଯାହାଙ୍କଠାରେ ଅସୀମ କ୍ଷମତା, ସର୍ବଜ୍ଞତା ଓ ସର୍ବବ୍ୟାପକତା ରୂପକ ଶକ୍ତି ଚରମ ସ୍ତରରେ ରହିଛି । ସେହି ଅଦୃଶ୍ୟମାନ ଅତିମାନସ ସ୍ତରର ସତ୍ୟ- ଚେତନା ଓ ଉର୍ଜାର ଅଂଶବିଶେଷର ସମଷ୍ଟି ଅଟନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ମହାଜାଗତିକ ବା ଚରମ ସ୍ଥିତି । ଯେତେବେଳେ ସେହି ସତ୍ତା ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ, ପ୍ରକୃତି ବା ମାୟା ସେହି ଦିବ୍ୟ ଅସୀମିତ ଶକ୍ତିର ଏକ ଅଂଶ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ତାହାର ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମର ଶକ୍ତି ଅନୁରୂପ ହୋଇଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ମାୟା, ବ୍ରହ୍ମ ସହିତ ସଂଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମ ଈଶ୍ୱର ପଦବ୍ୟାପୀ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର ଅର୍ଥ ସେହି ସର୍ବଜ୍ଞ, ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଓ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ସ୍ଥିତିରେ କିଛି ପରିମାଣରେ ସସୀମତା ପ୍ରବେଶ କରେ । ଯାହା ସର୍ବବ୍ୟାପୀ ଥିଲା, ତାହା ଏବେ ନାମ, ରୂପ ଓ ଗୁଣ ମଧ୍ୟରେ ସୀମିତ ହୋଇଯାଏ । ଭଗବତ୍ ସତ୍ତାର ଏହି ପକ୍ଷକୁ ଈଶ୍ୱର କୁହାଯାଏ ।

“ଚେତନା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ”- ଏହି ଉକ୍ତି ସୁଚାଇ ଦିଏ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିସତ୍ତାରେ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଚେତନା ସେହି ଉଚ୍ଚତର ଚେତନା ସଦୃଶ ବ୍ୟାପକ ଅଟେ । ବର୍ଷାର ଧାରଟିଏ ହେଉ, ମହାସାଗର ହେଉ ଅଥବା ଗୋଟିଏ ପାତ୍ରରେ ଥିବା ଜଳ ହେଉ, ଜଳର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ସବୁବେଳେ ସମାନ ରହିବ: H_2O । ଜଳ ଲବଣାକ୍ତ ହେଉ ଅଥବା ମଧୁର, ପରିଷ୍କାର ହେଉ କିମ୍ବା ରଂଗୀନ ହେଉ, କିଛି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ପ୍ରତି ବସ୍ତୁର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ତତ୍ତ୍ୱ ସର୍ବଦା ସମାନ ରହେ । ସେହିଭଳି ଭାବରେ ତୁମ ଭିତରେ ଥିବା ଚେତନାର ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ, ବ୍ରହ୍ମ ବା ମହାଜାଗତିକ ଚେତନାର ତତ୍ତ୍ୱ ସହିତ ସମାନ ।

ତୁମେ ବାହାରକୁ ତାମସିକ ବା ରାଜସିକ ପ୍ରକୃତିର ହୋଇପାର, ଜଣେ ଭଲ କିମ୍ବା ଖରାପ ବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇପାର, ମାତ୍ର ତୁମ ଚେତନାର ମୌଳିକ ଓ ପ୍ରକୃତ ଗୁଣ ଅତିଯାୟ ବା ଅତିମାନସ ଚେତନାର ଗୁଣ ସହିତ ସମାନ । ‘ସମଗ୍ର ସଂସାର ଏହି ଚେତନାର ଏକ ଅବିକଳ ରୂପ । ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ ଓ ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରମ ଚେତନାକୁ ଧାରଣା କରିଛନ୍ତି । କେତେକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ମାତ୍ର ଏକ ପ୍ରତିଶତ ଜାଗ୍ରତ ଥାଏ ଏବଂ ଅନ୍ୟ କେତେକଙ୍କ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏହା ନବେ ପ୍ରତିଶତ । ମାତ୍ର ସବୁକିଛି ସେହି ମୌଳିକ ତତ୍ତ୍ୱର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଅଟନ୍ତି । ସମଗ୍ର ସଂସାର ଏହାର ଦୃଶ୍ୟମାନ ପ୍ରତିରୂପ । ଯୋଗାମାନେ କହନ୍ତି, ତୁମେ ଯେ ସେହି ଶୁଦ୍ଧ ଚୈତନ୍ୟ ଯାହାକି ବାହ୍ୟ ଇନ୍ଦ୍ରିୟଗ୍ରାହ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁକ୍ତ- ଏହାକୁ ହିଁ ମନନ କର ।

ତୁମ ମନ ଭିତରକୁ ଯେବେ ଗୋଟିଏ ଭାବନା ଆସେ “ଅମୁକ ଲୋକଟା ଖରାପ ।” ଏହି ଭାବନା ଏକ ଚିନ୍ତନର ରୂପ ନେବା ଆବଶ୍ୟକ । “ଠିକ ଅଛି, ମୋର ଭୌତିକ ମନ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଗୋଟିଏ ଧୂର୍ତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ଦେଖୁଛି । ମାତ୍ର ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’ ଅନୁଯାୟୀ ଏହି ଧୂର୍ତ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରମ ଚେତନା ଅଛି, ଯାହାକି ମୋ ଭିତରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ହୁଏତ ସେହି ଚେତନାର ମାତ୍ର ଦଶ ପ୍ରତିଶତ ତା’ ଭିତରେ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଛି ଏବଂ ମୋ ଭିତରେ ଅଶୀ ପ୍ରତିଶତ । ମାତ୍ର ଆମ ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଗୁଣର କିଛିଟା ସାମ୍ୟ ତ ରହିଛି ।” ଯେତେବେଳେ ତୁମ ଭିତରେ ଏହି ବିଚାର ଆସିବ ତୁମେ ସେହି ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଜଣେ ଧୂର୍ତ୍ତ ଓ ଶଠ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାବରେ ନ ଦେଖି ତାର ଭଲଗୁଣ ଦେଖିବ । ଶଠତା ତାହାର ଚରିତ୍ରର ଏକ ଗୁଣ ବା ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ସେ ବ୍ୟକ୍ତି ଜଣକ ସେହି ପରମ ଚେତନାର ପ୍ରକାଶ ସ୍ୱରୂପ ତୁମ ନିକଟରେ ପରିଗଣିତ ହୁଅନ୍ତି । ଏହା ହେଉଛି ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’ । ତୁମ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆସିବ ।

ସବୁ ଜିନିଷକୁ ତମୋଗୁଣର ଆବରଣଦ୍ୱାରା କିମ୍ବା ଚଷମା ଦ୍ୱାରା ଦେଖି ନାହିଁ । ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଂସାରକୁ ତୁମେ ଯେଉଁ ତମଃରୂପୀ ଚଷମାଦ୍ୱାରା ଦେଖୁଛ, ତାହାକୁ କାଢ଼ିନେଇ ସତ୍ତ୍ୱର ଚଷମା ପିନ୍ଧିନିଅ । ତେବେ ତୁମେ ଏ ସଂସାରକୁ ଭିନ୍ନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରିବ ।

ଏହିଭଳି ଭାବରେ, ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ ହେଉଛି ସେହି ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟ ଯାହାକୁ ମନନ କରିବା ଦ୍ଵାରା ନିଜ ମନକୁ ଜଡ଼ବସ୍ତୁ ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵକୁ ନେଇ ଏକ ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ତା ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିହେବ । ଏହି ମନନ ବଳରେ ତୁମେ ଏହି ଉପଲବ୍ଧିରେ ପହଞ୍ଚିବ, “ଆଜି ମୁଁ ପ୍ରକୃତରେ ଅନୁଭବ କରୁଛି ଯେ ସବୁକିଛି ସେହି ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ତାର ଏକ ଅଂଶବିଶେଷ ।” ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ସତ୍ତାରୁପୀ ଚକ୍ଷମା ପିନ୍ଧି ସଂସାରକୁ ଦେଖିବ, ସେତେବେଳେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବସ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ଖେଳ ଦେଖିପାରିବ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ହୃଦୟରେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କ ପ୍ରତିବିମ୍ବକୁ ଦେଖିପାରିବ । ଏହା ହିଁ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’ର ସ୍ଥିତି ।

ଏବେ, ଦ୍ଵିତୀୟ ଉପଲବ୍ଧିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ: “ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ବୃହତ୍ତର ସତ୍ତାର ଏକ ଅଂଶ । ମୁଁ ହିଁ ସେହି ।” ଜ୍ଞାନଯୋଗୀମାନେ ଏହି ଦ୍ଵିତୀୟ ଉଚ୍ଚ ଉପରେ ମନନ କରନ୍ତି- ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମସ୍ମି’- ମୁଁ ସେହି ପରମ ସତ୍ତା ।” ପିଲାଦିନେ ମୋ ମନକୁ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଆସୁଥିଲା । ତୁମମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଆସିଥାଇପାରେ: “ସବୁ ମଣିଷ କ’ଣ ଏକପ୍ରକାର ଦେଖାଯାନ୍ତି ? ମୁଁ କ’ଣ ସେ ଲୋକ ଭଳି ଦେଖିବାକୁ ? ନା ତା’ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ?” ଆଜନା ସାମନାରେ ଠିଆ ହୋଇ ମୁଁ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରେ, ମୋ ଦେହର ରଙ୍ଗ ଏହିପରି । ତାହାର ସେହିପରି । ମୋ ଆଖିଗୁଡ଼ିକ ଏହିଭଳି, ତାହାର ସେହିଭଳି । ଏଣୁ, ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’ ଓ ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମସ୍ମି’ ଉଭୟରେ ଆମେ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ତୁଳନା କରିଥାଉ, “ଯଦି ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମ, ତେବେ ସେ କ’ଣ ? ମୁଁ ତା’ଠାରୁ ଭଲ ନା ଖରାପ ? ତାର ସ୍ଵଭାବ ଯୋଗୁଁ ତାର ବ୍ରହ୍ମତ୍ଵ ମିଳିନ ଦେଖାଯାଉଛି । କାମନା, ବାସନା, କ୍ରୋଧ ଓ ପ୍ରତାରଣା ତାର ଦିବ୍ୟତାକୁ ବିବର୍ଣ୍ଣ କରିଦେଇଛନ୍ତି । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ହେଉଛି ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’ ଏବଂ ସେହି ସମାନ ତତ୍ତ୍ଵ ମୋ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ରହିଛି: ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମସ୍ମି ।”

ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଏହି ଜ୍ଞାନରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଯିବ, ତୃତୀୟ ମହାବାକ୍ୟଟି ସ୍ଵତଃସ୍ପୃହ ଭାବରେ ତୁମ ଭିତରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହେବ; ‘ତତ୍ ତ୍ଵଂ ଅସି’ ଅର୍ଥାତ୍ “ତୁମେ ମଧ୍ୟ ସେହି ପରମ ସତ୍ତା ।” ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ସତ୍ତା ସେହି ପରମ ସତ୍ତାର ଅଂଶବିଶେଷ । ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ଅନୁଭବ ସେହି ବୃହତ୍ତର ଉତ୍ସରୁ ଉତ୍ତପ୍ତ ହୋଇଛି । ଏହାପରେ ଆସିବ ଚତୁର୍ଥ ଉଚ୍ଚ- ‘ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ’- ମୁଁ ଯାହା କିଛି ଦେଖିଆସିଛି, ଏହା ସେହି ଉଚ୍ଚତର ସତ୍ତାର ପ୍ରତିବିମ୍ବ ବ୍ୟତିରେକେ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ ।”

ପ୍ରଥମ ମହାବାକ୍ୟ ‘ପ୍ରଜ୍ଞାନ’ ବ୍ରହ୍ମ’କୁ ଲକ୍ଷଣ ବାକ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଏହି ବାକ୍ୟଟି ଏକ ଗୁଣକୁ ସୂଚିତ କରେ । ଦ୍ଵିତୀୟ ‘ଅହଂ ବ୍ରହ୍ମସ୍ମି’ ହେଉଛି ଅନୁସନ୍ଧାନ ବାକ୍ୟ ଯାହା ସଂପର୍କରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଯାଏ । ତୃତୀୟ ‘ତତ୍ ତ୍ଵଂ ଅସି’ ହେଉଛି ଉପଦେଶ ବାକ୍ୟ, ଯାହାକୁ ଶିକ୍ଷା

ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ଚତୁର୍ଥ ‘ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ’ ହେଉଛି ଅନୁଭବ ବାକ୍ୟ ଯାହା ନିଜର ଅନୁଭବ ବା ଅଭିଜ୍ଞତାକୁ ପ୍ରକଟିତ କରିଥାଏ । ପ୍ରଥମ ଦୁଇଟି ମହାବାକ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି ହେବା ପରେ, ସେହି ବ୍ୟକ୍ତି ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷାଦିଏ ତତ୍ ଓ ଅସି- ‘ତୁମେ ହେଉଛ ସେହି’ । ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀକୁ ଏହି ଚତୁର୍ଥ ଉଚ୍ଚର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏହିଠାରେ ହିଁ ତାହାର ପରୀକ୍ଷା ନିଆଯାଏ ।

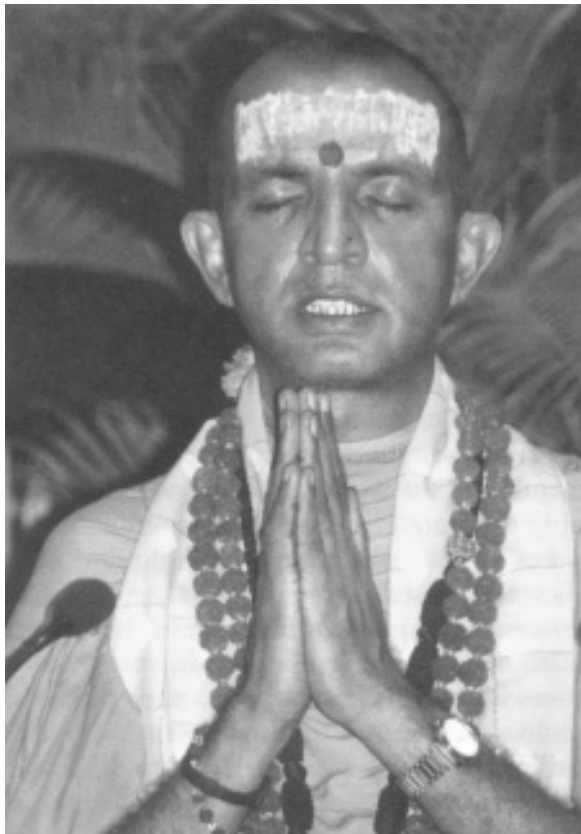
ଯେତେବେଳେ ସେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗେ, “ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେହିରେ ପରିଣତ ହୋଇଛି, ମୁଁ ମୋ ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ହୋଇଯାଇଛି”, ସେତେବେଳେ ଗୁରୁ କହନ୍ତି, “ଚାଲ ଚିକିଏ ବଜାର ଆଡ଼େ ବୁଲିଆସିବା ।” ବଜାରରେ ଗୁରୁ ଗୋଟିଏ ମଦ ଦୋକାନ ପାଖରେ ଅଟକି ଯାଆନ୍ତି ଓ ଗୋଟିଏ ବୋତଲ ମଦ ଗର୍ଭସ୍ଥ କରନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟ ଚିନ୍ତାକରେ, “ମୁଁ ତ ମୋ ଗୁରୁଙ୍କ ସହିତ ସମାନ ହୋଇଗଲିଣି । ତେଣୁ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମଦ ବୋତଲଟିଏ ପିଇଲେ କିଛି କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ ।” ଏହା ଭାବି ସେ ଗୋଟିଏ ବୋତଲ ମଦ ପିଇଦିଏ । ଏହାପରେ ଗୁରୁ ଗୋଟିଏ ବେଶ୍ୟାଳୟକୁ ଯାଆନ୍ତି । ନୃତ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତର ଆସର ଜମି ଥାଏ । ସେ ସେଠାରେ ବସିଯାଆନ୍ତି । ଶିଷ୍ୟ ବାହାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ଚିନ୍ତା କରେ, “ମୁଁ ତ ଗୁରୁଙ୍କ ଭଳି ହୋଇଗଲିଣି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇପାରିବି ।” ଏହା ଭାବି ସେ ଗୁରୁଙ୍କ ପାଖରେ ଯାଇ ବସିପଡ଼ି ସେ ଆସରକୁ ଉପଭୋଗ କରେ । ଏବେ ଗୁରୁ ଗୋଟିଏ କାଚ କାରଖାନାରେ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ସେ ବୋତଲେ ତରଳ କାଚ ଆଣି ଗିଳି ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଥିବା ଶିଷ୍ୟ କୁହେ, “ମୁଁ ମୋ ଗୁରୁଙ୍କ ପରି ନୁହେଁ । କେବଳ ଗୁରୁଜୀ ହିଁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରିବେ ।” ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ, ଶିଷ୍ୟଟି ‘ତତ୍ ଓ ଅସି’ ଉଚ୍ଚିତକୁ ଭୁଲିଯାଏ । ସେ ନିଜକୁ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଣୁ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗେ । ସେତେବେଳେ ଗୁରୁ କହନ୍ତି, “ବସ, ‘ତତ୍ ଓ ଅସି’, ତୁମେ ସେହି ଅଟ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ନିଜକୁ ଅନ୍ୟ ସହିତ ତୁଳନା କଲ, ସେତେବେଳେ ତୁମର ପତନ ଘଟିଲା ।” ଶିଷ୍ୟ କହିଲା, “ଆପଣ ଠିକ୍ କହିଛନ୍ତି ଗୁରୁଜୀ, ମୁଁ ମୋର ଭୁଲ୍ ବୁଝିପାରିଛି । ସବୁକିଛି ସେହି ଅତିମାନସ ଚେତନାର ପ୍ରକାଶିତ ରୂପ । ଏହି ଆତ୍ମା, ସେହି ଆତ୍ମା ସମସ୍ତେ ଏହାର ଦୃଶ୍ୟମାନ ରୂପ । ମୁଁ ଯେ ଆପଣଙ୍କ ସହିତ ସମାନ, ତାହା କଦାପି ଚିନ୍ତା କରିବି ନାହିଁ; କେବଳ ଚିନ୍ତା କରିବି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଣୀ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଐଶ୍ବରୀୟ ତତ୍ତ୍ୱ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି । ‘ଅୟଂ ଆତ୍ମା ବ୍ରହ୍ମ’, ଏହି ଆତ୍ମା ହିଁ ବ୍ରହ୍ମ । ଜୀବନରେ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ବିକାଶ ଏହିଭଳି ଭାବରେ ହୋଇଥାଏ ।

ଜୀବନର ନକ୍ସା

ଚେତନା ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନର ନକ୍ସା ବିଦ୍ୟମାନ । କୌଣସି ଏକ ବସ୍ତୁ, ତାହା ସାଇକେଲ୍ ହେଉ, ଘର ହେଉ କିମ୍ବା ମଟରଗାଡ଼ି ହେଉ, ବାସ୍ତବ ରୂପ ନେବା ପୂର୍ବରୁ

ତାହାର ଏକ ନକ୍ସା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଇଥାଏ । ସେହିଭଳି ଜୀବନର ମଧ୍ୟ ଏକ ନକ୍ସା ତିଆରି ହୋଇଥାଏ । ସେ ନକ୍ସାଟି କ’ଣ ତାହା ତୁମେ ଜାଣ ନାହିଁ, ତାହା କିପରି ତୁମେ ତାହା ଦେଖି ନଥାଏ, ଯେମିତି ତୁମେ ଗାଡ଼ିର ନକ୍ସା ନ ଦେଖି ସେହି ହିସାବରେ ଉତ୍ସର୍ଗ ହୋଇଥିବା ଚୁଡ଼ାନ୍ତ ବସ୍ତୁଟିକୁ କିଣ ଓ ଏଥିସହିତ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁସ୍ତିକା ମଧ୍ୟ ପାଆ, ଯେଉଁଥିରେ ଏହାକୁ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରାଯିବ ତାହାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶାବଳୀ ଦିଆଯାଇଥାଏ । ଗାଡ଼ିର ନକ୍ସା କାରଖାନାରେ ଥାଏ; କେଉଁ ସ୍କୁ କେଉଁଠି ଲାଗିବ, କେଉଁ ଅଂଶ ସହିତ ଅନ୍ୟ ଅଂଶଟି ଯୋଡ଼ି ଦିଆଯିବ ଇତ୍ୟାଦି ସବୁକିଛି ସେହି ନକ୍ସାରେ ରହିଥାଏ ।

ତୁମେ ଜନ୍ମ ନେବା ପୂର୍ବରୁ ତୁମ ଜୀବନର ନକ୍ସା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ସାରିଥାଏ । ସେଥିରେ ଯେଉଁ ଧାରା ଦିଆଯାଇଥାଏ, ତୁମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଅନୁସରଣ କରିଥାଅ । ମାତ୍ର ଏ

ସଂପର୍କରେ ସତେଜନ ନଥାଅ । ନକ୍ସାଟିରେ ବନ୍ଦନକୁ ଅତିକ୍ରମଣର ଉପାୟ ନିହିତ ଥାଏ । ଜୀବନର ଅନ୍ତିମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି- ସ୍କୁଲ ନୁହେଁ ଉଚ୍ଚତର ପ୍ରକୃତି ସହିତ ତାଦାତ୍ମ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବା । ସେହି ଚାରୋଟି ମହାବାକ୍ୟ ବା ଉଚ୍ଚିରୁଡ଼ିକ ତୁମ ଭାବନାର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଧାରା ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ଯାହା କି ତୁମକୁ ସ୍କୁଲ ଅବସ୍ଥାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରି ଏହି ସ୍ଥିତି ସହ ଏକାତ୍ମ ହେବାରେ ସହାୟତା କରନ୍ତି । ବେଦ ତଥା ରକ୍ଷିମାନେ ଏହି ଚାରୋଟି ବାକ୍ୟକୁ ମନନର ବିଷୟ ଭାବରେ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ ଲୋକମାନେ ‘ଜ୍ଞାନଯୋଗ’ ବୋଲି ଅଭିହିତ କରିଛନ୍ତି ।

ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରହେଳିକା

ଚିନ୍ତନ ଓ ମନନ ଅଭ୍ୟାସ ସମୟରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟାଟି ଦେଖାଦିଏ, ତାହା ହେଉଛି ତୁମେ ଯଦି କୌଣସି ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଅ, ତୁମର ସ୍କୁଲ ମନ ତୁମକୁ ସେଥିରୁ ନିବୃତ୍ତ କରି ନିଜ ପ୍ରତି ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଲାଗିବ । ଭୌତିକ ବା ସ୍କୁଲ ବୃତ୍ତି ନିଜର ପରିଚୟ ହରାଇବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଏକାଗ୍ର ହେବା କଠିନ ହୋଇଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ତାହା ଭୌତିକ ଅନୁଭୂତିରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ବକୁ ଯାଇ ଏକ ମହତ୍ତର ଅନୁଭୂତି ଲାଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସ କରୁଥାଏ, ସେତେବେଳେ ସ୍କୁଲ ବୃତ୍ତିର ଆକର୍ଷଣରେ ମନ ଭିନ୍ନ ଏକ ବିନ୍ଦୁକୁ ଆକର୍ଷିତ ହୋଇଯାଏ ।

ସ୍କୁଲ ତଥା ବିଷୟାତୀତ ବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସ୍ୱାଭାବିକ ସଂଘର୍ଷ ଲାଗି ରହିଥାଏ ଏବଂ ସ୍କୁଲ ବୃତ୍ତିରୁଡ଼ିକ ତୁମକୁ ବିଷୟାତୀତ ବୃତ୍ତିରୁଡ଼ିକରୁ ଟାଣି ଆଣିବାପାଇଁ ଆପ୍ରାଣ ଉଦ୍ୟମ କରିଥାନ୍ତି । ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଜୀବନରେ ନିରନ୍ତର ଏହି ସଂଘର୍ଷ ଚାଲିଥାଏ । ଏହି ସଂଘର୍ଷର ଅନ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଅଭ୍ୟାସର ଏକ କ୍ରମ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି ।

ସେହି ସର୍ବବ୍ୟାପୀ, ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ଓ ସର୍ବଜ୍ଞ ସତ୍ତାର ଅନୁଭୂତି କେବଳ ଯେ ମୁନିରକ୍ଷିମାନଙ୍କର ଐକାନ୍ତକ ଉପଲବ୍ଧି, ତାହା ନୁହେଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଏହା ଏକ ବାସ୍ତବ ସମ୍ଭାବନା । ମାତ୍ର ତୁମର ଏହି ଅନୁଭବ ହେବ କି ନା, ତାହା ତୁମ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଉପରେ ହିଁ ନିର୍ଭର କରେ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ମୁଙ୍ଗେରଠାରୁ ପାଟନା ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କର, ତୁମେ ନିଜର ଗନ୍ତବ୍ୟସ୍ଥଳରେ କେବଳ ଯାତ୍ରା ଶେଷ କଲେ ହିଁ ପହଞ୍ଚିପାରିବ । ଯଦି ଅଧବାଟରେ ରହିଯାଅ, ତେବେ ରାସ୍ତା ମଝିରେ କୌଣସି ଏକ ଗ୍ରାମରେ ଅଟକିଯାଇପାର । ସେହିଭଳି ଭାବରେ ଜୀବାତ୍ମା ନିଜର ବିଷୟାଭିମୁଖୀ ବୃତ୍ତିରୁଡ଼ିକଦ୍ୱାରା ଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରେ । ଯଦିଓ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱରେ ଚିରନ୍ତନ ସୁଖ, ଶାନ୍ତି, ଆନନ୍ଦ, ସତ୍ୟ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନିହିତ, ସମସ୍ତେ ଏହି ଅନୁଭବ ଲାଭ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

କାରଣ ସେମାନେ ସଂସାର ମଧ୍ୟରେ ହିଁ ତାହାର ସନ୍ଧାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ତେଣୁ ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ତୁମକୁ ଭିନ୍ନ କୌଣସି ଅସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ସଜ୍ଜିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଭ୍ରମଣରେ ବାହାର, ନିଜର ସବୁ ଆବଶ୍ୟକ ସାମଗ୍ରୀକୁ ବ୍ୟାଗରେ ସଜେଇ ରଖ ନା ନାହିଁ ? ଏପରିକି ତୁମ ଯାତ୍ରାର ସାଧନ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ବାଛିଥାଅ । ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ପହଞ୍ଚିବା ନିମନ୍ତେ ତୁମକୁ ନାନା ପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ନିଜର ବ୍ୟାଗ ସଜାଡ଼ିବା, ଗାଡ଼ିରେ ବସିବା, ଟ୍ରେନ୍‌ରେ କିଛି ଘଣ୍ଟା ବିତାଇବା ପରେ ହିଁ ତୁମେ ଯାଇ ସେହି ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ସ୍ଥାନରେ ପହଞ୍ଚିଥାଅ । ବ୍ରହ୍ମପ୍ରାପ୍ତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ହୁଏ ଏହାକୁ ‘ସାଧନ ଚତୁଷ୍ଟୟ’ କୁହାଯାଏ । ଏହା ଏକ ଚତୁର୍ବିଧ ପ୍ରୟାସ କିମ୍ବା ଏକ ଚତୁର୍ବିଧ ପ୍ରୟାସ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସଂକଳ୍ପବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ବୁଝାଏ । ବିବେକ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଷଟ୍ ସଂପତ୍ତି ଓ ମୁମୁକ୍ଷୁତ୍ୱ- ସାଧନ ଚତୁଷ୍ଟୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଅଟନ୍ତି ।

ଜ୍ଞାନର ତରଙ୍ଗରେ ଆରୋହଣ

ପ୍ରଗାଢ଼ ବ୍ୟାକୁଳତା: ପ୍ରଥମେ ବନ୍ଧନଗୁଡ଼ିକରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ, ଅଜ୍ଞାତ, ଉଚ୍ଚତର ସ୍ତରଗୁଡ଼ିକୁ ଆବିଷ୍କାର କରିବାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହାକୁ ‘ମୁମୁକ୍ଷୁତ୍ୱ’ କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଜ୍ଞାନଯୋଗୀ ମନରେ ଏହି ଇଚ୍ଛାର ବିକାଶ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

କଳ୍ପନା କର ଯେ କେହି ଜଣେ ତୁମର ମୁଣ୍ଡକୁ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ବୁଡ଼ାଇ ଧରିଛି ଏବଂ ତୁମେ ଶ୍ୱାସନେବାପାଇଁ ଛଟପଟ ହେଉଛ । ଯେତେ ଅଧିକ ସେ ତୁମର ମୁଣ୍ଡକୁ ତଳକୁ ଠେଲିବ, ତୁମର ସଂଘର୍ଷର ମାତ୍ରା ସେତେ ଅଧିକ ହେବ । ସେହିଭଳି ଭାବରେ, ସ୍ଥୂଳ ପ୍ରକୃତି ଓ ଏହାର ପ୍ରଭାବରୁ ମୁକ୍ତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ତୁମ ଭିତରେ ଇଚ୍ଛାର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ଜାତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ନିଜକୁ ନିଜେ କହିବାକୁ ହେବ, “ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ଏବେ ମୁଁ ନିଜର ଉତ୍ଥାନ ଚାହୁଁଛି । ମୋ ନିଜର ସ୍ଥିତିରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଚାହୁଁଛି । ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ମୁଁ ଯେଭଳି ଜୀବନ ଜିଇଁଛି, ସେଥିରେ ଅନେକ କିଛି ସମସ୍ୟାକୁ ଅନୁଭବ କରିଆସିଛି । ସଂଘର୍ଷ, ସୁଖ, ଦୁଃଖ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଆନନ୍ଦ ଓ ଅସନ୍ତୋଷ ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଗତି କରିଆସିଛି । ମୁଁ କ’ଣ ଏସବୁର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଯାଇପାରିବି ନାହିଁ ? ମୁଁ କ’ଣ ମୋର ସ୍ଥିର ପ୍ରକୃତିକୁ ଖୋଜି ପାଇ ପାରିବି ନାହିଁ ?” ଏହି ବ୍ୟାକୁଳତା, ଏହି ବିଚାର ପ୍ରଥମେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାଧାରଣ କୌତୂହଳ ନୁହେଁ, ବନ୍ଧନମୁକ୍ତ ହେବାର ବ୍ୟାକୁଳତା ରହିବା ଏକାନ୍ତ ଜରୁରୀ ।

ସାଧାରଣତଃ, ଲୋକମାନେ ବ୍ୟାକୁଳତା ହେତୁ ନୁହେଁ, କୌତୂହଳବଶତଃ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଆଗ୍ରହୀ ହୁଅନ୍ତି । କୌତୂହଳୀ ହୋଇ ସେମାନେ କ୍ରିୟାଯୋଗ, ମନ୍ତ୍ର, କୁଣ୍ଡଳିନୀ

ଯୋଗ ଓ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର କୌଶଳ ଅଭ୍ୟାସ କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ସେମାନଙ୍କର ଆନ୍ତରିକତା ନଥାଏ । ଏହା ତୁମ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୁଜ୍ୟ । ଯାହା ତୁମ ଭିତରେ କୌତୂହଳ ସୃଷ୍ଟି କରେ ତାହା ଚରିତାର୍ଥ କରିବାକୁ ତୁମେ ତାହାକୁ ହିଁ ଅଭ୍ୟାସ କର । ସେଥିରେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା ଆକାଂକ୍ଷା ନଥାଏ । ତୁମର ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଏକ ବ୍ୟାକୁଳତା, ଏକ ସ୍ବହା, ଏକ ପ୍ରେରଣା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ତୁମକୁ ତୁମର ଖୋଳରୁ ବାହାରି ଆସି ମୁକ୍ତ ହେବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଅନ୍ୟଥା ତୁମର ସମସ୍ତ ପ୍ରୟାସ କେବଳ ନିଜର ମନୋରଞ୍ଜନ ପାଇଁ ବ୍ୟବହୃତ ହେବ । ଏଥିରେ ତୁମର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ବା ବିକାଶ ସମ୍ଭବ ହେବ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ, ଜ୍ଞାନଯୋଗ ଅଭ୍ୟାସ କରିବାକୁ ହେଲେ, ସର୍ବପ୍ରଥମ ଆବଶ୍ୟକତାଟି ହେଉଛି ବ୍ୟାକୁଳତାର ବିକାଶ, “ମୁଁ ମୁକ୍ତ ହେବାକୁ ଚାହେଁ ।” ଏହାକୁ ମୁମୁକ୍ଷୁତ୍ବ କୁହାଯାଏ, ଯାହାକି ମୁକ୍ତ ହେବାର ତୀବ୍ର ଇଚ୍ଛା ଓ ଏକ ଭିନ୍ନ ଧରଣର ଉପଲବ୍ଧିକୁ ବୁଝାଇଥାଏ ।

ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ସାମର୍ଥ୍ୟ: ଯେତେବେଳେ ଏହି ଇଚ୍ଛା ଅତିଶୟ ତୀବ୍ର ଓ ଗଭୀର ହୋଇଉଠେ, ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟ ଏକ ଗୁଣ ‘ବିବେକ’ର ବିକାଶ ସ୍ବତଃ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ତୁମର ପ୍ରଗାଢ଼ ବ୍ୟାକୁଳତା ତୁମକୁ ପାରିପାର୍ଶ୍ବିକ ସ୍ଥିତିକୁ ତାକ୍ଷଣ ଓ ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପେ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିବାପାଇଁ ସକ୍ଷମ କରେ ଏବଂ କେଉଁ ପରିସ୍ଥିତି ତୁମର ବିକାଶ ବା ଅଭିବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ଅନୁକୂଳ ଏବଂ କେଉଁଟି ପ୍ରତିକୂଳ ତାହା ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ ଆଣିଦିଏ । ଏହି ବିଚାରବୋଧ ତୁମକୁ ଉଚିତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେବାପାଇଁ ପ୍ରବୃତ୍ତ କରେ ।

ଜୀବନ ହେଉଛି ଶ୍ରେୟକୁ ଖୋଜିପାଇବା । ଶ୍ରୀ ସ୍ବାମିଜୀ ସର୍ବଦା କହୁଥିଲେ, “ଜୀବନରେ କୌଣସି ସରଳ ସମାଧାନ ନଥାଏ । କେବଳ ଉଚିତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେବାପାଇଁ ରାସ୍ତା ଥାଏ । ଜୀବନ ଏହି ସମ୍ଭାବିତ ରାସ୍ତା ଦେଖାଇଥାଏ । ମାତ୍ର ତୁମେ କେବଳ ସମାଧାନ ହିଁ ଖୋଜୁଥାଅ । ତୁମ ନିକଟରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରୁଥିବା ସମ୍ଭାବନାଗୁଡ଼ିକୁ ଅଣଦେଖା କରିଥାଅ । ତେଣୁ ଉଚିତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେବାରେ ବିଫଳ ହୁଅ । ଯଦିଓ ସେହି ସମ୍ଭାବ୍ୟ ଦିଗଟି ତୁମ ସମ୍ମୁଖରେ ହିଁ ଥାଏ, ତୁମେ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇପାର ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ତୀବ୍ର ବ୍ୟାକୁଳତା ସହିତ ନିରାକ୍ଷର ଶକ୍ତି ଆସେ, ସେତେବେଳେ ତୁମେ ଉଚିତ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ନେଇପାର । ଏହି ସୁକ୍ଷ୍ମଦୃଷ୍ଟିକୁ ‘ବିବେକ’ କୁହାଯାଏ ।”

ସ୍ବତଃସ୍ମୃତ୍ ବହିଷ୍କରଣ: ଯେତେବେଳେ ସଠିକ୍ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ଦ୍ବାରା ତୁମେ ଶ୍ରେୟକୁ ଗ୍ରହଣ କର, ସେତେବେଳେ ଅନାବଶ୍ୟକ ବସ୍ତୁ ପ୍ରତି ତୁମର ବିରାଗ ବା ବିତୃଷ୍ଣା ଆସେ । ଏହା ହେଉଛି ‘ବୈରାଗ୍ୟ’, ଯାହା କି ଜ୍ଞାନଯୋଗର ତୃତୀୟ ଉପଲବ୍ଧି । ଶ୍ରେୟକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନେବା ପରେ, ଯାହା ତୁମ ପାଇଁ କ୍ଷତିକାରକ, ଯାହା ତୁମ ବିକାଶରେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ହୋଇଥାଏ, ଯାହା ତୁମର ଅଭୀପ୍ସା ଓ ପ୍ରୟାସକୁ ସୀମିତ କରି ରଖେ, ତାହାକୁ ତୁମେ

ଅସ୍ୱାକାର କର । ବିନା କୌଣସି ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ଏହା ପଛରେ ରହିଯାଏ । ଏଣୁ ବିବେକ ବା ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦୃଷ୍ଟି ବଳରେ ବିସର୍ଜନ କ୍ରିୟା ସଂଯତ୍ତିତ ହୋଇଥାଏ, ଯାହାକୁ ବୈରାଗ୍ୟ କୁହାଯାଏ ।

ଆନୁକ୍ରମିକ ଧ୍ୟାନ: ମୁମୁକ୍ଷୁତ୍ୱ, ବିବେକ ଓ ବୈରାଗ୍ୟ- ଏହି ତିନିଗୁଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହେବା ପରେ ମନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି, ପରିବର୍ତ୍ତନ ରୂପ ତଥା ବୃତ୍ତିସମୂହକୁ ପରିଚାଳିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧ୍ୟାନାବସ୍ଥାରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଚତୁର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଧ୍ୟାନ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଏବଂ ଜ୍ଞାନଯୋଗକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣସିଦ୍ଧ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହା ଏକ ବିଧି ଭାବରେ ଗୃହୀତ । ଧ୍ୟାନର ଏହି ବିଧିରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହକୁ ଶାନ୍ତ, ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଓ ସୁପରିଚାଳିତ କରିବା ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ସୋପାନ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବସ୍ଥାରେ ମାନସିକ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ନିରାକ୍ଷଣ କରାଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଶାନ୍ତ କରାଯାଏ । ମନ ନିଗ୍ରହ ହେଉଛି ଧ୍ୟାନର ଦ୍ୱିତୀୟ ଅବସ୍ଥା । ତୃତୀୟ ଅବସ୍ଥା ହେଉଛି ଦ୍ରଷ୍ଟା ଭାବର ବିକାଶ ଯାହାକି ସମସ୍ତ କ୍ରିୟା ପ୍ରତିକ୍ରିୟା, ପରିସ୍ଥିତି, ପରିବେଶ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାକୁ ସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ଦେଖିବାର ସାମର୍ଥ୍ୟ । କଞ୍ଚନା କର ଯେ ତୁମେ ନିଜର ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ବସିଛ ଏବଂ ଝରକା ଆରପଟେ ଚାଲୁଥିବା ସଂସାରର କ୍ରିୟାକଳାପକୁ ଦେଖୁଛ । ଏହା ହେଉଛି ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ- ନିଜକୁ ଏକ ନିରାପଦ ଦୂରତ୍ୱରେ ରଖି ସେହିଠାରୁ ସବୁକିଛି ସାକ୍ଷୀ ରୂପେ ଦେଖିବା ।

ଷଡ଼ଗୁଣ: ଚେତନାରେ ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବର ବିକାଶ ହେବା ପରେ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ଯ୍ୟାୟ ହେଉଛି ଛ'ଟି ସଦ୍‌ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହେବା ଓ ଏହାର ପୋଷଣ କରିବା । ଏହି ସଦ୍‌ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଷଡ଼ସଂପତି ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ଛଟି ଗୁଣକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଦ୍ୱାରା ନୂତନ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିରେ କୌଣସି ପରିବର୍ତ୍ତନ, ବିକ୍ଷେପ ଅଥବା ଆନ୍ଦୋଳନ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହି ସ୍ଥିତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିଥାଏ ।

ପ୍ରଥମ ଗୁଣଟି ହେଉଛି 'ଶମ' ଯାହାକି ଏକ ଶାନ୍ତ ଅବିଚଳିତ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହେବାକୁ ବୁଝାଯାଏ । ତୀବ୍ର ବ୍ୟାକୁଳତା, ବିବେକ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଧ୍ୟାନରେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ, ମନ ନିଗ୍ରହ ଏବଂ ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବ ହେଉଛି ପ୍ରଥମ ଛ'ଟି ଆବଶ୍ୟକତା । ଏହି ସାଧନ ବଳରେ ତୁମେ ନିଜର ମନକୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେଇପାରିବ । ମନ ପ୍ରଶିକ୍ଷିତ ହେବା ପରେ ସାଧାରଣ, ଦୈନନ୍ଦିନ ପରିସ୍ଥିତିରେ ଏହି ନବୀନ ମାନସିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଧାରଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥାଏ । ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ, 'ଶମ'ର ଅର୍ଥ ହେଉଛି ମନର ଏହି ସମନ୍ୱିତ ଓ ଶାନ୍ତ ସ୍ଥିତିକୁ ଅବ୍ୟାହତ ରଖିବା । ତୁମକୁ ସର୍ବଦା ସଜାଗ ରହିବାକୁ ହେବ । ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂପାଦନ ସମୟରେ, ତୁମେ ଅଫିସ୍ ଯାଅ କିମ୍ବା ଘରେ ଥାଅ, ତୁମେ ଜଣେ କୃଷକ, ଇଞ୍ଜିନିୟର କିମ୍ବା ଡାକ୍ତର, ଯେ କୌଣସି ବୃତ୍ତି କିମ୍ବା ଯେ କୌଣସି ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଥାଅ ନା କାହିଁକି, ତୁମକୁ ନିଜ ମନର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥିତିକୁ ଅଖଣ୍ଡ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ କରିବାକୁ ହେବ ।

ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ହେଉଛି ମନ । ଯଦି ତୁମେ ମନକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିପାରିବ, ତେବେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟସମୂହ ସ୍ୱତଃ ତୁମର ଅଧୀନକୁ ଆସିଯିବେ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନେ ହେଉଛନ୍ତି ସୈନ୍ୟ ଏବଂ ମନ ସେନାନାୟକ । ଯଦି ତୁମେ ସେନାନାୟକଙ୍କୁ ଜିଣିପାରିବ ତେବେ ସୈନ୍ୟମାନେ ତୁମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯିବେ ନାହିଁ । ଯଦି ତୁମେ ସେନାନାୟକଙ୍କୁ ଜିଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଅନାହିଁ, ତେବେ ଉଭୟ ସେନାନାୟକ ଓ ସୈନ୍ୟମାନେ ତୁମକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ । ଏଣୁ ମନକୁ ଶାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖିବା ହେଉଛି ଶମ । ସେନାନାୟକଙ୍କୁ ତୁମ ନିୟନ୍ତ୍ରଣରେ ରଖ; ମନର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥିତି ଯାହାକୁ ତୁମେ ଲାଭ କରିଛ, ତାହାକୁ ବଜାୟ ରଖ ।

ଏହି ଅଭ୍ୟାସକୁ ସକାଳେ ହେଉ କିମ୍ବା ସଞ୍ଜବେଳେ ହେଉ, ଅଳ୍ପ ସମୟପାଇଁ କରାଯାଇପାରିବ । ଚବିଶ ଘଣ୍ଟାରୁ ହୁଏତ ଗୋଟିଏ ଘଣ୍ଟା ତୁମେ ଏହି ଅଭ୍ୟାସ କରିପାରିବ । ଅବଶିଷ୍ଟ ତେଜଶ ଘଣ୍ଟା ନିଜ ଅଭ୍ୟାସରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିବା ମାନସିକ ସ୍ଥିତିକୁ ଧରି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ସାଧନା କରୁନାହିଁ ଏବଂ ନିଜର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ନିମଗ୍ନ ରହୁଛ, ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ମନର ଏହି ଅବସ୍ଥାକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଏହି କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ କ୍ଷତ୍ରିୟଗୁଡ଼ିକର ଭୂମିକା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ । ତୁମେ ଯାହା ଲାଭ କରିଛ, ତାହାକୁ ଧାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ତୁମର ସହାୟତା କରିଥାନ୍ତି । ଦୁଷ୍ଟାଭାବର ବିକାଶ ହେବା ପରେ, ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଜୀବନର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅ, ସେତେବେଳେ ପୂର୍ବଭଳି ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ପ୍ରକାଶ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ତୁମେ କେବଳ ନିଜର ଶାନ୍ତ ଓ ସ୍ଥିର ଅବସ୍ଥା ସଂପର୍କରେ ସତେଜନ ହୋଇଥାଅ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେଉଛି ‘ଦମ’ ଅର୍ଥାତ୍ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଖୋଲା ଛାଡ଼ି ନଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖ । ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ସନ୍ତାନ ଭଳି ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ଯଦି ସେମାନେ କୌଣସି ବିପଦଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଉଥାନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ଅଟକାଇଦେଇ କହିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବା ଦରକାର ଯେ ତୁମ ନିଜ ସ୍ଥାନକୁ ଫେରିଆସ । ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ତାନତୁଲ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନାନକୁ ଫେରି ଆସିବାର ମାର୍ଗ ଦେଖାଇବା ହେଉଛି ଦମ ବା ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ । ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥାଗୁଡ଼ିକରେ ମଧ୍ୟ ତୁମେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହାସଲ କରିଛ । ଏବେ ତୁମକୁ ସେହି ସ୍ଥିତି ଓ ଗୁଣକୁ ଅପରିବର୍ତ୍ତିତ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ତୃତୀୟ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେଉଛି ‘ଉପରତି’ । ଯାହାର ଅର୍ଥ ଜୀବନରେ ସନ୍ତୋଷର ସ୍ଥିତିକୁ ସର୍ବଥା ଧାରଣ କରିବା । ଯଦି ନିରନ୍ତର ସନ୍ତୋଷ ଥାଏ, ତେବେ ଜୀବନରେ କୌଣସି ବିଭ୍ରାନ୍ତି ବା ଉଦ୍ବେଗନା ରହିବ ନାହିଁ । ରାସ୍ତାରେ ପଡ଼ିଥିବା ପଥରଗୁଡ଼ିକୁ ନ ଝୁଟି, ଜଣେ ସାବଲୀଳ ଗତିରେ ଆଗକୁ ବଢ଼ିପାରିବ । ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷ ତୁମର ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତାଗୁଡ଼ିକୁ

ସ୍ୱସ୍ତ ରୂପେ ତୁମର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଆଣିଥାଏ ଏବଂ ଉଭୟ ସ୍ଥିତିରେ ନିଜର ଭାରସାମ୍ୟ ରଖିବାର ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥାଏ । ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତା ସନ୍ତୋଷର ସ୍ଥିତିକୁ ଛାରଖାର କରିଦେଇ ପାରନ୍ତି । ଯଦି ବିଫଳତା ଆସେ, ତେବେ ସନ୍ତୋଷର ଚିହ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ରହେ ନାହିଁ । ସଫଳତା ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମସନ୍ତୋଷକୁ ଏତେ ପରିମାଣରେ ସ୍ଥାତ କରିଦିଏ ଯେ ତାହା ହ୍ରାସ ପାଇବାକୁ ଖୁବ୍ କମ୍ ସମୟ ଲାଗେ । ମାତ୍ର ସନ୍ତୋଷର ସ୍ଥିତି ନିରନ୍ତର ଅସ୍ଥୁଷ୍ଟ ରହିବା ଫଳରେ ସଫଳତା ଓ ବିଫଳତା ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ଭାରସାମ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିହୁଏ ।

ଚତୁର୍ଥ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେଉଛି ‘ତିତିକ୍ଷା’ ବା ଧୈର୍ଯ୍ୟ । ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତି ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲା, “ଭଗବାନ, ମୋତେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଦିଅନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ହିଁ ଦିଅନ୍ତୁ ।” ଯେତେବେଳେ ତୁମର ଆକାଂକ୍ଷା ଓ ଆବଶ୍ୟକତା ତାକୁ ହୋଇଉଠନ୍ତି, ତୁମେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ହରାଇଦିଅ । ଏହି ସ୍ଥିତିକୁ ନିରବଚ୍ଛିନ୍ନ ଭାବରେ ଧାରଣ କରିବା ସମ୍ଭବ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆନ୍ତରିକ ଶାନ୍ତିକୁ ସବୁ ସମୟରେ ଧାରଣ କରିବା ହେଉଛି ଚତୁର୍ଥ ଆବଶ୍ୟକତା । ତୁମେ ଉପରୋକ୍ତ ସବୁ ଅବସ୍ଥାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥାଇପାର, ମାତ୍ର ତୁମକୁ ସଂସାରରେ ଜୀବନଧାରଣ କରିବାକୁ ହେବ, ତୁମର ପରିବାର, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର, ବ୍ୟବସାୟ ଏବଂ ସଂପର୍କର ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ତୁମକୁ ଜିଇଁବାକୁ ହେବ । ଏସବୁକୁ ବାଦ୍ ଦେଇହେବ ନାହିଁ । ତୁମେ ସବୁରି ମଧ୍ୟରେ ରହିଛ । ତେଣୁ ସମସ୍ତ ଉପଲବ୍ଧି ସତ୍ତ୍ୱେ ଭୌତିକ ଜଗତ ତୁମ ମନ ଉପରେ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାର କରି ନିଜ ଆତ୍ମକୁ ଆକର୍ଷିତ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବ । ଏହି ସମୟରେ ତିତିକ୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ତୁମେ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭବ କରିବ, ଯାହାର ଉତ୍ତର ହେଉଛି ବାହ୍ୟିକ ଏବଂ ଏହାକୁ ସହ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ା । ତୁମେ ବହୁ ସଂଘର୍ଷ ଓ କଷ୍ଟର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ । ଏହାକୁ ସାମନା କରିବାପାଇଁ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ତେଣୁ ସକଳ କର୍ମ କରିବା ସହିତ ସଂସାରର ପ୍ରଭାବ ହେତୁ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ ନହେବା ହିଁ ତିତିକ୍ଷା ।

ପଞ୍ଚମ ସଦ୍‌ଗୁଣ ହେଉଛି ‘ଶୃଙ୍ଖା’ । ଏହା ଆତ୍ମାକୁ ବୁଝାଏ । କେଉଁଠିରେ ଆତ୍ମା ? ପରମାତ୍ମା, ଗୁରୁ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରରେ- ଏହି ତିନୋଟିରେ ଆତ୍ମା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେତେବେଳେ ଏହି ତିନୋଟି କ୍ଷେତ୍ରରେ ତୁମର ଆତ୍ମା ମଜବୁତ୍ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଜୀବନ ସୁସଂଗଠିତ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଜୀବନରେ ଭାରସାମ୍ୟ ଆଣିବାକୁ ହେଲେ ଶୃଙ୍ଖାର ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି । ଆତ୍ମା ଓ ବିଶ୍ୱାସ ବ୍ୟତିରେକେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ଅନୁଭବ ସଂଭବ ନୁହେଁ । ଜଣେ ଯେତେ ବଡ଼ ଯୋଗୀ ବା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଥାଉ ନା କାହିଁକି ଶୃଙ୍ଖାକୁ ଧାରଣ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ।

ଷଷ୍ଠ ସଦ୍‌ଗୁଣଟି ହେଉଛି ‘ସମାଧାନ’, ଯାହା ତୃପ୍ତାନ୍ତ ବା ଅନ୍ତିମ ସମାଧାନକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଆଦିଗୁରୁ ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ‘ଆତ୍ମା ଅନାତ୍ମା’ରେ ସମାଧାନକୁ

ମନ ସଂପର୍କିତ ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ମାମାଂସାର ଆବିଷ୍କାର ଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମନକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତନଶୀଳ ବିଷୟ ଉପରେ ଏକାଗ୍ର ରଖିବାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି । ମନ ସେହି ଧାରଣାଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଏକ ଧାରଣା ବା ଭାବନା ସହ ସଂଲଗ୍ନ ହୋଇଯାଏ । କିଛି ସମୟ ସେହି ଚିନ୍ତାରେ ଅତିବାହିତ କରିବା ପରେ, ତାହା ସ୍ମୃତଃ ତାର ଏକାଗ୍ରତା ଓ ତାଦାତ୍ମ୍ୟର ମୂଳ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଫେରିଆସେ । ଏହାକୁ ସମାଧାନ କୁହାଯାଏ । ତୁମେ ଯେ ତୁମର ଲକ୍ଷ୍ୟରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ନାହଁ, ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝାଇଥାଏ । କିଛି ସମୟ ପାଇଁ ତୁମେ ହୁଏତ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ହୋଇଯାଇପାର, ମାତ୍ର ତୁମେ ସର୍ବଦା ତୁମର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନିକଟକୁ ଫେରିଆସିଥାଅ । ଏହି ଲକ୍ଷ୍ୟ ବା କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ ହେଉଛି ଚିରସ୍ଥାୟୀ ଏବଂ ନିତ୍ୟ ।

ଏହି ଷଡ଼ଗୁଣର ପ୍ରୟୋଗରେ ତୁମେ ଚେତନାର ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥିତିକୁ ଧାରଣ କରି ରଖିବା ସହିତ ଧୀରେ ଧୀରେ ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦରର ଅନୁଭବ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କର । ଧ୍ୟାନର ସହାୟତାରେ ତୁମେ ଗୋଟିଏ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କର ଏବଂ ଷଡ଼ ସଂପତ୍ତି ଦ୍ଵାରା ସେହି ଗୃହକୁ ନିରନ୍ତର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ଓ ସୁରକ୍ଷିତ ରଖ ଯେପରିକି ସେଥିରେ କୌଣସି ଧୂଳିମଳି ବା ବୁଡ଼ିଆଣୀ ଜାଲ ବସିଯିବ ନାହିଁ । ଗୃହର ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ମୁମୁକ୍ଷୁତ୍ଵ, ବିବେକ, ବୈରାଗ୍ୟ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ସଂଯମ, ମନନିଗ୍ରହ ଏବଂ ଦ୍ରଷ୍ଟାଭାବର ଉଦୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ସଂପନ୍ନ ହୁଏ । ଏହି ନବନିର୍ମିତ ଗୃହର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ହେଉଛି ଷଡ଼ସଂପତ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ । ଯେତେବେଳେ ଜୀବନରେ ଏହି ସ୍ଥିତି ସୁଦୃଢ଼ ରୂପେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଜ୍ଞାନଯୋଗରୂପା ବୈଦିକ ସାଧନାର ପ୍ରାରମ୍ଭ ହୁଏ, ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ଚିନ୍ତନ ମନନର କ୍ରିୟା କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଏ ।

ଜ୍ଞାନର ସ୍ଥିତି: ନିରନ୍ତର ଜାଗରୁକତା

ଜ୍ଞାନଯୋଗ ସଂପର୍କରେ କହିବା ସହଜ, ମାତ୍ର ଏହାକୁ ଅଭ୍ୟାସ କରିବା ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । କାରଣ ଏଥିପାଇଁ ତୁମକୁ ନିରନ୍ତର ସଜାଗ ରହିବାକୁ ହେବ । ଯୋଗୀମାନେ ଏହି ପ୍ରକାର ମନର ବିକାଶପାଇଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା କରିଆସିଛନ୍ତି ଯେଉଁଥିରେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତର ଜାଗରୁକତା ବିଦ୍ୟମାନ । କେବଳ “ବର୍ତ୍ତମାନରେ ବଞ୍ଚିରୁହ” କହିବା ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ପ୍ରତିଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସଚେତନ ରହିବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ କାରଣ ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତଟିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ତୁମେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ସତ୍ୟକୁ ତୁମେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ସେ ମୁହୂର୍ତ୍ତର ମଙ୍ଗଳମୟ ଗୁଣସବୁକୁ ତୁମେ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ଏହା ହିଁ ଜ୍ଞାନଯୋଗର ବିଧି ଏବଂ ଉପଲବ୍ଧି, ସାଧନା ଓ ସିଦ୍ଧି ।

ସ୍ବାମୀ ନିରଂଜନାନନ୍ଦ ୧୯୬୦ ମସିହାରେ ରାଜନନ୍ଦଗାଓଁ (ଛତିଶଗଡ଼)ଠାରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଜନ୍ମରୁ ଗୁରୁଙ୍କ ଦ୍ବାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ମାତ୍ର ଚାରିବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ମୁଙ୍ଗେରଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିହାର ଯୋଗ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୁରୁଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରେ ଆସି ରହିଥିଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଯୋଗନିଦ୍ରା ମାଧ୍ୟମରେ ଯୋଗ ଓ ଅଧ୍ୟାତ୍ମର ଗହନ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ୧୯୬୧ ମସିହାରେ ସେ ଦଶନାମୀ ସନ୍ନ୍ୟାସ ପରଂପରାରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେବା ପରେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଏଗାର ବର୍ଷ ବିଦେଶରେ ରହି ବିଭିନ୍ନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିପୁଣତା ହାସଲ କରିଥିଲେ । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂସ୍କୃତି ସହ ପରିଚୟ ଓ ଜ୍ଞାନଲାଭ କରିବା ପରେ ସେ ଯୁରୋପ, ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଓ ଦକ୍ଷିଣ ଆଫ୍ରିକାରେ ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ଯୋଗ ଆଶ୍ରମମାନ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ ।

୧୯୮୩ ମସିହାରେ ଗୁରୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ସେ ଭାରତ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଗଙ୍ଗାଦର୍ଶନଠାରେ ଅବସ୍ଥିତ ବିହାର ଯୋଗ ବିଦ୍ୟାଳୟ, ଶିବାନନ୍ଦ ମଠ ଏବଂ ଯୋଗ ଶୋଧସଂସ୍ଥାନର ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସଂଚାଳନ କରିଥିଲେ । ୧୯୯୦ ମସିହାରେ ସେ ପରମହଂସ ସନ୍ନ୍ୟାସ ପରଂପରାରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲେ ଏବଂ ସ୍ବାମୀ ସତ୍ୟାନନ୍ଦ ସରସ୍ବତୀଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଭାବରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେଲେ । ୧୯୯୪ ମସିହାରେ ଦେଶରେ ଯୋଗର ସର୍ବପ୍ରଥମ ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟ ବିହାର ଯୋଗ ଭାରତୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ସହିତ ମୁଙ୍ଗେରଠାରେ ଯୋଗ ପ୍ରକାଶନ ଟ୍ରଷ୍ଟ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ୧୯୯୫ ମସିହାରେ ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାଳ ଯୋଗମିତ୍ର ମଣ୍ଡଳର ଶୁଭାରମ୍ଭ କଲେ, ଯାହାକି ଏକ ବୃହତ୍ ଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନ ଥିଲା । ମୁଙ୍ଗେରଠାରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ସଂଚାଳନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ବର ସାଧକମାନଙ୍କ ମାର୍ଗଦର୍ଶନ କରୁଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କୁ ଅନେକଥର ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ୨୦୦୯ ମସିହାରେ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ଏକ ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କ ଗୁରୁଙ୍କଠାରୁ ଆଦେଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ।

ସ୍ବାମୀ ନିରଂଜନାନନ୍ଦ ଯୋଗ, ତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଉପନିଷଦ ଉପରେ ବହୁ ପ୍ରାମାଣିକ ଓ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ପୁସ୍ତକ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଯୋଗଦର୍ଶନ, ଯୋଗର ଅଭ୍ୟାସ ତଥା ଜୀବନଶୈଳୀର ସମସ୍ତ ପକ୍ଷ ସଂପର୍କରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ପ୍ରଜ୍ଞା ଓ ଜ୍ଞାନ ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ପରଂପରା ସହିତ ଆଧୁନିକତାର ଏକ ସଫଳ ସମ୍ମିଶ୍ରଣ କରିବା ସହିତ ସେ ଗୁରୁଙ୍କ ମିଶନକୁ ଆଗକୁ ନେବା ପାଇଁ ମୁଙ୍ଗେରଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ଅଛନ୍ତି ।

“ଜ୍ଞାନଯୋଗ କ’ଣ, ଏହା ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ଏହାର ପ୍ରକ୍ରିୟା ସଂପର୍କରେ ଏକ ଯଥାର୍ଥ ଅବଧାରଣା ରହିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥିରେ କ’ଣ କେବଳ ପ୍ରଶ୍ନ ନିହିତ ? ନା, ଏହା ଜିଜ୍ଞାସା ନୁହେଁ । ଜ୍ଞାନଯୋଗର ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ନିଜର ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିର ପରିସର ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ସମ୍ପନ୍ନିତ । ଏହା ଏକ ଚର୍ଚ୍ଚିତାତ୍ମକ ଭଳି, ଯାହାର ଅଗ୍ରଭାଗକୁ ସାମାନ୍ୟ ମୋଡ଼ିଦେଲେ ଆଲୋକରଶ୍ଳିର ପରିଧି ବୃଦ୍ଧି ପାଏ ଅଥବା ଏକ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବିନ୍ଦୁରେ ସୀମିତ ହୋଇଯାଏ ।”

୨୦୦୯ ମସିହାରେ ସ୍ବାମୀ ନିରଂଜନାନନ୍ଦ ସରସ୍ବତୀଙ୍କ ସନ୍ନ୍ୟାସ ଜୀବନର ଏକ ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମୁଙ୍ଗେରଠାରେ ଯୋଗଦୃଷ୍ଟି ଧାରାବାହିକ ସତ୍ସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକରେ ଯୋଗର ବିଭିନ୍ନ ପକ୍ଷ ଉପରେ ପ୍ରଦତ୍ତ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ, ସ୍ବାମିଜୀଙ୍କର ନୂତନ ଜୀବନଶୈଳୀର ଏକ ପ୍ରତିଫଳନ ମାତ୍ର ।

ମଇ ୨୦୧୧ରେ ଗଙ୍ଗାଦର୍ଶନ ସ୍ଥିତ ବିଶ୍ବ ଯୋଗପୀଠ ଠାରେ ସ୍ବାମିଜୀଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ସତ୍ସଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ମୁଖ୍ୟ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଥିଲା ଜ୍ଞାନଯୋଗ । ଜ୍ଞାନଯୋଗର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ ଏକ ନବୀନ ଭଙ୍ଗରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିବା ସହିତ ଏଭଳି ଏକ ଜଟିଳ ବିଷୟକୁ ବୋଧଗମ୍ୟ କରିବାରେ ସେ ସଫଳ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏହି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ବେଦର ମହାନ ଉଦ୍‌ଘୋଷଣା ବା ମହାବାକ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଜୀବନରେ ସ୍ବତଃ ଉନ୍ମୋଚିତ ହୋଇପାରିବେ, ତାହାର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ବୁଦ୍ଧିର ଯଥାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଗ ତଥା ପ୍ରଜ୍ଞାର ଉନ୍ମେଷ ନିମନ୍ତେ ସେ ଦେଇଥିବା ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବାସ୍ତବ୍ୟର୍ଥୀ ଓ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରେରଣାରେ ସମୃଦ୍ଧ ଅଟେ ।

